

En kristen tolkning af Bjergprædikenen - i mødet med jødisk og muslimsk tænkning

Lektor emeritus ved Dansk Bibel-Institut og
førsteamanuensis emeritus ved FIH København
ph.d. Carsten Elmelund Petersen
cep@dbi.edu

Resumé

Artiklen behandler de seks antiteser i Bjergprædikenen og illustrerer derigennem grundlæggende forskelle i kristendom, jødedom og islam. Selvom det er tre bogreligioner, som refererer til de samme personer i GT, er der fundamentale forskelle, som kommer frem ved en nøjere analyse af Bjergprædikenen og særligt antiteserne. Jøden Jacob Neusners og muslimen Aminah Tønnsens tænkning inddrages og derigennem bliver forskellene tydelige. Undervejs i analyserne viser de afgørende brudflader sig mellem farisæerne og Jesus. Tillige bliver det klart, at Jesus i antiteserne ikke gør op med Moseloven, men med en anden størrelse, som er nævnt hos Mattheus, nemlig “de gamles overlevering”. Analysen peger i retning af, at Muhammed modtog mundtlig overlevering fra jøder og nestorianske kristne. Koranen forudsætter stof fra GT og NT, men bringer ingen citater. Muhammed fordrejer det bibelske stof. Den kritik, som Jesus rettede imod “de gamles overlevering”, kan derfor også rettes imod Muhammed, Koranen og al efterfølgende muslimsk tænkning.

Afgørende for jødisk og muslimsk tænkning er, at begge afviser, at Jesus af Nazareth er Guds Søn. Det undersøgte materiale viser, at jødedom og islam har en række fælles problemstillinger, om end løsningerne er forskellige. Det, som Jesus med autoritet gør gældende i antiteserne i Bjergprædikenen, har gyldighed i mødet med både jødisk og muslimsk tænkning.

Keywords

Bjergprædikenen – Antiteser – Farisæerne – Jacob Neusner – Abrogation – Aminah Tønnsen

Indledning

Emnet for det følgende er “En kristen tolkning af Bjergprædikenen”.¹ I betragtning af tidens og dagens udfordring har jeg indsnævret emnet til “En kristen tolkning af Bjergprædikenen med særlig henblik på mødet med en jødisk og en muslimsk tolkning af Bjergprædikenen”.

I de forløbne årtier er der nogle store emner i bibelsk teologi, der har påkaldt sig opmærksomhed f.eks. det nye paulusperspektiv og gudsrigeforståelsen. Begge emner har kastet store diskussioner af sig. Det er imidlertid et par andre emner, som har optaget mig, fordi det giver baggrund for overvejelserne om muligheden for at opstille en bibelsk etik og en deraf følgende kristen etik. Et par andre emner har interesseret mig, nemlig spørgsmålene om Moselovens eventuelle normative betydning og Bjergprædikenenens status.²

I det følgende vil jeg søge svar på, hvad det er i jødedommen, som Jesus gør op med i de seks antiteser i Bjergprædikenen. Jeg vil inddrage den jødiske tænker Jacob Neusner, da han netop har drøftet Bjergprædikenen fra en jødisk vinkel. Derefter vil jeg drøfte udfordringen fra Aminah Tønnsens muslimske tolkningsprincipper. Jeg vil også se på tolkningen af hver enkelt antitese. Det er ikke meningen at give en videnskabeligt dækkende behandling af emnet, men derimod at finde det afgørende punkt, hvor Bjergprædikenenens kristne anliggende ses i forhold til jødisk og muslimsk tænkning. Det er, som jeg ser det, i forbindelse med de seks antiteser, at forskellen bliver tydelig.

Bjergprædikenen i Matthæusevangeliets kontekst

Bjergprædikenen er en programtale. Bjergprædikenen hænger sammen med Jesu person og det frembrydende gudsrige.³ Bjergprædikenen var ikke en tale til farisæerne og de skriftkloge. Den var talt til en flok disciple (Matt 5:1), men der var andre, der hørte på. De skarer, der hørte på, var forbavsede, for Jesus talte med en anden autoritet end de skriftkloge (Matt 7:29).

Bjergprædikenen har været udfordrende for mange og provokerende for nogle. Placeringen i Mattæusevangeliet er værd at notere, da Matthæusevangeliet er det mest jødiske af de fire evangelieberetninger. I Matthæusevangeliet er der 61 gammeltestamentlige citater, hvoraf de 40 er eksplicite citater, mens de 21 er skjulte citater. Dertil kommer ikke mindre end 294 allusioner til steder i GT.⁴ Jesus lægger ud med et særdeles positivt syn på loven (Matt 5:17-20).

Det er netop i Mattæusevangeliet, at Jesus diskuterer med samtidens jødiske grupperinger om fortolkningen af GT i almindelighed og Moseloven særdeleshed. Jesus diskuterer med farisæerne, saddukæerne (Matt 22:23-33) og herodianerne (Matt 22:15-22). Han blev udfordret af de skriftkloge

1) Udgangspunktet for denne artikel er foredraget “En kristen tolkning af Bjergprædikenen” på Dansk Bibel-Instituts januarkursus d. 25. januar 2018. Mit foredrag indgik i en trilogi, hvor den jødiske rabbiner Bent Lexner holdt et foredrag “En jødisk tolkning af Bjergprædikenen” og hvor den muslimske forfatter Aminah Tønnsen holdt et foredrag “En muslimsk tolkning af Bjergprædikenen”. Nærværende artikel er udvidet og bearbejdet.

2) Når det gælder Moseloven, henviser jeg til følgende tre artikler: Carsten Elmelund Petersen, “Er Moseloven relevant for den teologiske etik?”, *eMissio* (årgang 10) 2024, 219-258, <https://emissio.net/index.php/emissio/article/view/305> (læst 14-03-2025), Carsten Elmelund Petersen, “Er Moseloven en del af den bibelske kanon?”, *eMissio* (årgang 10) 2024, 259-309, <https://emissio.net/index.php/emissio/article/view/306> (læst 14-03-2025), Carsten Elmelund Petersen, “Er Moseloven ringere end *lex naturalis*?”, *eMissio* (årgang 10) 2024, 310-386, <https://emissio.net/index.php/emissio/article/view/307> (læst 14-03-2025).

3) Kaj Kjær-Hansen, *Matthæusevangeliet* 1. udgave, 5. oplag, (København: Det danske Bibelselskab København 2002), 36.

4) Mogens Müller, *Kommentar til Matthæusevangeliet*, (Aarhus: Aarhus Universitetsforlag 2000), 51-52.

og farisæerne om de største bud i loven (Matt 22:34-40). Jesus indikerer også i Matthæusevangeliet, at De ti Bud er en grundlæggende etisk vejledning. Det fremgår af en samtale, han havde med en ung rig mand (Matt 19:16). I Jesu domstale over farisæerne anklager han farisæerne for at sidde “på Moses’ stol” (Matt 23:1), og han anklager dem for ikke at have sans for proportioner, når de vægter detaljer og “forsømmer det i loven, der vejer tungere, ret og barmhjertighed og troskab” (Matt 23:23).

Farisæerne og de skriftkloge ville fange Jesus i ord (Matt 22:15), og de krævede tegn af ham (Matt 12:38). Udviklingen i forholdet mellem Jesus og farisæerne førte til, at de ville have Jesus skaffet af vejen. Det, som i den sidste ende blev afgørende, var, at han vedgik at være Guds søn (Matt 26:59-66), og det opfattede ypperstepræsterne og det jødiske råd som gudsbespottelse. Ifølge Moseloven var der dødsstraf ved stening for gudsbespottelse (3 Mos 24:16), men da landet var besat af romerne, søgte ypperstepræsterne og det jødiske råd anledning til at få de hedenske magthavere til at eksekvere dødsstraffen ved korsfæstelse.

Det er helt afgørende for tolkningen af Bjergprædikenen, at Jesus og farisæerne gik hver sin vej. Det afgørende spørgsmål var, hvem Jesus var. Han omtalte sig selv som Menneskesønnen, der havde magt til at tilgive synder (Matt 9:6), som kom for at frelse de fortabte (Matt 18:11), og som skulle lide, dø og opstå (Matt 16:21), og som var herre over sabbatten og sabbatsreglerne (Matt 12:8). I Matthæusevangeliet præsenteres Jesus af Nazareth som Jesus Kristus, Davids søn og Abrahams søn (Matt 1:1). Han er den, der opfylder både lovens bud og profeternes forjættelser. Det fremgår både af Bjergprædikenen i den del af Matthæusevangeliet, der beskriver Jesu tid i Galilæa og i den del, der beskriver tiden i og omkring Jerusalem (Matt 23-25).⁵ I Bjergprædikenen siger Jesus, at end ikke det mindste bogstav eller en tøddel skal forgå, før det er opfyldt alt sammen (Matt 5:18).⁶

5) Kirsten Rebekka Laursen, ““Barmhjertighed ønsker jeg, ikke slagtoffer” Matthæusevangeliets forkyndelse af loven og profeterne som Guds barmhjertighed i Kristus”, i Helge Kjær Nielsen, Johannes Nissen, Aage Pilgaard (red.), *Skabt til fællesskab: Festskrift til Sigfred Pedersen*, (Aarhus: Aarhus Universitetsforlag 2002), 129-131.

6) Det er en derfor i strid med Jesu forklaring i Bjergprædikenen, når Peter Legarth i den 421 sider lange bog *Moseloven: Det magtesløse ord fra Gud* skriver om udsagnet i 3 Mos 18:5: “I skal holde mine love og retsregler; det menneske, der følger dem, skal leve ved dem”. Legarth mener, at der mellem på den ene side Moses og på den anden side Jesus og Paulus er “en fundamental forskel i forståelsen af frelsen” (Peter Legarth: *Moseloven: Det magtesløse ord fra Gud*, (Fredericia: Kolon 2016), 12). Legarth nævner, at Jesus henviser til løftet i Luk 10:28, og Paulus henholder sig til løftet i Rom 10:5, Gal 3:12, og de to steder hos Paulus er der tale om retfærdiggørelsen (Ibid. 21). Legarth forfægter tesen, at det paulinske begreb lovgerninger kan stamme fra 3 Mos 18:5, som Paulus bruger i Gal 3:10. Legarth mener, at det er en forbløffende kendsgerning, at 3 Mos 18:5 ikke er en del af Paulus’ forkyndelse for ikke-jøder. Det, Paulus siger, er, at Gud en dag vil holde dom over hele verden. Derfor befaler Gud, at alle mennesker skal omvende sig, og det budskab er troværdigt ved, at Jesus er oprejst fra de døde (Ibid. 368-369). Legarth konstruerer en modsætning, som støder an imod Jesus ord i Bjergprædikenen om, at alt i Moseloven skal opfyldes. Han ser ej heller sammenhængen med opstandelsen, selv om han nævner den. Legarth mener, at Moseloven resulterer “udelukkende i syndserkendelse”. Det er et forsøg på tolkning, som lukker sig om sig selv. Der er snarere tale om, at ordet i 3 Mos 18:5 er et af de soleklare løfter om liv for den, som lever syndfrit. Jesus levede syndfrit, men fik status som synder før sin død. Efter døden kunne han umuligt fastholdes af døden (ApG 2:24), fordi han havde levet syndfrit og fortjent livet. Adskillige gange i Apostlenes Gerninger hævdes, at Gud lod ham opstå. Det skyldes, at Gud holdt det løfte, der var givet i 3 Mos 18:5! Efter opstandelsen ophævede Gud Jesu status som synder ved at retfærdiggøre ham i Ånden (1 Tim 3:16). I døden var han stedfortræder for syndere, og i opstandelsen var han repræsentant for dem, som senere skal opstå. Pointen med det salige bytte i retfærdiggørelsen er, at Jesus tilvejebragte en stedfortrædende lovopfyldelse og en stedfortrædende strafildelse, og begge dele bliver tilregnet den bodfærdige synder, der til gengæld får fraregnet sin uretfærdighed, syndighed og strafskyldighed. Luther lærer udtrykkeligt stedfortrædende lovopfyldelse i sin kommentar til Bjergprædikenen (Martin Luther, *Bjergprædikenen*, (København: Book on Demand 2018), 84).

Bjergprædikenen rummer et særligt afsnit, hvor Jesus hævder, at han ikke vil omstøde loven, men derimod opfylde og fuldbyrde loven (Matt 5:17-20), og umiddelbart derefter kommer de seks antiteser, hvor Jesus gør op med nogle opfattelser af loven, som har været i omløb i samtiden, og hvor Jesus vil give disciplene tydelig vejledning.

Et andet stridspunkt var, at farisæerne anklagede Jesus og hans disciple for at overtræde fædrenes overlevering. Jesu svar var på det punkt, at der er forskel på Guds bud og menneskebud og dermed svarer Jesus, at den størrelse, som farisæerne henholdt sig til – *“de gamles overlevering”* – var mennesketanker og menneskebud, der ikke er i samme kategori som Guds bud, og som derfor kan hindre nogle i at se Guds bud klart (Matt 15:1-9).

Aspektet med *“de gamles overlevering”*

Spørgsmålene om hvem Jesus var – om han var Guds Søn – og hvordan man skal forholde sig til de gamle fædres overlevering som fortolkning af Moseloven var to spørgsmål, hvor vejene skiltes for Jesus og for farisæerne.

Fædrenes overlevering blev først nedskrevet i tiden efter Jerusalems fald og Rabbi Akiba var foregangsmand for indsamlingen og nedskrivningen af materialet.⁷ Ser man tilbage på den samlede rabbinske skrifttradition, så rummer den; Torah, dvs. de fem Mosebøger, den hebræiske bibel, som kristne kalder Det gamle Testamente, og dertil kommer Misjna fra 200 e.Kr., Talmud fra 400 e.Kr., midrasjim fra ca. 400-600 e.Kr. og den babylonisk Talmud fra ca. 500-600 e.Kr.

Det, som var kendt på Jesu tid, var altså Torah, dvs. de fem Mosebøger, som det vigtigste, og hele den hebraiske bibel. Dertil kom *“de gamles overlevering”* (Matt 15:2), der først blev nedskrevet i århundrederne efter Jesus. På Jesus tid var overleveringen fra de gamle fædre en mundtlig tradition. I det følgende bruges begrebet Torah, som er jødernes begreb for de fem Mosebøger. I det følgende bruges begrebet Den hebræiske bibel, som er jødernes begreb for GT. Det sker, når det er et jødisk synspunkt, der præsenteres.

Mishnahtraktaten Pirkei Avot bekræfter, at Moses modtog Torah på Sinai og overleverede den til Josva, som gav den videre til de ældste, og de ældste gav den til profeterne, som gav den videre til den store synagoges medlemmer. Simon den Retfærdige var en af disse, og han gav den videre. Efter en del mellemlid blev den givet til Hillel og Shammai. Senere blev den givet til Rabbi Akiba.⁸ Det var ikke blot en skreven tekst, der blev overleveret. Det var også en tolkningstradition. Rabbi Akiba sagde nemlig: *“Den mundtlige overlevering er et gærde omkring Torahen”*.⁹

I Bjergprædikenen findes de seks antiteser (Matt 5:21-47). De viser Jesu autoritet, idet han siger: *“I har hørt at der er sagt, men jeg siger jer”*. Han siger ikke: *“I har læst, hvad der er skrevet”*. Det umiddelbare indtryk er derfor, at Jesus henviser til en mundtlig overleveret tradition, selvom formuleringen også kunne ses som en henvisning til oplæsning af tekster fra Torahen i de jødiske synagoger. Det er imidlertid et afgørende spørgsmål, om det, som er udgangspunkt i hver enkelt af de seks antiteser, er skriftligt fikseret i teksterne i Torahen. Hvis ikke der i alle seks tilfælde er basis

7) Dagfinn Rian, “Jødernes historie fra Esra til Talmud”, i Hans Kvalbein (red.), *Blandt skriftlærde og fariseere Jødedommen i oldtiden*, (Oslo: Verbum 1984), 40.

8) Børge Rod-Salomonsen og Judith Winther (udg.), *Jødedommen: Religiøse tekster gennem 2000 år*, (København: Spektrum 2001), 89-93.

9) Ibid. 98.

i Torahen, peger det i retning af, at Jesus tager et opgør med den mundtlige jødiske tradition, som fik skriftligt nedslag i de ovennævnte tekster fra de følgende århundreder.

Det vil være vanskeligt at hævde, at Jesus vil gøre op med Moseloven. Der har været en gængs opfattelse, at Jesus gør op med Moseloven ligesom Markion, der i oldkirken også brugte begrebet antiteser i sin opgør med al jødisk tænkning i sin omfattende kanonkritik.¹⁰ Det forekommer, at være i strid med teksten, idet Jesus som introduktion til de seks antiteser tydeligt markerer, at loven er god, og at han ikke vil forkaste, men netop fuldbyrde loven (Matt 5:17-20).

De jødiske grupperinger på Jesu tid

Der er ingen grund til at bruge opmærksomhed på herodianerne. De havde ingen religiøs betydning, idet de blot var politiske medløbere, der ønskede fredelige relationer til romerne.

Zeloterne var herodianernes modpol, og de var jødiske nationalister. I Israel skete en del forskydninger ved Judas Makkabærens oprør, der førte til genindvielsen af templet i Jerusalem i 164 f.Kr. (2 Makk 6-15), og oprettelsen af den jødiske vasalstat, der var anerkendt af syrerne, og som senere blev en selvstændig stat indtil romernes erobring i 63 f.Kr.¹¹ Zeloterne var ikke en direkte videreførelse af makkabæerne. Men de havde samme problemstilling. Zeloternes endelige nederlag kom med Masadas fald i 72 e.Kr. Jesus var ikke nationalist, og han afviste ikke, at betale skat til romerne (Matt 22:15-22), så han ønskede ikke at være en politisk befrielseshelt.

Samaritanerne var et blandingsfolk. Nogle af dem kunne ifølge Dagfinn Rian stamme fra præster, der blev sendt bort fra Jerusalem ved Ezras reform, da kvinder, der var gift med præster og deres børn, blev sendt bort fra Jerusalem, fordi de levede i blandede ægteskaber (Esra 10:18-40). Tanken er, at det ikke kun var kvinder og børn, der blev sendt bort, men at nogle af mændene ikke ville forlade deres hustruer og børn og fulgte med dem og dannede samaritanernes menighed.¹² Josefus nævner en præst, der valgte at forlade Jerusalem til fordel for Garizim.¹³ De havde deres hellige bjerg på Garizim, som i Moseloven omtales som velsignelsens bjerg (5 Mos 11:29). De hævder, at det var præsten Eli, der i dommertiden flyttede gudsdyrkelsen til Shilo.¹⁴ Samaritanerne var modstandere af templet i Jerusalem. Samaritanerne havde de fem Mosebøger som hellig tekst.

Forholdet mellem jøder og samaritanere var ekstremt dårligt. Det var den jødiske konge Johannes Hyrkan, der i 111-110 f.Kr. i hasmonæertiden indtog og nedrev templet på Garizim.¹⁵ Josefus skriver, at samaritanerne engang gjorde templet i Jerusalem urent en påske ved at sprede menneskeknogler i tempelgården. Det var kort efter Jesu fødsel. Jesu disciple, Jakob og Johannes, var jøder, og de kom med et spontant udbrud efter, at Jesus var blevet afvist af samaritanere, fordi han var på vej til Jerusalem. Disciplenes udbrud var typisk jødisk i den konkrete sammenhæng. De fremsatte forslag om, at der skulle falde ild fra himlen for at fortære samaritanerne (Luk 9:52-55). Jøderne var

10) Müller 2000, 51-52.

11) Oskar Skarsaune, *Kristendommens jødiske rødder*, (København: Credo Forlag 1996), 13-14, 76.

12) Dagfinn Rian, "Jødernes historie fra Esra til Talmud", i Kvalbein 1984, 16-17.

13) Carsten Vang, "GT's periode", *TEL* nr. 3 september 2017 (28. årgang), 7.

14) Vang 2017, 4.

15) Morten Hørning, "Perioden mellem GT og NT", *TEL* nr. 3 september 2017 (28. årgang), 11.

nedladende over for samaritanerne, og ifølge Mishna tekster, sammenlignede jøderne det at spise samaritanernes brød med at spise svinekød.¹⁶

Essæerne var en betydelig retning i samtidens jødedom på Jesu tid til trods for, at de ikke omtales udtrykkeligt i NT. Josefus omtaler essæerne. Han mener, at der var 4000 essæere og 6000 farisæere på Herodes den Stores tid.¹⁷ Det var i årtierne før Jesu fødsel. Selvom tallene er usikre, fordi de blot er anslåede tal, skal det sammenholdes med, at der anslået var 8 mill. jøder i Romerriget på nytestamentlig tid.¹⁸ Det kan være svært at forholde sig til statistiske oplysninger fra oldtiden, men som eksempel kan nævnes, at på profeten Elias' tid var der 7000 mænd, der ikke bøjede knæ for afguden Ba'al (1 Kong 19:18, Rom 11:4). Essernes rolle sluttede med romernes rasing af Qumran i 68 e.Kr.

Essæerne var meget nøjeregnende med deres syn på loven. De reagerede på, at makkabæerne til trods for deres lovtroskab havde indrettet et nyt præsteskab i det genopbyggede tempel, skønt de nye præster på grund af deres slægt ikke var berettigede til at besidde ypperstepræstembedet i Jerusalem.¹⁹ Derfor trak essæerne sig ud.

Saddukæerne var præsteskabet i templet i Jerusalem. De forkastede den mundtlige overlevering, som farisæerne forsvarede.²⁰ Saddukæerne anerkendte kun den skrevne åbenbaring. Siden oldkirken har der været en tradition, der hævdede, at saddukæerne kun anerkendte de 5 Mosebøger, men det beror ifølge Raidar Hvalvik på en fejl.²¹ Saddukæerne satte de fem Mosebøger højere end de andre skrifter i den hebræiske bibel, fordi saddukæerne fokuserede på immanensen. Derfor var de ikke i samme grad optaget af de profetiske perspektiver i de øvrige skrifter, da de peger ud over den dennesidige verden. Saddukæerne var bundet til tempeltjenesten i Jerusalem, og derfor var de kritiske til profeternes kritik af ofringer uden ret sindelag (Jer 11:14-15, Hag 2:10-14, Mal 1:8).

Da templet blev ødelagt i 70 e.Kr., underminerede det saddukæernes berettigelse. Den ledende skikkelse i samtidens jødedom, Jochanan ben Zakkai, ønskede ikke at genoplive tempeltjenesten, da templet blev ødelagt i 70 e.Kr.²²

Det kan vække undren, at Jesus på en og samme tid advarer imod saddukæernes og farisæernes lære som en surdej (Matt 16:5-12). De to grupper var begge repræsenteret i det jødiske råd i Jerusalem, men var forskellige. I templet var saddukæerne dominerende, mens farisæerne var ledende i synagogerne. Jesus advarede sine disciple imod begge partiers lære, allerede mens han virkede i Galilæa. Disciplene skulle være advaret, inden de drog til Jerusalem. Begge grupper afviste, at Jesus var Israels Messias og Guds søn.

Antitesen mod saddukæerne

Saddukæerne spurgte til Jesu opfattelse af ægteskab i opstandelsen (Matt 22:23-33). De troede ikke selv, at opstandelsen vil finde sted. Deres henvendelse begynder med: "*Mester, Moses har sagt, at...*".

16) Kenneth A. Bailey, "Through Peasant Eyes" i Kenneth A. Bailey, *Poet & Peasant and Through Peasant Eyes: Combined Edition*, (Grand Rapids: Eerdmans 1983), 48.

17) Reidar Hvalvik, "Saddukæerne og farisæerne", i Kvalbein 1984, 115.

18) Peder Borgen, "Filo, disporajøde fra Aleksandria", i Kvalbein 1984, 143.

19) Skarsaune 1996, 34.

20) Jacob Neusner, *Jødedommen i den første kristne tid*, (Trondheim: Tapir 1987), 22.

21) Hvalvik 1984, 109.

22) Rian 1984 60-61.

Det er samme type tankestruktur som i antiteserne i Bjergprædikenen, idet Jesus svarer med at forklare sagen, som de spørger om.

Saddukæernes spørgsmål går på den type ægteskab, som indgås for at sætte børn i verden for slægtens opretholdelse, hvis en mand er død uden at have fået børn. Reglen i Moseloven er blevet til før kongetiden, men har givetvis fundet anvendelse mange gange i de år i det gamle Israel, hvor kongerne gik i krig og under de forskellige opstande i makkabærtiden. Der var mange unge mænd, der mistede livet. Mange unge kvinder i den fødedygtige alder blev enker. I forhold til en historisk tankegang gik saddukæernes spørgsmål på, hvem som var at regne for den egentlige ægtemand til den kvinde, der var blevet enke syv gange. Deres opfattelse var, at individet lever videre i de følgende generationer i slægten. Derfor skulle den først fødte dreng have den afdøde mands navn.²³ Det er en dennesidig tolkning. Saddukæerne kobledede spørgsmålet sammen med opstandelsen, og derigennem søgte saddukæerne at stille en fælde for Jesus.

I jødernes historie er der et eksempel på en kvinde, der var blevet enke syv gange. Det tilfælde, som er beskrevet i et af de apokryfe skrifter, ender med et gudvillet ægteskab med en ottende mand efter, at kvinden havde mistet de syv første mænd, som var brødre (Tobit 3:7-15). Det hører med til den historie, at de første syv mænd var døde under dæmonangreb, og det ottende ægteskab blev indgået under en engels ledsagelse og beskyttelse. Saddukæerne troede ikke på engle og ånder (ApG 23:8). Der er i den jødiske historie et andet eksempel med en flok på syv brødre, der alle som én mister livet på en og samme dag, hvorefter deres moder også mister livet. De bliver alle martyrer i deres lydighed mod Moseloven (2 Makk 7:1-42). Beretningen om dem handler ikke om nogen efterladt enke. Men den yngste af brødrene tilkendegiver inden sin død, at han får "*del i det evige liv, som Gud i sin pagt har forjættet*" (2 Makk 7:36). Det er næppe de syv brødre og deres mor, som saddukæerne henviste til, da de døde samme dag, men derimod de syv brødre, der alle var gift med samme kvinde.

I Moseloven var der en generel og tydelig regel, der forbød ægteskab og samliv med en brors hustru (3 Mos 18:16, 3 Mos 20:21). Essæerne henviste til denne regel med tilslutning (Tempelrullen 66:12-13).²⁴ Der refereres til denne regel i NT (Matt 14:3, Mark 6:17-18). Det er klart, at det er provokerende, hvis en fraskilt kvinde bliver gift med sin tidligere mands bror. Anderledes vil det være, hvis den første mand er afgang ved døden, og hans yngre bror har taget ansvar for sin brors enke. Svogerægteskabet var en undtagelse fra hovedreglen. Det skyldes den nødsituation, der er ved dødsfald.

Saddukæernes spørgsmål forudsætter kendskab til svogerægteskabet. Efter enkens indgåelse af ægteskab med den afdøde ægtemands bror, skulle den førstefødte søn af dette svogerægteskab have den afdøde mands navn for, at det navn kan opretholdes i slægten (5 Mos 25:5-10). Svogerægteskabet havde en dennesidig målsætning; slægtens videreførelse, og at de fødedygtige kvinder kunne få et sted at høre til og en sammenhæng, hvor de kunne bidrage.²⁵

Når saddukæerne spørger til opstandelsen, er det relevant fra Moselovens perspektiv. Noget taler for, at Jesu svar har en undertone af sarkasme, når Jesus svarer, at man i opstandelsen er "*som engle*

23) Tord Fornberg, *Matteusevangeliet 13:53-28:20*, KNT1b, (Stockholm: EFS-förlaget 1999), 386-387.

24) "Tempelrullen" i Bodil Ejrnæs, Niels Peter Lemche og Mogens Müller (red.), *Dødehavsskrifterne og de antikke kilder om essæerne i ny oversættelse*, (Frederiksberg: Forlaget ANIS 1998), 199.

25) Svogerægteskabet spiller en rolle i 1 Mos 38 og Ruths bog.

i himlen”, for saddukæerne troede hverken på engle eller på opstandelsen.²⁶ Jesus benytter sig af en indirekte kommunikation, som skal afkodes.

Den simple og meget udbredte tolkning af Jesu svar er, at der ikke er ægteskab i opstandelsen, for da er vi som engle, der ikke er gift. Det er imidlertid ikke det, som Jesus svarer. Han svarer på to spørgsmål, og det tungeste er: 1) Er der en opstandelse og et evigt liv? Svaret er: Ja! 2) Er der svogerægteskab i opstandelsen og det evige liv? Svaret er: Nej, der er ikke svogerægteskab i opstandelsen og det evige liv, for der skal ikke fødes børn for at føre slægten videre, og på det konkrete punkt sammenlignes mennesker med engle, der hverken dør eller føder børn.

Jesu forsvar for opstandelsen og det evige liv er ledsaget af en stærk bebrejdelse til saddukæerne. De er på vildspor og kender hverken skrifterne eller Guds magt (Matt 22:29). Det er forståeligt, at “skarerne” blev slået af forundring over det svar, som Jesus gav. Det er næsten som ved afslutningen af Bjergprædikenen. De burde have læst og forstået, at Gud er de levendes Gud, Abrahams Gud, Isaks Gud og Jakobs Gud. De var ganske vist afgået ved den fysiske død. Men de er levende for Gud. Jesus henviser til en beretning fra Moseloven, som saddukæerne anerkendte. Abraham, Isak og Jakob var levende for Gud på Moses’ tid, selvom de havde været fysisk døde i mange år. Men Guds magt vil oprejse dem fra de døde (2 Mos 3:2f.).

Saddukæerne begrundede – ifølge Josefus – deres afvisning af opstandelsen med, at den ikke var begrundet i Moseloven.²⁷ I jødedommens klassiske litteratur er der skrevet imod en rent dennesidig opfattelse. I det apokryfe skrift Visdommens bog er der en længere argumentationskæde, hvor der tages afstand fra de ugudelige mennesker, der regner med, at alt er slut med døden, og som derfor lever, som de selv har lyst til uden hensyn til andre. Skabelsestanken, at Gud skabte til varighed, at retfærdighed er udødelig, at menneskets gudbilledlighed er skabt med henblik på uforkrænkelighed, bliver fremsat. Argumentationskæden slutter med, at de retfærdiges sjæle er i Guds hånd, og dér kan de ikke rammes af pine (Visdommens bog 1:14-3:1).

Det pseudoepigrafiske skrift Fjerde Makkabæerbog består af en overordnet drøftelse af fornuftens herredømme over lidenskaberne, hvorved det gøres muligt at leve efter loven. Deri indgår en længere beskrivelse af forløbet, hvor Eleazar, der var af præsteslægt, og som af profession var skriftklog, de 7 brødre og deres mor, blev martyrer for deres loyalitet imod loven. De stod fast og døde for deres retskaffenhed (4 Makk 1:7). Josefs modstand imod Potifars hustru fremhæves som typisk eksempel (4 Makk 2:2), hvor det er muligt at modstå fristelsen. Det førte lidelse med sig, men i Eleazars, de 7 brødre og deres mors tilfælde blev de martyrer. I denne sammenhæng påpeges, at de, som dør i troskab mod Gud, ikke er døde for Gud, men de er levende for Gud ligesom patriarkerne Abraham, Isak og Jakob (4 Makkabæerbog 7:19 og 16:24). Dateringen af Fjerde Makkabæerbog er usikker, men det kan ikke udelukkes, at det grundlæggende farisæisk inspireret skrift, der trækker veksler både på den græske filosofis understregning af fornuft og dyd og den tolkning af opstandelsen ud fra Mosebøgerne, som Jesus fremsatte. I hvert fald er saddukæernes spørgsmål til Jesus relevant i forhold til de emner, der var uenighed om i samtidens jødedom.

Torben Kjær nævner, at udtrykket i 2 Mos 3:6 er en pagtsformel, og Jesus stadfæster, at

26) Kjær-Hansen 2002, 169.

27) Müller 2000, 460.

opstandelsen er indeholdt i den.²⁸ Endvidere kan Jesu ord til saddukæerne ses som en skjult hentydning til 3 Mos 18:5. I opstandelsen vil Abraham, Isak og Jakob igen fremstå med herliggjorte og udødelige fysiske legemer. I NT henvises til, at Jesu opstandelse var forudsagt i GT (ApG 2:24-28), ja han “opstod på den tredje dag efter Skrifterne” (1 Kor 15:4). Der er andre ord i GT, der peger i retning af opstandelse og evigt liv: Es 26:19, Ez 37:1-14, Sl 103:4: Sl 16:8-11, Sl 68:21, Hos 6:1-2. Jesus svarede saddukæerne relevant med henvisning til Mosebøgerne, som saddukæerne satte højt.

Jesus svar er en belæring til saddukæerne: Det er i GT/Moseloven forudsagt, at der er opstandelse og evigt liv. Men i opstandelsen og det evige liv indgås ikke svogerægteskab, der har til hensigt at bringe flere børn til verden. Frugtbarhedsaspektet i svogerægteskabet har kun dennesidig karakter.

Det er imidlertid ikke muligt at afvise ægteskab i opstandelsen og det evige liv på baggrund af teksten med diskussionen mellem Jesus og saddukæerne. Jesus svarer ikke på det spørgsmål, og hvis han havde gjort det, var han gået i den fælde, som saddukæerne stillede op for ham ved at diskutere på deres præmisser.

Når man ser på spørgsmålet ud fra et udvalg af kommentarer til Matthæusevangeliet, er billedet broget. Odland skriver, at de ægteskabelige forhold ikke længere skal bestå i opstandelsen.²⁹ Kvalbein skriver, at i opstandelsen ophører seksuallivet. Han begrundet det med henvisning til 1 Kor 15:42-50.³⁰ Problemet med den henvisning er, at den ikke hverken omtaler ægteskab eller seksualliv men alene beskriver, at i opstandelsen skal det menneskelige liv fremstå i en ny og forbedret kvalitet. Kvalbein mener imidlertid, at saddukæernes opfattelse af deres modpart indebar, at modparten var overbevist om opstandelsen, og at der er ægteskab i opstandelsen, fordi skabelsesberetningen viser, at Gud skabte mennesket som mand og kvinde, og de blev skabt til ægteskabets fællesskab.³¹ Kjær skriver, at efter opstandelsen indgås der ikke ægteskaber. Kjær henviser til parallelteksten i Lukasevangeliet, men den forekommer ikke at bringe hjælp, idet Jesus der i højere grad er imødekommende overfor saddukæernes spørgsmål, idet han sonderer mellem på den ene side denne verdens og tidsalders børn, der giftes og bortgiftes, og på den anden side dem, som når frem til opstandelsen: “De kan jo ikke mere dø”.³² Udsagnet “De kan jo ikke mere dø” er ikke en afvisning af ægteskab, men en specifik afvisning af svogerægteskabet, som forudsætter dødsfald og enkestand. Kjær skriver, at det er bibelsk lære at ægteskabet opløses ved ægtefællens død, og det er sandt, at det konkrete ægteskab mellem to ægtefælles opløses, når den ene dør. Men dermed forsvinder ægteskabet ikke som Guds skaberordning. Kjær mener, at ægteskabet som institution ikke findes på den nye jord. Kjær fastholder dog, at manden opstår som mand, og kvinden opstår som kvinde, så den gudskabte kønsidentitet fastholdes.³³

Erik Bang er mere forsigtig, idet han tolker, at de opstandne er som engle i himlen. Det betyder ikke, at de er legemsløse eller kønsløse, men de er hos Gud ligesom englene (jf. Matt 18:10), og at de skal leve evigt ligesom englene. Erik Bang er åben for den tolkning, at det vanlige liv med at gifte

28) Torben Kjær, *Matthæus Evangeliet II*, (København: Credo 2016), 165.

29) Sigurd Odland, *Fortolkning av Matteus' evangelium for troende og tenkende bibellesere*, (Nærbø: Antikkforlaget 1983, fotografisk optryk, oprindelig Oslo Lutherstiftelsen 1942), 295.

30) Hans Kvalbein, *Matthæusevangeliet*, Bind II, (Oslo: Nye Luther Forlag/Lunde Forlag 1990), 168.

31) Ibid. 168.

32) Kjær 2016, 165.

33) Kjær 2016, 164-165.

sig og at blive bortgiftet (jf. Matt 24:38) vil blive forandret. Det er ikke en begrundelse imod, at ægteskabet er evigt.³⁴ Det er denne verdens forudsætninger med dødsfald, nyt ægteskab og skilsmisser, der ikke findes i opstandelsen.

Jesus svar på saddukæernes spørgsmål har samme grundstruktur som antiteserne i Bjergprædikenen. Derfor er det relevant at inddrage her. Jesus afviser på et konkret punkt noget, som var i omløb i hans samtid, men han giver ikke et udtømmende svar på hele den problemstilling, der er rejst i det konkrete emne.

Efter min opfattelse er det problematisk at udlede generelle opfattelser af enkeltstående tekster. Generelle opfattelser kan udledes ved en bibelsk helhedslæsning. Gud skabte mand og kvinde til fællesskab med hinanden. Menneskets kønsforskellighed er begrundet i Guds treenighed, der er et fællesskab af de tre guddommelige personer. Det fremgår af flertalsformerne: "*Gud sagde: "Lad os skabe mennesker i vort billede, ..."*". Gud skabte mennesket i sit billede; i Guds billede skabte han det, som mand og kvinde skabte han dem" (1 Mos 1:26-27). Det var fra skabelsens oprindelse den gode grundplan: "*Gud så alt, hvad han havde skabt, og han så, hvor godt det var*" (1 Mos 1:31). Ved skabelsen blev der også nævnt et frugtbarhedsaspekt (1 Mos 1:28), men det udelades senere, da perspektivet med mand og kvinde gentages (1 Mos 5:1-2). Det fremgår også af skabelseskapitlerne, at mennesket ikke er skabt til at være single. Gud Herren sagde: "*Det er ikke godt, at mennesket er alene. Jeg vil skabe en hjælper, der svarer til ham*" (1 Mos 2:18). Guds skabertanke er, at mand og hustru er bundet sammen: "*Derfor forlader en mand sin far og mor og binder sig til sin hustru, og de bliver ét kød*" (1 Mos 2:24). Udsagnet "*Det er ikke godt, at mennesket er alene*" er næppe begrænset til dennesidigheden.

Der er en lang tradition for at tolke det at mand og hustru bliver et kød ved at få børn, så frugtbarhedsaspektet er blevet afgørende. Denne tolkning slog igennem hos Augustin, men er også præget af den græske filosofis nedvurdering af den menneskelige krop. Det fremgår af nytestamentlige tekster, at den græske filosofi var en trussel imod Guds skaberordninger, allerede inden teksterne blev skrevet færdige. Nogle ville forbyde ægteskab, men det, Gud har skabt, er godt og skal ikke forkastes (1 Tim 4:3-5).

Hvis ægteskabets primære målsætning er børneavl, så rejser det alvorlige problemer for de mange ægtepar, som oplever, at de ikke kan få børn sammen. Paulus var selv ugift efter, hvad vi ved. Men han var ikke uvidende om, at ægteskabet havde andre formål end blot at være rammen om børneavl. Ægteskabet som Guds skaberordning står over det enkelte konkrete ægteskab mellem to personer. Paulus er klar over, at den seksuelle forening er en betydelig gudvillet sammenhængskraft i ægteskabet, og dermed en del af dets målsætning, når han skriver: "*En mand skal give sin hustru, hvad han skylder hende, og en hustru ligeså sin mand. En hustru råder ikke over sit legeme, men det gør hendes mand; ligeså råder heller ikke en mand over sit legeme, men det gør hans hustru*" (1 Kor 7:3-4).

Både Jesus og Paulus er klar over, at der er farer ved det ægteskabelige liv, at det for nogle kan rette opmærksomheden væk fra troen på Gud, Jesus Kristus og Gudsrigets anliggender (Luk 14:15-24, 1 Kor 7:32-34), men misbrug ophæver ikke ret brug. Jesu ord om ikke at bryde et ægteskab (Matt 5:27-32), og hvad Gud har sammenføjet, må mennesker ikke adskille (Matt 19:3-12), forekommer

34) Erik Bang, *Matthæusevangeliet*, Bind II, (Fredericia: Lohses Forlag 1992), 149-150.

ikke kun at angå det enkelte ægteskab, men også ægteskabet som en skaberordning. Når Paulus formaner ægtefolk i en kristen menighed, nævner han slet ikke børneavl, selvom han nævner, at mand og hustru skal være ét kød. Denne enhed i relationen sammenlignes med enheden i relationen mellem Kristus og kirken (Efes 5:21-33). Enheden er så stærk, at en mand skal elske sin hustru som sit eget legeme, og derved elsker han sig selv (Efes 5:27-28).

Konklusion på saddukæerantitesen

Samtalen mellem saddukæerne og Jesus rummer samme tankestruktur som ses i antiteserne i Bjergprædikenen. Emnet, der drøftes, er en del af debatten i Jesu samtid. Jesu svar viser, at Jesus står fast på Moseloven, og at han ikke vil ophæve den, men derimod se den opfyldt. Jesus svar til saddukæerne er typisk også for antiteserne i Bjergprædikenen. Jesus tager stilling til forhold i sin samtids tolkning af Moseloven, og han stadfæster Moseloven og forkaster nogle fejltolkninger af Moseloven, som var fremme i hans samtid.

Farisæernes parti

Hvor saddukæerne var dominerende i templet på Jesu tid, var farisæerne dominerende i synagogerne. Farisæerne var den retning, der blev dominerende for jødedommen efter katastrofen i år 70 e.Kr. Selv om der var 6000 farisæere på Jesu tid, mener Jacob Neusner ikke, at de havde hverken greb om folkemasserne eller om regeringsmagten, men de udgjorde en betydelig gruppering.³⁵

Jesus indledte sit offentlige virke i Galilæa, som omtales som "*Folkeslagenes Galilæa*" (Matt 4:15). Det blev i tidligere oversættelser omtalt som "Hedningernes Galilæa". Jesus voksede op i Galilæa, og omtales som profeten Jesus fra Galilæa (Matt 21:11). Galilæa spiller en vigtig rolle i de tre synoptiske evangelier. Peter udpeges som en af dem fra Galilæa (Luk 22:59). Galilæa var landbrugsland og zeloterne rekrutterede nogle af de mest magtfulde soldater fra Øvre Galilæa.³⁶ Efter opstandelsen mødtes Jesus med sine disciplene i Galilæa, og der gav han dem missions-, dåbs- og oplæringsbefalingen (Matt 28:16).

Matthæusevangeliet rummer en del fra Galilæa og en del fra Jerusalem. Jesus forlod Galilæa (Matt 19:1) og bevægede sig til Jerusalem (Matt 20:17). Der er i NT formuleringer udtalt i Jerusalem, der muligvis kan tolkes sådan, at man var skeptisk over for, hvad der kom fra Galilæa (ApG 2:7). Farisæeren Gamaliel, der sad i jødernes råd, manede til besindighed og mindede om, at oprøreren Judas fra Galilæa ikke havde heldet med sig, men blot var årsag til uro uden at det førte til positive forandringer (ApG 5:33-42). Judas fra Galilæa er omtalt andre steder i oldtidens dokumenter, og omtalen er ikke positiv. Meget tyder på, at han samlede folk i en røverbande i håb om magt og rigdom. Han drev plyndringer og uhæmmet voldsudøvelse, men blev nedkæmpet af romerne. Der var tale om to oprør i årene omkring Jesu fødsel, hvor den folkelige utilfredshed gik på skattebetalingen til romerne. Ved nedkæmpelsen af det ene oprør korsfæstede romerne 2000 jødiske oprørere.³⁷ Det var den romerske guvernør i Syrien, Varus, der havde ansvar for nedkæmpningen af oprøret. Den jødiske Josefus, der gik i romernes tjeneste, beskriver det sådan: "Varus lod nu en del af hæren gennemsøge

35) Neusner 1987, 46.

36) Skarsaune 1996, 53-54.

37) Birgitte Graakjær Hjort, *Det Nye Testamente omverden*, (Aarhus: Aarhus Universitetsforlag 2003), 82-85. 46.

landet efter anstifterne af oprøret, og mange af dem blev pågrebet; han lod dem, der syntes at have været mindre aktive i opstanden, fængsle, men de mest skyldige, henimod 2.000 mand, lod han korsfæste”.³⁸

Det er i dette jødiske samfund, at farisæerne voksede frem som en betydelig gruppe, der var på vej til at blive dominerende på Jesu tid. Jacob Neusner nævner, at farisæerpartiet blev dannet i det andet århundrede før Kristus. Men sammenholdt med det, der fremgår af teksterne i NT, skal det nævnes, at Galilæa først “blev omvendt til jødedom 150 år før Kristus”.³⁹ Efter Nordrigets sammenbrud og Samarias fald i 722 f.Kr. var den gamle israelske religion, som de ti stammer havde med sig ved indvandringen, forfaldet. Der var stort forfald bl.a., da kong Akab og dronning Jesabel havde magten, men langt fra kun i deres tid. Samaritanerne var en religiøs gruppering af blandingsfolk, som havde de fem Mosebøger som grundlag. For dem gav beretninger om tempelbyggeriet i Jerusalem ikke mening. Derfor afviste de resten af den hebræiske bibel. Selv om der skete en revitalisering af jødedommen i Galilæa, så fik farisæerpartiet først rigtigt fodfæste i Galilæa i det andet århundrede efter Kristus.⁴⁰ Farisæerne har været en gruppering, som man ikke kunne overse. Josefus skrev, at der på et tidspunkt var mere end 6000 farisæere, der nægtede at aflægge troskabsed til kong Herodes.⁴¹

Der er 30 referencer til farisæerne i Matthæusevangeliet. De spiller en stor rolle.⁴² Både NT og historieskriveren Josefus har beskrivelser af farisæerne, men ifølge Jacob Neusner afviger begge fra det, som findes i farisæernes egen tradition.⁴³ Rabbi Hillel var den betydeligste skikkelse. Han levede fra 50 f.Kr. til 10. e.Kr. I den efterfølgende tradition skildres han positivt, mens hans samtidige Shammai ikke skildres i samme positive grad. Men disse to farisæiske rabbinere havde hver sin gruppe efterfølgere frem til år 70. e.Kr. Hillel havde betydelige efterfølgere, f.eks. Gamaliel den Ældre, som formentlig er identisk med Gamaliel, der omtales i NT (ApG 5:34 og 22:3) og Jochanan ben Zakkai, der var betydningsfuld omkring og efter katastrofen i år 70 e.Kr.⁴⁴ Jochanan ben Zakkai grundlagde med romernes tilladelse en rabbinerskole i Jamnia, og denne blev dominerende for jødedommen efter år 70 e.Kr.⁴⁵

Der har været en teori i omløb, der gik på, at det var en synode i Jamnia, der fastlagde den gammeltestamentlige kanon, men Oskar Skarsaune afviser, at der er belæg for det.⁴⁶ Jesus ord i Bjergprædiken om loven og profeterne peger derfor i retning af, at den gammeltestamentlige kanon var fastlagt, når han siger, at end ikke en tøddel af den skal forgå (Matt 5:18).

Paulus var oprindeligt farisæer af Gamaliels skole (ApG 22:3, 5:34). Gamaliel var farisæer af Hillels skole, den dominerende retning på den tid. Paulus var “*omskåret på ottendedagen, israelit af fødsel, af Benjamins stamme, hebræer af hebræere, lovtro farisæer, ivrig forfølger af kirken, uangribelig i lovretfærdighed*” (Fil 3:5-6). Det er værd at bemærke, at Paulus relaterer sin identitet som farisæer i relation til loven, på samme måde som de tusinder, der blev troende efter den første

38) Flavius Josefus, *Den jødiske krig*, (København: Museum Tusulanums Forlag 1999), 116.

39) Neusner 1987, 23.

40) Neusner 1987, 23.

41) Neusner 1987, 44.

42) Müller 2000, 113.

43) Neusner 1987, 47.

44) Oskar Skarsaune, “Loven, Profetene og Skriftene – Jødedommens Bibel: kanon og tekst”, i Kvalbein 1984, 200.

45) Rian 1984, 35-37.

46) Skarsaune 1984, 168-169.

påske og pinse jf. ApG 21:20-21. Paulus' selvvidnesbyrd viser, at det ikke var alle farisæere, der oplevede sig selv som hyklere. Paulus skriver "*Jeg gik videre i jødedommen end mange jævnaldrende i mit folk og brændte mere af iver for mine fædrene overleveringer*" (Gal 1:14).

Jesus beskyldte gentagne gange farisæerne for hykleri (Matt 15:7, 22:18, 23:13-15, 23:23-29). En tolkning af farisæernes hykleri består i, at der ikke var overensstemmelse mellem deres motivation og deres praksis. Disciplenes retfærdighed skal overgå farisæernes, så der er sammenhæng mellem tanke, ord og handling.⁴⁷ Det stemmer med Jesu egne ord. Når Jesus kalder farisæerne hyklere, skyldes det også, at de betragtede Moseloven som deres grundlov, men de afviste Jesus af Nazareth som Israels Messias. I Bjergprædikenen udtaler han ikke: "Jeg er selv Israels Messias" eller "Jeg er Guds søn". Men hans opgør med den mundtligt overleverede tolkningstradition illustrerer, at han kom fra Gud, at han bekræftede lovens ånd og bogstav (Matt 5:17), og at han talte med en autoritet, som ikke var kendt af jøderne.

Paulus anklager jøderne for trygt at stole på loven. Dermed kritiserer han de lovlydige farisæere for deres hykleri.⁴⁸ Nogle af hans formuleringer peger på, at farisæerne ikke havde forstået lovens dybder. "*Men du, som kalder dig jøde og sætter din lid til loven [...] du, som belærer andre, du belærer ikke dig selv! [...] Du, som er stolt af loven, du vanærer selv Gud ved at overtræde loven!*" (Rom 2:17-24). Der var naturligvis personligt hykleri hos nogle farisæere.⁴⁹ Der er også eksempler på det modsatte. Nikodemus var farisæer. Han kom til Jesus og blev hans tilhænger (Joh 3:1-13, 7:50, 19:39).

Mennesker er forskellige, men Paulus udtaler sig generaliserende. Der kan peges på et væsentligt element. Farisæerne var jøder med høje idealer og alvor i de moralske krav og deres religiøse tro. Had var ifølge farisæisk tænkning lige så slemt som de tre jødiske hovedsynder, afgudsdyrkelse, utugt og drab. Når farisæerne i processen ønskede at få Jesus slået ihjel, fraveg de deres egen lære, og dermed kunne de anklages for hykleri.⁵⁰ I forlængelse af det indså Paulus, at hans eget had til de første kristne var i strid med lovens dybere dimensioner.

Farisæerne talte også om omvendelse, at man ved iboende kræfter kunne vende sig fra at være på vej væk fra Gud til at have retning imod Gud. Genfødelse er noget andet, som ikke kan finde sted ud fra menneskets iboende kræfter. Derfor måtte farisæeren Nikodemus belæres af Jesus om, at man må fødes på ny af Ånden (Joh 1:1-13), og den kamp mellem kød og Ånden, som Paulus beskriver, findes ikke i en farisæer (Rom 8:5-16).⁵¹

Bjergprædikenen står i Matthæusevangeliet, men i Johannesevangeliet er der en meget ladet tekst, hvor sammenstødet mellem Jesus og farisæerne er beskrevet kristologisk, nemlig i Joh 8. Udgangspunktet er en diskussion mellem Jesus og farisæerne på Oliebjerget om pligt til dødsstraf over for en kvinde grebet i ægteskabsbrud. Det fører til en meget lang diskussion om tolkningen af Moseloven og om, hvem der er Abrahams børn. Jesus omtaler sig selv som "Sønnen" i relation til "Faderen".

I Moseloven var der givet løfter om en særlig profet, og det antydes, at det er den ultimative profet,

47) Laursen 2002, 132,145.

48) Hugo Odeberg, *Farisæisme & kristendom*, (Fredericia: Lohses Forlag 1973), 75.

49) Odeberg 1973, 75.

50) Odeberg 1973, 33, 37.

51) Odeberg 1973, 75.

der taler endegyldigt på Guds vegne. *“Jeg vil af deres egen midte lade en profet som dig fremstå for dem, og jeg vil lægge mine ord i hans mund. Han skal forkynde dem alt det, jeg befaler ham, og den, der ikke adlyder mine ord, som han taler i mit navn, vil jeg kræve til regnskab”* (5 Mos 18:18-19). Der er næppe tvivl om, at den lovede profet er Jesus af Nazareth.

Kernen i farisæernes hykleri var, at de hævdede at leve i overensstemmelse med Guds hensigt, men alligevel afviste de Jesus af Nazareth som den lovede profet, Israels Messias og Guds søn.

Der kan være flere sekundære grunde til beskyldningen om hykleri. Det berettes om de skriftkloge og ypperstepræsterne, at *“de holdt øje med Jesus og sendte nogle, der foregav at være ærlige folk, men skulle udsponere ham for at fange ham i hans ord, så de kunne overgive ham til øvrigheden og i statholderens magt”* (Luk 20:20). Som tiden gik, var det ikke ærlige spørgsmål, de skriftkloge stillede til Jesus. De stillede spørgsmål for at stille fælde for Jesus og for at fange ham i ord, og det var uærligt hykleri.

Neusner sammenfatter, hvad der er jødisk tænkning. Han mener, at den grundlæggende livsanskuelse er, at forfatterne til 3 Mos, 5 Mos og de historiske bøger fra Josva til kongebøgerne og tillige den profetiske litteratur samstemmer i, at når folket gør Guds vilje, får folket lov at opleve fred, tryghed og velfærd, men de bliver straffet, når de ikke gør det.⁵² Jødedommens påstand er, at Jesus af Nazareth ikke er Israels Messias, og han er ej heller Guds søn. Jødedommens påstand er derfor også, at Jesus ikke har nogen autoritet til at tilsidesætte *“de gamles overlevering”*, og at Bjergprædikenen principielt er falsk, fordi den i antiteserne repræsenterer en forkastelse af *“de gamles overlevering”*.

Det afgørende er, at farisæernes grundanliggende og Jesu grundanliggende ikke er sammenlignelige. Neusner mener, at det, som får jøder til at tage afstand fra kristendommen, er Matthæusevangeliets beskrivelse af farisæerne som hyklere og Johannesevangeliets beskrivelse af jøderne som mordere.⁵³

I oldtiden var jødedom ikke en religion. Religionsbegrebet er en langt senere opfindelse. Det var snarere en filosofi, der sigtede på *“folkets visdom”* jf. 5 Mos 4:6. At være farisæer var ikke et erhverv eller et hverv, men en opgave.⁵⁴ Det afgørende var rituelle love og jordbrugslove og disse to grupper af love fik betydning for spiseregler og bordfællesskab.⁵⁵ Sammenligner man farisæerne med de første kristne, er der en tydelig forskel. Farisæerne ønskede at gøre Israels folk til et helligt folk, men de første kristne var optaget af frelse.⁵⁶

Rabbi Hillel var død, da Jesus stod frem med Bjergprædikenen, men hans tænkning var i højsædet. Hillel huskes bl.a. for følgende: *“Det du selv afskyr, må du ikke gøre imod din næste. Dette er hele Torah. Alt det andet er kommentar. Gå nu bort og lær det”*.⁵⁷ Hillels udsagn er kendt som Den gyldne regel. Det er interessant for Hillels regel er en version med forbud, men den variant, som Jesus fremsætter i Bjergprædikenen er en påbudsversion (Matt 7:12). Et fælles punkt i forståelsen af Moseloven er der dog, idet begge mener, at Moseloven har en sammenhængende struktur. Den

52) Neusner 1987, 34, 95.

53) Neusner 1987, 88.

54) Neusner 1987, 44-45.

55) Neusner 1987, 49.

56) Neusner 1987, 90.

57) Neusner 1987, 23.

udgave af Den gyldne Regel er meget anderledes end de andre versioner.⁵⁸ Hillels version handler netop om at undgå bestemte ydre handlinger, og kan derfor medføre en social tilbagetrækning. Versionen hos Jesus stiller et anderledes uadrettet og uendeligt krav, idet han siger “*Alt... det skal I også gøre...*” (Matt 7:12).

Bjergprædikenen mellem jødedom og islam

Spørgsmålet om tolkningen af Bjergprædikenen er ikke kun et internt kristent teologisk projekt. En kristen tolkning af Bjergprædikenen er udfordret fra jødedom og islam. Det er tre monoteistiske religioner, der alle hævder at have Abraham som udgangspunkt. Det er tre bogreligioner, som har en fortolkningsmæssig udfordring. Når jødedommen er en udfordring, ligger det i sagens natur, idet Jesus og farisæernes veje skiltes i opfattelsen af, hvordan Moseloven og GT skulle forstås.

Når jeg taler om jødedom, er jødedom som en racemæssig eller etnisk størrelse ikke relevant. Jeg taler om jødedom som en trosposition med to karakteristika: 1) Man fastholder Moseloven og den hebræiske bibel som kanonisk tekst. 2) Man afviser, at Jesus af Nazareth er den hebræiske bibels Messias. På samme måde taler jeg om islam som en bogreligion, hvor Koranen er kanonisk tekst, og hvor Jesus anerkendes som en profet på lige fod med andre profeter før Muhammed, men hvor det på det bestemteste afvises, at Jesus er Guds søn. Vi har tre monoteistiske religioner; som er bogreligioner med en kanonisk tekst, jødedom, kristendom og islam. Det er imidlertid tre forskellige tekstsammenhænge. Jøderne har den hebræiske bibel. Kristne har både GT og NT, mens muslimerne har Koranen.

En del af mine forudsætninger er, at jeg i en fagfællebedømt artikel har påvist, at det etiske materiale, som er centralt i jødedom, kristendom og islam både har en del sammenfald, og at det hver for sig er bundet sammen med gudsopfattelser, som ikke lader sig forene.⁵⁹ Jeg tror, at Jesus af Nazareth, som holdt Bjergprædikenen, er sandt menneske som Moses, Muhammed og alle andre mennesker. Jeg tror også, at han er Guds Søn af samme guddommelige væsen som vores himmelske far, og jeg tror, at Faderen og Sønnen sendte Helligånden den første pinsedag, og at Faderen, Sønnen og Helligånden sammen er den treenige Gud, som er én Gud og tre personer.

Bjergprædikenen er en central del af det bibelske tekstmateriale. Det står i skæringspunktet mellem GT og NT, og det har også betydning for Koranens tolkning af det etiske stof i GT og NT. Det var en øjenåbner for mig, da jeg læste Jacob Neusners bog,⁶⁰ hvor han skriver om Bjergprædikenen og Jesus. Aminah Tønnsen tolker islam primært ud fra Koranen, og lægger afstand til islamismen.⁶¹ I det følgende vil jeg bruge Neusners og Tønnsens bøger til at få min egen drøftelse af Bjergprædikenen gjort frugtbar.

Antiteserne – som Neusner ser dem

Jacob Neusner var en betydelig jødisk tænker, der efterlod sig et stort fagligt forfatterskab. Han var

58) Oskar Skarsaune, *Etterlyst: Bergprekenens Jesus – har folkekirkene glemt ham?*, (Oslo: Luther Forlag 2018), 61.

59) Carsten Elmelund Petersen, “Monoteistiske brikker til etikens puslespil”, *Dansk Tidsskrift for Teologi og Kirke* 2017/01, 44. årgang, 53-67

60) Jacob Neusner, *En rabbin samtaler med Jesus: En samtale om tro över årtusendena*, (Stockholm: Verbum 1996).

61) Aminah Tønnsen, *Islam, Koran, Hadith, Sharia*, (Odense: Forlaget mellemgaard 2015).

en af historiens mest publicerende personer, idet han skrev og redigerede mere end 900 bøger.⁶² Neusner ville svare et respektfuldt nej til Jesus, hvis han havde været til stede den dag i Galilæa, da Jesus holdt Bjergprædikenen. Han valgte derfor at skrive en bog for at føre diskussionen med Jesus trods næsten to tusinde års tidsforskel.⁶³ Neusner var positiv til dialog og diskussion. Det er kun Matthæusevangeliet, der er Neusners berøringspunkt, og hans bog om Bjergprædikenen er udtryk for den saglige front: Neusner mod Jesus. Forskningen er fravalgt af Neusner, så det er den rene diskussion mellem de to parter.

Meget af det, som Jesus siger i Bjergprædikenen, er forkert ifølge Neusner, og Neusner tilkendegiver, at hvis kristne accepterer, at Jesus ikke kom for at ophæve loven men for at opfylde loven, tager de fejl. Jøderne tror, at Torah er fuldkommen, og derfor kan den ikke forbedres. Jødedommen bygger på Torah, profeterne og skrifterne, og tillige den oprindelige mundtligt overleverede tradition, der er nedskrevet i Mishna, Talmud og Midrash, som viser Guds vilje med menneskeheden.⁶⁴

Jesus havde til hensigt at give den rette forståelse af Moseloven. Men jøderne vil beholde deres egen Torah, ikke den Torah, som Jesus repræsenterer. Torah med stor T er Guds Torah fra Sinai. Den anden variant, torah med lille t er vejledning fra en mester. I det lys er det muligt for Neusner at komme i dialog med Jesus. Men Neusner mener, at Jesus udvider Torah til noget andet end jødernes Torah.⁶⁵ Neusner mener, at Jesus vil skabe en anden tolkningstradition, end den farisæiske, som blev retningsgivende for jødedommen efter år 70 e.Kr.

Ifølge Neusner indbyder Jesus til diskussion i Bjergprædikenen. Neusner spørger, hvem er "I", når Jesus siger: "*I har hørt at der er sagt...*". Man tænker jo, at det blev sagt på Sinai. Neusner mener også, at Jesus tiltager sig Guds autoritet. Moses talte ikke i sit eget navn men i Guds navn. Neusner mener dog ikke, at Jesus er på samme niveau som Moses. Jesus taler sin egen sag. Sådan som Jesus fremlægger Bjergprædikenen, er det kun Gud selv, der kan tale. Neusner mener, at Jesus gør op med åbenbaringen på Sinai, og han degraderer den.

Neusner mener, at Bjergprædikenen er udtryk for en indsnævring. Jesus ligner en profet, men ikke en israelsk profet. Jesus taler ikke til Israel, men kun til en lille gruppe.⁶⁶ Jesu undervisning var til den lille skare disciple, men det kan ikke bruges i samfundet. Jesus havde et begrænset synsfelt. Han henvendte sig ikke til alle Abrahams børn og alle Davids børn i bred forstand.⁶⁷ Moses organiserede samfundet, så det skulle fungere i slægt efter slægt som en evig pagt. Neusner mener, at der er enkelte steder, hvor Jesus taler til hele Israel f.eks. i Matt 6:25-27 og 6:31-33, hvor han underviser om bekymringer.⁶⁸ Neusner efterlyser, at Jesus forholder sig til Torahs straffelovgivning i samfundet.⁶⁹

Neusner vil tage afstand fra Jesus, fordi han forbigår det, som er afgørende for De ti Bud: "*Jeg er Herren din Gud, som førte dig ud af Egypten, af trællehuset*" (2 Mos 20:2) og folket svar: "*Alt, hvad*

62) jf. https://en.wikipedia.org/wiki/Jacob_Neusner (læst 2025-12-02)

63) Neusner 1996, 7.

64) Neusner 1996, 8-9.

65) Neusner 1996, 16-18.

66) Neusner 1996, 43-49.

67) Neusner 1996, 40.

68) Neusner 1996, 66-67.

69) Neusner 1996, 136-137.

Herren befaler, vil vi gøre” (2 Mos 19:8).⁷⁰ Neusner mener, at al undervisning i dag skal bedømmes på udsagnet *“Alt hvad Herren har sagt vil vi gøre og adlyde”*.⁷¹ Jesus udelader 3 Mos 19:2-3, *“I skal være hellige”*, som er sammenhæng og baggrund for næstekærlighedsbuddet i 3 Mos 19:18. Neusner mener også, at buddet er basis for De ti Bud.⁷²

Neusners egne antiteser

Neusner regner med 5 teser i Bjergprædikenen. 1. Du må ikke slå ihjel. 2. Du må ikke bryde et ægteskab. 3. Du må ikke sværge falsk. 4. Øje for øje. 5. Du skal elske din næste. Med disse 5 teser rammer Jesus selv hjertet i Torah. Neusner regner de to antiteser om ægteskabsbrud og skilsmisse som én og samme antitese.

I de tre første antiteser udvider Jesus budenes anvendelsesområde i tre af de 10 Bud. Neusner er enig og begrundet det med en regel fra Mishna: Sæt et hegn om Torah!⁷³

De to sidste antiteser handler om ikke at stå det onde imod. Dette strider ifølge Neusner mod Torah. Det er nemlig en religiøs pligt at stride mod det onde. Jesus udlægning sætter ikke hegn om Torah i de tilfælde. Ganske vist er der i Ordsprogenes bog noget (Ordsp 15:1 og 25:21-22), som kunne pege i den retning, som Jesus angiver. Men Neusner mener, at det vil være i strid med grundtanken i Torah. Torah siger ikke, at man skal hade sine fjender. Senere jødisk tradition siger, at man skal hade det onde, ikke udøveren af det onde. Under alle omstændigheder befaler Torah at kæmpe mod Guds fjender.⁷⁴

Det er ikke uden problemer, at Neusner slår to antiteser sammen hos Jesus, for han er enig i intentionen i den ene og uenig i den anden. Jesus mener, at skilsmisser ikke bør forekomme (Matt 19:8-9). Her kan Neusner følge intentionen hos Jesus. Farisæerne tog udgangspunkt i 5 Mos 24:1 ff., at skilsmisser finder sted. På Jesu tid havde en kvinde ret til en ægteskabskontrakt, og de skriftlærde havde bl.a. som hverv at udfærdige sådanne dokumenter. Hvis en kvinde fik et skilsmissebrev, var hun fri til at gifte sig igen.⁷⁵ Her spiller samfundslovgivningen en rolle. Neusner er uenig i den skærpelse, som Jesus foretager.

Neusner er ikke uden anerkendelse af Jesus. Der er en del, som han godt kan følge. De tre bud, 1) *“Du må ikke slå ihjel”* tolket som, at du må ikke blive vred, 2) *“Du må ikke bryde et ægteskab”* tolket som, at du må end ikke tænke på at gøre det, 3) og *“Du må ikke sværge falsk”* (= dvs. misbruge Guds navn) tolket som at du må end ikke aflægge ed, er tre beundringsværdige tilfælde. Det er at sætte hegn om Torah.⁷⁶

Det er imidlertid med slet skjult ironi, at Neusner opstiller 6 antiteser imod Jesus. Ironien ødelægger ikke diskussionen, men gør uenigheden tydelig. De 6 antiteser udgør kapiteloverskrifterne i hovedmassen i bogen.

- 1) *“Ikke for at ophæve men for at opfylde” contra “I har hørt, at der er sagt, men jeg siger jer”*.

70) Neusner 1996, 136-142.

71) Neusner 1996, 121.

72) Neusner 1996, 91.

73) Neusner 1996, 35-36.

74) Neusner 1996, 35-40.

75) Neusner 1996, 106,112.

76) Neusner 1996, 50.

- 2) “Ær din far og mor” *contra* “Tro ikke, at jeg er kommet for at bringe fred på jord”.
- 3) “Tænk på sabbatsdagen så du holder den hellig” *contra* “Se dine disciple gør det, som ikke er tilladt på sabbatten”.
- 4) “I skal være hellige, for jeg er hellig” *contra* “Hvis du vil være fuldkommen, så gå hen og sælg alt, hvad du ejer, og kom og følg mig”.
- 5) “I skal være hellige” *contra* “Helligere end de andre”.
- 6) “Du skal give tiende af al din afgrøde” *contra* “giver tiende af mynte dild og kommen”.

Neusner mener, at helligheden skal gælde hele folket, som skal være ligesom Gud. Jesus er i overensstemmelse med Torah, når han taler med den rige unge mand om buddene. Men Jesus stiller krav om fuldkommenhed (Matt 19:16-22). Neusner mener ikke, at fuldkommenhed kan være et krav for evigt liv, fordi mennesket er skrøbeligt.⁷⁷

Neusner kommenterer Matt 5:19-20, der advarer mod at bryde de mindste bud, og hævde en retfærdighed, der overgår farisæernes.⁷⁸ Gud sagde gennem Moses: “*I skal være hellige*”, men Jesus krævede, at hans disciple skal være mere hellige end farisæerne (Matt 23:1-8). Jesu hårde dom over farisæerne bekymrer Neusner, for alle mennesker fejler.⁷⁹

Når det gælder de mindste bud, som Jesus taler om i Matt 5:19, så forholder det sig sådan, at Jesus bryder med tre af de ti bud, som de fremstår i Torah. Jesus afviser gengifte efter skilsmisse. De to bud om at ære forældre og sabbatsbuddet er sociale bud, som gælder hele husstanden. Neusner mener, at Jesus modsiger Torah med ordene om, at relationen til ham kan komme til at sætte splid i familien. Det er ødelæggende for fællesskabet. I Matt 12:46-50, hvor Jesus siger, at enhver, der gør hans himmelske fars vilje, er hans bror, søster og mor, drager Jesus prioriteringen på familien i tvivl. Det er efter Neusners opfattelse at bryde med buddet om at ære far og mor.⁸⁰ Her var der brydninger i den tidlige kristne tradition.⁸¹

Neusner retter blikket på, at Jesus tillader sine disciple at bryde sabbatsbuddet (Matt 12:1-8). Sabbatsdagen handler om hellighed, og i Torahs betydning betyder hellighed at være som Gud. Problemet er, at Jesus siger, at han er Menneskesønnen, som er herre over sabbatten. Jesus lærer at bryde et af de store bud. Det er Gud, ikke Jesus, der er herre over sabbatten ifølge Neusner.⁸²

Neusner undrer sig over, at Jesus ikke bekymrer sig om Moselovens spiseregler. For farisæerne indgik det at vaske sine hænder i en kæde af argumentation, der via hellighed fører til det evige liv. Neusner nævner en Mishna-traktat som belæg. Dyrefre, kornofre mv. tjener til gudsdyrkelsen. Spiseregler er en del af de rituelle regler. Jesus forkastede efter Neusners opfattelse noget

77) Neusner 1996, 83-86.

78) Neusner 1996, 135.

79) Neusner 1996, 105-106.

80) Neusner 1996, 54.

81) I det skrift, som kaldes *De tolv apostles Lære*, og som blev til mellem år 70 og 90 e.Kr., og som sammenfatter den apostoliske tro, er Den gyldne Regel, Det dobbelte Kærlighedsbud og De ti Bud den røde tråd i etikken. Men det er påfaldende, at det fjerde bud om at elske og ære forældre ikke en nævnt (“De Tolv Apostles Lære (Didaché)” i Ernst Baasland og Reidar Hvalvik (red.), *De apostolske fædre*, (Oslo Luther Forlag 1984), 21-35). Det skyldes formentlig, at den første generation af kristne havde ikke-kristne forældre, og de måtte vælge, om de ville adlyde Gud mere end mennesker jf. clausula Petri (ApG 4:19 og 5:29). Buddet står ved magt, men buddet har ikke samme vægt som det første bud, at du skal elske Gud. Hvis der var en pligt-kollision, skulle det tungeste bud vægtes.

82) Neusner 1996, 68-82.

grundlæggende i Torah. Hvis man ikke forstår forskellen på rent og urent, så forstår man ifølge Neusner heller ikke forskellen på helligt og ikke-helligt, og folket bliver ikke det kongerige af præster og et hellig folk, som de skulle. Neusner anfører 3 Mos 22:2-7 og 2 Mos 19:4-6 for det synspunkt.

Jesus vidste, at farisæerne anså renhedsforeskrifterne som gyldige uden for templet og udenfor præsteskrabet. Neusner medgiver, at der intet sted står i Torah, at hverdagsmad skal være rituelt rent. Men når Neusner spiser hverdagsmad, gør han det, som om han var i templet. Dermed giver han indtryk af at være en del af et rige af præster.⁸³

Neusner er nuanceret, og han mener, at Jesus sagde meget, som stemte med Torah, noget som uddybede Torah, og en del, som han selv stod inde for. Jesus kender Torah, men foretager et valg. Mennesker, der står i valget mellem jødedom og kristendom, må vælge: 1) Enten: Jesus: "Følg mig!" 2) Eller: Torahs udsagn: "Vær hellig for jeg er hellig".⁸⁴

Konklusion på Neusners udfordring

Det er en meget interessant og relevant drøftelse, som Neusner har vedrørende Bjergprædikenen og resten af Matthæusevangeliet. Neusner har en nuanceret opfattelse, som dels anerkender, at Jesus både stadfæster noget, videreudvikler noget fra Moseloven, men også bryder nogle vigtige bud i Moseloven. Der skilles vejene, og det er temmelig afgørende, at Neusner finder, at det afgørende punkt er, at Jesus tiltager sig en autoritet, som Neusner ikke vil anerkende. På det punkt er han enig med farisæerne, de skriftkloge og ypperstepræsterne på Jesu tid, selv om Neusner ikke ønskede Jesus henrettet.

Jesus bryder med Torah, som en samlet enhed og helhed. Det er Neusners påstand.

Ophævede Jesus Moseloven?

Når vejene skilles mellem Neusner og Jesus, er det ikke, fordi de forholder sig til to forskellige udgaver af Torah/Moseloven. Ud fra en helhedslæsning af Matthæusevangeliet stadfæster Jesus Moseloven, men han forkaster den tolkningstradition, som var udbredt i hans samtid. Farisæerne havde deres tolkningstradition, som gik under betegnelsen "de gamles overlevering". Saddukæerne havde også en tolkningstradition, som Jesus ikke var enig i. Jesus ville afbryde traditionskæden fra Moses og starte en ny.⁸⁵

Det relevante spørgsmål er, om Jesus ophæver noget af Moseloven, som Neusner hævder. Det er ikke meget Neusner siger om ceremonilovene. Der er ikke noget tempel med dyreofre i Jerusalem, og der er ikke opstillet en telthelligdom i stedet, som der var under ørkenvandringen. Så det burde være en udfordring for nutidens jødedom inklusiv Neusner. Jesus ophæver ikke ceremonilovene, men han opfylder dem med sit endegyldige offer på korset. Udover at Jesus opfyldte dem, kan man sige, at han fuldbyrdede dem (Hebr 7:27, 9:14, 9:26, 10:14).

Neusner kommenterer spiseregler og renhedsforskrifter. De var principielt gældende for præsteskrabet og tempeltjenesten. Neusner tolker dem, så hele folket skal være hellige og i princippet være præster for Gud.

83) Neusner 1996, 109, 122-129.

84) Neusner 1996, 90-94, 108.

85) Skarsaune 2018, 26.

Jesus ophævede ikke de juridiske love. Som samfundslovgivning var de i praksis ophævet med besættelsen fra romernes side. Om samfundslovene fra Moseloven havde været gældende i de år, hvor jøderne havde selvstændighed i Hasmonæerriget (143 f.Kr. - 63 f.Kr.) er vanskeligt at udtale sig om, men Jesus ophævede ikke de juridiske love. Derimod opfyldte han dem. Han brød ikke en af Moselovens juridiske regler, men han gik ind under dem, og tog stedfortrædende den ultimative straf fra Moseloven, dødsstraffen. Han begik ej heller blasfemi, da han medgav at være Guds Søn (Matt 26:64). Opstandelsen viste sig at være bevis. Da han var opstået fra graven, måtte ypperstepræsterne og de ældste bestikke soldaterne for at udsprede et falsk rygte (Matt 28:11-15) i forsøget på at bekæmpe den opstandne Jesus Kristus.

Jesus opfyldte de etiske love. Han var retfærdig ustraffelig, hellig. Han bedyrede selv sin uskyld: Hvem af jer kan overbevise mig om nogen synd (Joh 8:46).⁸⁶

Neusner hævder, at Jesus gør op med Moseloven. Det strider imod Jesu ord om, at han ikke er kommet for at ophæve loven, hverken i helhed eller i detaljer (Matt 5:17-18). Det er rigtigt, at Jesus hævder at være en større autoritet end Moses. Men hvor i antiteserne sætter Jesus Moseloven ud af kraft? Det spørgsmål er værd at få svar på. Derfor er det relevant at gennemgå antiteserne enkeltvis.

Et relevant perspektiv er, at antiteserne tager udgangspunkt i to af de ti bud, nemlig forbuddene imod drab og ægteskabsbrud. Men det peger i retning af, at samtiden havde en opfattelse, som Jesu ville korrigere. Det er langt fra alle bud af De ti Bud, som inddrages. Noget tyder imidlertid ifølge Tord Fornberg på, at de emner, som Jesus trækker frem i antiteserne, er emner, som samtidens jødedom har tolket i lys af hellighedsloven, nærmere bestemt 3 Mos 19.⁸⁷ Det forekommer i særlig grad afsnittet i 3 Mos 19:11-22. Det peger i samme retning som Neusners understregning af jødedommens hellighedsaspekt. Det såkaldte aposteldekret rummer nemlig fire forbud mod at spise afgudsofferkød, blodmad, mad fra kvalte dyr og seksuelle forhold mellem slægtninge (ApG 15:29). Disse fire forbud trækker på indholdet i 3 Mos 17-18. Det er et interessant perspektiv, men det forklarer ikke, hvorfor Jesus i alle antiteserne må korrigere opfattelser, der var i omløb i hans samtids jødedom.

Der er ingen grund til at antage, at farisæerne og de skriftkloge var bevidst uhæderlige, selvom Jesus kritiserer dem for at være hykleriske. De havde reflekteret over loven og Simon den Retfærdige, der levede omkring 200 f.Kr. hævdede, at verden blev opretholdt gennem tre ting: 1) Loven, 2) Tempeltjeneste med ofringerne, 3) Kærlighedsfulde gerninger.⁸⁸ Hykleriet bestod primært i, at de afviste Jesus som GTs Messias, og med list søgte de at få ham slået ihjel, og med løgn benægtede hans opstandelse. Hykleriet bestod sekundært i, at de ikke så den åndelige dybde i Guds lov.

Jesus var opfyldelsen af Moseloven, og i sin forkyndelse og gerning viste han lovens oprindelige intention. Derfor slutter antiteserne med opfordringen til, at disciplene skal være fuldkomne, ligesom deres himmelske far er fuldkommen (Matt 5:48). Det klinger med kravet fra Moseloven: "*I skal være hellige, for jeg, Herren jeres Gud, er hellig*" (3 Mos 11:44, 3 Mos 19:2; 3 Mos 20:7), som der også refereres til i brevlitteraturen (1 Pet 1:16). Her opstiller Neusner en modsigelse for at distancere sig fra Jesus.

86) Det uddybes i følgende artikel: Carsten Elmelund Petersen, "Er Moseloven relevant for den teologiske etik?", *eMissio* (årgang 10) 2024, 219-258, <https://emissio.net/index.php/emissio/article/view/305> (læst 14-03-2025),

87) Tord Fornberg, *Matteus-evangeliet 1:1-13:52*, KNT1A (Uppsala: EFS-förlaget 1989), 89.

88) Fornberg 1989, 90.

Moselovens mangfoldighed

Neusner berører et af de problemer, som mange har haft med Moseloven, nemlig at der er mange love, bud, regler og normer, og at det er meget svært at skabe overblik over dem. Hvordan får man overblik uden at miste vigtige forhold. Han nævner, at det er beskrevet i den babyloniske Talmud, at Rabbi Simelai hævdede, at der er 613 bud i Moseloven, 365 forbud svarende til antallet af dage i et solår og 248 påbud svarende til antallet af kropsdele i menneskekroppen. Der er imidlertid blot 206 knogler i kroppen.⁸⁹ Neusner nævner også de sammenfatninger af bud, som findes i den hebraiske bibel, og som er udpeget af Rabbi Simelai og nedskrevet i den babyloniske Talmud.⁹⁰

David samlede 11 bud: 1) Du skal vandre retsindigt, 2) Du skal øve retfærdighed, 3) Du skal tale sandhed af hjertet, 4) Du må ikke løbe med sladder, 5) Du må ikke skade din næste, 6) Du må ikke bringe skam over din nærmeste, 7) Du må ikke foragte den forkastede, 8) Du skal ære dem, der frygter Herren, 9) Du må ikke bryde din ed, selv om den skader dig selv, 10) Du må ikke låne penge ud mod renter, 11) Du må ikke lade dig bestikke i sager mod uskyldige (Sl 15:2-5).

Profeten Esajas samlede det i 6 bud: 1) Du skal vandre retfærdigt, 2) Du skal tale sandt, 3) Du skal forkaste undertrykkelsens vinding, 4) Du skal holde hænderne fra bestikkelse, 5) Du skal stoppe ørerne til for ikke at høre om mord, 6) Du skal lukke øjnene i for ikke at se ondskab (Es 33:15-16).

Profeten Mika sammenfatter sagen i tre bud: 1) Du skal handle retfærdigt, 2) Du skal vise trofast kærlighed og 3) Du skal vandre årvågent med din Gud (Mik 6:8).

Profeten Esajas forenkler yderligere i to bud fra Herren: 1) Tag vare på ret og 2) øv retfærdighed (Es 56:1). Tillige er der sammenfatninger i et bud hos to profeter: Hos profeten Amos er buddet til Israel: 1) Søg Herren, så skal I leve (Am 5:4) og profeten Habakkuk siger til Israels folk at til forskel fra deres fjender, så skal det være sådan for dem: 1) Den retfærdige skal leve ved sin tro (Hab 2:4).

I de gammeltestamentlige pseudoepigrafer er der også en række sammenfatninger. Det fremgår af De 12 patriarkers Testamenter. I Issakars testamente er der en sammenfatning, som formaner til at vogte på Guds lov og stræbe efter oprigtighed, og dertil at elske Gud og næsten og at vise barmhjertighed mod de fattige og svage (Test Iss 5:1-2).⁹¹ I Zebulons testamente er der en sammenfattende formaning til at vogte på Herrens bud, at øve barmhjertighed og at have medlidenhed med alle (Test Zeb 5:1).⁹² I Dans testamente er der også formaninger til at vogte over Herrens bud og holde hans lov. Der formaner også til at elske Herren og hinanden, og tillige understreges, at man skal afstå fra vrede og hade løgn. Det er en forudsætning for fred med Gud. (Test Dan 5:1-3).⁹³ I Benjamins testamente formaner til at elske Herren og holde hans bud og til at frygte Herren og elske næsten (Test Ben 3:1-3).⁹⁴ Der formaner også til at handle i sandhed og retfærdighed overfor næsten, og til at holde Herrens lov og hans bud (Test Ben 10:3).⁹⁵

118. David Shier, Jackie Butler & Ricki Lewis (ed.): *Hole's Essentials of Human Anatomy and Physiology*, (Ninth Edition), (New York: McGraw-Hill 2006), 135.

90) Neusner 1996, 101-102.

91) "De 12 patriarkers testamente" i E. Hammershaimb, Johannes Munch, Bent Noack og Paul Seidelin, *De gammeltestamentlige Pseudoepigrafer*, 7. Hæfte, (København: G.E.C. Gads Forlag 1974), 740.

92) Ibid. 745.

93) Ibid. 751.

94) Ibid. 784.

95) Ibid. 787.

I lys af de mange forsøg på at reducere mængden af bud og regler holder Neusner for sin del fast i den enkle grundregel: *“Hør, Israel! Herren vor Gud, Herren er én. Derfor skal du elske Herren din Gud af hele dit hjerte og af hele din sjæl og af hele din styrke”* (5 Mos 6:4-5).⁹⁶

I relation til Jesu ord i Bjergprædikenen er det værd at nævne den gyldne regel. Rabbi Akiba sammenfattede lovens norm i at elske næsten, men Ben Asi tilføjede, at det er, fordi mennesket er skabt i Guds billede. Hillel sammenfattede Moseloven i forbudsversionen af Den gyldne Regel. Den findes også i et af de apokryfe skrifter (Tobit 4:15). Farisæerne havde den grundlæggende opfattelse, at alle bud havde samme intention, hvorfor et bud ikke kan ophæve et andet bud.⁹⁷

Jesu udgave af Den gyldne Regel er anderledes end denne verdens.⁹⁸ *“Alt, hvad I vil, at mennesker skal gøre mod jer, det skal I også gøre mod dem. Sådan er loven og profeterne”* (Matt 7:12). Den stiller langt højere krav end den defensive forbudsversion. Derfor er den kaldt guldreglen, mens Hillels udgave kaldes sølvreglen. Hillels udgave vil føre til tilbagetrækning fra det sociale liv i verden, hvis den gennemføres konsekvent.⁹⁹

Jesus sammenfatter også Moseloven ja hele GT, idet han viser til de store bud: *“Du skal elske Herren din Gud af hele dit hjerte og af hele din sjæl og af hele dit sind. Det er det største og det første bud. Men der er et andet, som står lige med det: Du skal elske din næste som dig selv. På de to bud hviler hele loven og profeterne”* (Matt 22:37-40).

Oskar Skarsaune mener, at Jesus viser, at der med hans ankomst som Israels Messias og det frembrydende Guds rige er nye præmisser for dem, som tror på Gud og lever efter hans vilje. Loven i Guds rige er anderledes end i denne verden, hvor “gjensidighetens lov” gælder. Denne verdens gensidighed består i, at jeg gør mod dig, som du gør mod mig. Jesu udgave af Den gyldne Regel er anderledes end denne verdens. Men Skarsaune mener ikke blot, at Den gyldne Regel er stærkere hos Jesus end hos andre. Jesus kommer også med Gudsrigets lov. Skarsaune mener, at det er en sammenfatning af, hvad Jesus siger til disciplene om livet i Guds rige. Målestokken er, at det mål, du måler andre med, skal du selv måles efter (Luk 6:37-38). Skarsaune sætter også ord på Gudsrigets lov: Gør mod din næste, hvad du vil, at Gud skal gøre mod dig.¹⁰⁰ En af hovedtankerne i Guds rige er, at fordi Gud er barmhjertig, skal disciplen også være barmhjertig mod andre.

Bjergprædikenen er givet for disciplene, og ifølge helhedslæsningen af Mattæusevangeliet er meningen, at det er for alle kristne jf. Matt 28:19. Jesus henvender sig til disciplene, men budskabet skal i videre udstrækning ud til alle, da missions-, dåbs- og oplæringsbefalingen gælder alle mennesker (Matt 28:19). Matthæusevangeliet vil imødegå den kommende lovløshed jf. Matt 24:12, hvor kærligheden bliver kold.¹⁰¹ Men i selve Bjergprædikenen er der også advarsler mod antinomisme. Man skal høre Jesu ord og handle efter dem (Matt 7:24), og der er risiko for bedrag ved ikke at handle efter Jesu ord. At profetere, uddrive dæmoner og gøre mægtige gerninger er intet værd, hvis man ikke lever efter Guds lov, og derfor ikke vil følge Jesu himmelske Fars vilje (Matt 7:21-23).

Luther var ikke i tvivl om, at Bjergprædikenen er forkyndelse af loven for kristne. Luther skriver,

96) Neusner, 1996, 103.

97) Hugo Odeberg, *Farisæisme & kristendom*, (Fredericia: Lohses Forlag 1973), 20-23.

98) Skarsaune 2018, 61.

99) Don Carson, *Men jeg siger jer: Udlægning af Jesu bjergprædiken*, (København Credo 2000), 148.

100) Skarsaune 2018, 60-65.

101) Mogens Müller, *Matthæusevangeliet fortolket*, (København: Det danske Bibelselskab 1998), 66.

at Kristus ikke kom med nogen ny lov, men ville indskærpe og udlægge den, så vi kan vide, hvordan den skal holdes. Loven, der er givet i GT, er i sig selv fuldkommen, så ikke engang Kristus kan forbedre den.¹⁰² Man bliver ikke kristen ved at overholde Bjergprædikenen men ved dåb og tro på Kristus, som har opfyldt loven og giver os sin opfyldelse af loven, så vi kan bestå for Gud.¹⁰³ Luther hævder, at Bjergprædikenen kun gælder og giver mening for kristne. Bjergprædikenen er ikke til brug for indretning af samfundet. Luther sonder mellem person og embede, således at den enkelte kristne kan følge Bjergprædikenen i sit privatliv, men som embedsperson i samfundet må man gøre det, som øvrigheden har pligt til nemlig at straffe forbrydere.¹⁰⁴ Luthers ansatser til aktualisering af Bjergprædikenes etik blev dog hurtigt glemt. Det skyldes dels Luthers opgør med klostervæsenet og de evangeliske bud, og dels at aspektet med embedspersonen kom til at dominere over aspektet med, hvad den enkelte kristne må gøre ud fra Bjergprædikenen.¹⁰⁵

Det er muligt at slå tre ting fast, inden de enkelte antiteser skal analyseres. For det første er det sådan, at Jesus i Matt 5:17f. forkynder Skriftens uopløselige helhed, og til denne helhed hører, at Jesus er Messias som løfternes opfyldelse.¹⁰⁶

For det andet er det sådan, at GTs lov var fuldkommen i GT, men ufuldkommen i frelseshistoriens lys. Loven skulle ikke ophæves, men opfyldes som profeti, og det blev den med Jesus Kristus. Men den skulle også opfyldes som lovbud. Det er ikke muligt at adskille opfyldelsen som profeti og lovbud fra hinanden. Jesus kom med en etik, der hævder at være den fuldkomne tolkning af loven i GT.¹⁰⁷

For det tredje skulle Bjergprædikenen være vejledning i livet efter Guds gode vilje for Jesu efterfølgere.

De konkrete antiteser

Hvad er det Jesus gør op med? Den følgende gennemgang af de enkelte antiteser skal vise, om Jesus gør op med Moseloven eller "de gamles overlevering" eller måske blot opfattelser, der var i omløb i hans samtid, og som han måtte korrigere for at få Moselovens rette mening frem igen. Det er vigtigt at være opmærksom på nuancerne, idet opfattelser i Jesu samtid kan være en kombination af elementer fra Moseloven, fra "de gamles overlevering" og fra tolkninger, der kommer fra personer eller grupperinger i Jesu samtid. Hvis der er elementer fra Moseloven i kombination med andre elementer, som bestemmer tolkningen, er det ikke et opgør med Moseloven.

Det er vigtigt også at være opmærksom på rammen om drøftelsen af Moselovens betydning. I jødedommen blev man efter 200 f.Kr. meget bevidst om, at Moseloven var givet til Israel, og hedningerne måtte klare sig med de noakitiske bud.¹⁰⁸ De såkaldt noakitiske bud er: 1. Du må ikke slå ihjel. 2. Du må ikke stjæle. 3. Du må ikke tilbede afguder. 4. Du må ikke bedrive utugt, og det er udlagt som incest, sodomi, homoseksuelt samliv og utroskab. 5) Du må ikke spise kød fra dyr, der stadig er i live. 6) Du må ikke være gudsbespottelig. 7) Du skal oprette et retfærdigt retssystem, der

102) Martin Luther, *Bjergprædikenen*, (København: Book on Demand 2018), 80.

103) Luther 2018, 84.

104) Asger Chr. Højlund, "Luthers tolkning af Bjergprædikenen" i Jeppe Nikolajsen (red.), *National kristendom til debat*, (Fredericia: Kolon 2015), 240, 243

105) Skarsaune 2018, 198-200.

106) Erik Beijer, *Kristologi och etik i Jesu Bergspredikan*, (Stockholm: Diakonistyrelsens Bokförlag 1960), 260.

107) Sverre Aalen, *Matteusevangeliet*, (Oslo: Universitetsforlaget 1971), 113-115.

108) Aalen 1971, 128.

handler og dømmer retfærdigt. Nogle af budene lader sig udlede af teksten, der munder ud i en pagt mellem Gud og Noa, men ikke alle bud er udtalt eksplicit (1 Mos 9:1-11), så meget taler for, at tanken om de noakittiske bud for hedningerne er en jødisk parallel til den græske filosofiske tanke om den naturlige lov. Begge gør krav på at have universel gyldighed.¹⁰⁹

Hvad siger Jesus så konkret i de enkelte antiteseer? Tager han et opgør med Moseloven, eller er forklaringen en anden?

Første antitese

Den første tese, som Jesus modsiger, lyder: *“I har hørt, at der er sagt til de gamle: “Du må ikke begå drab,” og: “Den, der begår drab, skal kendes skyldig af domstolen”* Jesus udbryder så: *“Men jeg siger jer: ...”* (Matt 5,21-22). De to sætninger, som Jesus tilsyneladende modsiger, er ikke uden videre analoge. Det første *“Du må ikke begå drab”* er citat fra De ti Bud (2 Mos 20:13). Det næste udsagn: *“Den, der begår drab, skal kendes skyldig af domstolen”* er ikke et citat fra Moseloven, men derimod et sammenfattende resume af følgende skriftsteder; 2 Mos 21:12, 3 Mos 24:17, 4 Mos 35:15-34 og 5 Mos 17:8-13.¹¹⁰ Et sammenfattende resume er også en tolkning, og det, som Jesus kommenterer med, peger i retning af, at skriftordene er blevet tolket i en for snæver og ensidig retning.

Jesu svar rummer nyt stof i forhold til den tolkning, som han modsiger. Jesus gør ikke op med det femte bud. Han er ej heller imod, at forbrydelser straffes. Med Jesus gør op med en rent juridisk opfattelse af det femte bud. Jesus bringer vreden i sindelaget i spil, og vreden gør ikke et menneske skyldig for en menneskelig domstol.¹¹¹

Jesus bringer i sit svar “domstolen” og “Det store Råd” på bane. Noget tyder på, at han gør op med de skriftkloges og farisæernes rent juridiske tolkning ved landsbyernes domstole og det store råd i Jerusalem. De burde være åndelig og etiske vejledere, der kunne belære folk om, at vrede og nedsættende tale er imod Guds vilje og kan føre til Guds dom og Helvedes ild, selvom vreden ikke udmøntes i at begå fysisk drab. Det store Råd søgte senere at få Jesus dømt ved falske vidneforklaringer (Matt 26:59). De fik ham dømt for gudsbespottelse (Matt 26:65-66). Da havde vreden taget magten over den ledende del af rådets medlemmer.

Jesus gør i den første antitese op med en snæver fortolkning af det femte bud, som reducerer buddets anvendelsesområde til de ydre handlinger. Ifølge Jesus går det femte bud dybere. Det femte bud angår også motiverne og sindelaget bag talemåderne og handlingerne. Onde tanker mod andre, had og uforsonlighed er også synd imod det femte bud. Derfor vil Jesus i Bjergprædikenen fokusere på både sindelag, talemåde og handling. Det gælder både overfor mennesker og overfor Gud.

Der er i denne første antitese ikke belæg for at hævde, at Jesus gør op med Moseloven, når han gør op med en snæver og ensidig tolkning, der var i omløb i samtiden.

109) Når det gælder forholdet mellem bibelsk etik, naturlig lov og kristen etik henviser jeg til følgende to artikler: Carsten Elmélund Petersen, “Er Moseloven relevant for den teologiske etik?”, *eMissio* (årgang 10) 2024, 219-258, <https://emissio.net/index.php/emissio/article/view/305> (læst 14-03-2025), Carsten Elmélund Petersen, “Er Moseloven ringere end *lex naturalis*?”, *eMissio* (årgang 10) 2024, 310-386, <https://emissio.net/index.php/emissio/article/view/307> (læst 14-03-2025).

110) Torben Kjær, *Matthæus Evangeliet I*, (København: Credo 2014), 126-127.

111) Odland 1983, 92.

Anden antitese

Der er i den anden antitese to elementer, som er sammenlignelige med den første antitese. Men den går også videre. Det første element er, at Jesus tilsyneladende tager fat i et af De ti Bud, men ligesom ved den første antitese udvider han perspektivet betydeligt. Det andet element er, at det også rummer Guds dom og Helvedes ild.

Jesus indleder: *“I har hørt, at der er sagt: “Du må ikke bryde et ægteskab”. Men jeg siger jer:...”* (Matt 5:27-28). Jesus citerer det sjette bud (2 Mos 20:14 og 5 Mos 5:18). Den ordrette gengivelse er, at du må ikke bryde et ægteskab, og når du får lyst til at være gift med en anden mands hustru, bryder du et ægteskab i dit hjerte. Den danske autoriserede oversættelse (DO92) lægger op til, at ægteskabsbrud enten er skilsmisse i sig selv eller handlinger, der fører til skilsmisse. Kjær mener, at farisæerne og de skriftkloge har betragtet ægteskabsbrud som en retshandling. Det har Kjær givetvis ret i.¹¹² Men Jesus viser i sin antitese, at buddet går dybere, så det gælder tanker, følelser, ord og handlinger. Måske er der en pointe i, at Jesus i denne antitese begge gange bruger udtrykket for ægteskabsbrud (*moicheia*), hvor han i næste antitese også bruger ordet for utugt (*porneia*). Udtrykket *porneia* udtrykker hor og utugt, dvs. seksuelle handlinger uden for det livslange ægteskab mellem en mand og en hustru. Det, som farisæerne og de skriftkloge betragtede som ægteskabsbrud, var en juridisk handling. Men det har ifølge Jesus både åndelige og etiske dimensioner, som det er forkert at se bort fra.

Jesus vil pege på, at det ikke kun er den ydre handling, som ægteskabsbrud, utroskab, hor og utugt, der er synd imod det sjette bud. Buddet angår også grundholdningen, motivet og sindelaget bag handlingerne. Jesus tydeliggør det ved at pege på, at seksuelt begær efter andre end ens egen ægtefælle er ægteskabsbrud (Matt 5:28).

I samtiden blev buddet betragtet sådan, at hustruen var mandens ejendom, og derfor var det en stor synd at krænke mandens ejendomsret over hans hustru. Mogens Müller tolker tilstanden sådan, at en gift mand ikke begår ægteskabsbrud mod sin egen hustru, hvis han er sammen med en anden gift kvinde. Derimod er den gifte kvinde utro mod sin ægtemand, og manden begår ægteskabsbrud, fordi han krænker den anden mands ejendomsret. Müller peger på, at der var dødsstraf for ægteskabsbrud, hvis *“en mand begår ægteskabsbrud med en anden mands hustru”* (3 Mos 20:10). Han nævner også udsagnet *“Når en mand gribes i at have samleje med en gift kvinde, skal de begge dø, både manden, som havde samleje med kvinden, og kvinden selv”* (5 Mos 22:22 jf. Joh 8:3-11).¹¹³

Det er selve begæret, der sigter i forkert retning, som Jesus vil gøre opmærksom på. Ligesom ved den første antitese, var der folk i Jesu samtid, der reducerede Moselovens bud til at handle om ydre handlinger, der kan rummes i juridiske kategorier. I forhold til De ti Bud og Moseloven som helhed har man misset pointen, idet både det niende og det tiende bud begynder med: *“Du må ikke begære...”*. Det er udtrykt eksplicit: *“Du må ikke begære din næstes hustru, hans træl eller trælkvinde, hans okse eller æsel eller noget som helst af din næstes ejendom”* (3 Mos 20:17). Meget tyder på, at Jesus i denne sammenhæng vil pege på lovens mening i den fulde bredde fra sindelag til talemåde og handling.

Farisæeren Shammai og hans disciple så ingen sammenhæng mellem det sjette bud og det niende

112) Kjær 2014, 132.

113) Mogens Müller, *Kommentar til Matthæusevangeliet*, (Aarhus: Aarhus Universitetsforlag 2000), 181-182.

bud. Så antitesen er en tydelig korrektion til Shammais opfattelse af ægteskabsbrud som blot en ydre handling.¹¹⁴ Antitesens pointe er, at reetablere den indlysende sammenhæng mellem det niende og det sjette bud. Müller ser helt bort fra, at Jesus også i spørgsmålet om ægteskabsbrud henviser til Guds skaberordning (Matt 19:3-12).

Det er nødvendigt med en bibelsk helhedslæsning af teksterne, så sammenhænge ikke splittes ad. Det er derfor rigtigt, når Erik Beijer skriver, at ægteskabet ifølge Guds skabervilje er en altomfattende enhed mellem to mennesker, hvor deres kønsligt bestemte forskelligheder kompletterer hinanden, så de står til hinandens hjælp. Gennem ægteskabet bliver mennesket helt. To mennesker bliver ét kød, og derigennem bliver ægteskabet ifølge skabersens natur uopløseligt, for hvad Gud har sammenføjet, må mennesker ikke adskille.¹¹⁵ Beijer viser, at kristologi og etik hører sammen i Bjergprædikenen og Jesu virksomhed, og det kommer tydeligst frem i Jesu udsagn til den kvinde, som farisæerne dømte: Heller ikke jeg fordømmer dig, Gå bort og synd ikke mere.¹¹⁶

I den anden antitese giver Jesus disciplene vejledning i, hvordan de skal forebygge forkert rettet begær, hor, utugt og ægteskabsbrud. Disciplenes mulighed for at undgå fald og frafald, der fører til Guds dom, er at leve efter det, som Jesus viser i billedtale: *“Hvis dit højre øje bringer dig til fald, så riv det ud og kast det fra dig; for du er bedre tjent med, at et af dine lemmer går tabt, end med, at hele dit legeme kastes i Helvede. Og hvis din højre hånd bringer dig til fald, så hug den af og kast den fra dig; for du er bedre tjent med at miste et af dine lemmer, end at hele dit legeme kommer i Helvede”* (Matt 5,29-30). Senere i Mattæusevangeliet taler Jesus også om at afhugge den højre fod (Matt 18:6-11). Perspektivet er det samme, at fald og frafald skal undgås for ikke at komme under Guds dom og Helvedes ild.

De første kristne havde forstået dette. Det er kun få, der har forstået det som en opfordring til selvvalgt kropslæmlestelse. En undtagelse er Origenes, der kastrerede sig selv med henvisning til at gøre sig uegnet for ægteskab (Matt 19:12). Ved kirkemødet i Nikea 325 e.Kr. blev det imidlertid principielt besluttet, at eunukker ikke kunne avancere i det kirkelige hierarki.¹¹⁷

I islam/islamismen er Jesu billedbrug blevet tolket bogstaveligt, så håndafhugning af tyve har været en del af straffemetoderne.

Billedtalen advarer imod fristelser til fald, der kan føre til frafald. Når det gælder det højre øje, så betyder det, at der er ting, sager og personer, som en discipel af Jesus ikke skal se på, fordi det vækker det lidenskabelige begær. Når det gælder den højre hånd, så betyder det, at der er handlinger og sager, som en disciple ikke skal udføre, fordi det vækker de kødelige lidenskaber. Når det gælder den højre en fod, så betyder det, at der er steder, hvor en discipel ikke skal færdes, fordi det vækker de syndige lidenskaber.

I GT er der advarende eksempler (1 Mos 39:7f., Job 31:1). I de apokryfe skrifter er der advarsler (Sirak 9:8 og 41:21), ligesom der i den nytestamentlige brevlitteratur er lignende advarsler imod fejlrettet begær, øjnenes og kødets lyst (2 Pet 2:14, 1 Joh 2:15-17).

I den anden antitese tager Jesus et opgør med en indsnævret tolkning, som isolerer det sjette bud fra det niende bud og det øvrige materiale i de gammeltestamentlige tekster. Der er i den anden

114) Fornberg 1989, 94-95.

115) Erik Beijer, *Kristologi och etik i Jesu Bergspredikan*, (Stockholm: Diakonistyrelsens Bokförlag 1960), 279.

116) Beijer 1960, 285.

117) <https://lex.dk/eunuk> (læst 13. maj 2025).

antitese ikke belæg for at hævde, at Jesus gør op med Moseloven.

Tredje antitese

Den tredje antitese afviger fra de øvrige, idet Jesus indleder med “*Der er sagt...*”. Det, som er sagt ifølge den mundtlige overlevering, er: “*Den, der skiller sig fra sin hustru, skal give hende et skilsmissebrev*” (Matt 5:31).

Indholdet i denne tese går på, at hvis der finder en skilsmisse sted, så skal der være så meget orden på sagerne, at der skal være papir på det. Skilsmissebrevet er kendt fra Moses’ tid (5 Mos 24:1-4). Man har fundet et konkret skilsmissebrev skrevet i 111 e.Kr. Det viser, at Josef, søn af Naqsan fra Masada, skriftligt i tre vidners nærvær og med undertegnelse giver den tidligere hustru Mariam fri til at gå bort og blive en hvilken som helst jødisk mands hustru.¹¹⁸ Det må antages, at det illustrerer den praksis, der var i jødedommen på Jesu tid. Skilsmissebrevet dokumenterede, at manden gav afkald på sin ejendom, og at kvinden ikke var stukket af. I det apokryfe skrift Tobits bog omtales en ægteskabskontrakt med segl (Tobit 7:13). Både ægteskabskontrakt og skilsmissebrev var kendte juridiske størrelser på Jesu tid.

Det, som Jesus nævner i denne tese, er ikke et citat fra 5 Mos 24:1-4, men blot et lille element plukket ud af sammenhængen og gjort til en norm. Men i den mundtlige tradition, som Jesus taler ind i, har 5 Mos 24:1-4 fungeret som baggrund. Det er ikke kun en forkortet version, men også en sagligt forenklet gengivelse, der gør det lettere at blive skilt og gift på ny.

Teksten viser, at skilsmissebrevet er en måde at regulere problematiske sager på, så der var en form for orden i kaos. Man skulle ikke forholde sig til rygter om, hvem som var gift, og hvem som var skilt. Der var papir på det. Men der er mere i sagen. Den sociale orden har været, at kvinder skulle have et sted at være og en sammenhæng at høre til, og det fremgår, at en skilt kvinde kunne blive gift med en anden mand. Det var normalt. Noget var skamfuldt, og det har enhver skilsmisse været, men der var noget, der var værre. Hvis en kvinde gjorde noget dumt og vakte ubehag, skulle hun fortryde før skilsmissen, for efter skilsmissen kunne hun ikke vende tilbage til den første mand, ej heller efter at hendes anden mand var afgang ved døden. Hvis en mand ville skille sig af med hustruen, skulle han tænke sig godt om, for med skilsmissebrevet gav han for altid afkald på det, som hustruen kunne bidrage med i hans liv.

Det, som i særlig grad er skamfuldt, kommer frem, da Jeremias refererer til sagen. Jeremias drager en parallel mellem Gud og hans folk og en mand og hans hustru. Jeremias kalder det en vanhelligelse, når en fraskilt kvinde vil vende tilbage til sin første ægtemand efter at have været i ægteskab med en anden mand (Jer 3:1). Folkets frafald fra Gud sammenlignes med en kvindes utroskab. Frafaldet i Israel/Nordriget var værre end Juda/Sydriget, men begge steder var frafaldet slemt (Jer 3:1-25). Teksten hos Jeremias forekommer paradoks, fordi det i lighed med teksten hos Moses afvises, at en fraskilt kvinde kan vende tilbage til sin første mand. Det begrundes med grænsen mellem renhed og urenhed (5 Mos 24:4). Det står i spænding til, at Gud kalder mennesker til omvendelse efter Israels og Judas frafald. Det er her analogien er ophørt, men det viser, at det, som er umuligt for mennesker på grund af renhedsforskrifter og følelsesmæssige blokeringer, kan være muligt for Gud.

I GTs tidsalder spillede renhedsaspektet en afgørende rolle også for ægteskabet. Det fremgår af

118) Fornberg 1989, 95.

Ezras bog, at Guds folk ikke fastholdt Guds forordninger, og mange giftede sig med folk, de ikke måtte. Folket havde blandet sig med de nabofolk, som Gud havde sagt, at de skulle holde sig fra. Det førte til Ezras reform, så mange kvinder og børn måtte udvandre, endda præsters hustruer og børn (Ezra 9:1-10:44).

I en af de sidste tekster i GT fremgår det tydeligt, at hverken blandede ægteskaber eller skilsmisser har været Guds plan. Profeten Malakias skriver, at det er krænkelse af helligheden at gifte sig med en, der dyrker en anden Gud end Israels Gud, og de mænd, som sender deres hustru bort med skilsmissebrev gør "uret" og er "troløse" (Mal 2:10-16).

Jesus tager udgangspunkt i samtidens forsimplede tolkning af skilsmissebrevet i 5 Mos 24,1-4. Farisæerne mente, at skilsmissebrevet var en guddommelig institution og ordning, når den var reguleret i Moseloven. Jøderne betragtede det som en pligt at gennemføre skilsmisse i tilfælde af utroskab. Skilsmissebrevet var en juridisk ordning, der hører under civil lovgivning. Jesus peger på, at det er ægteskabet, der er det absolutte i Guds øjne, ikke skilsmissen. Guds vilje er åndelig og etisk, og Jesus mener, at skilsmisser skal undgås. Jesus modsiger den tilstand, hvor skilsmisse var en oplagt mulighed, når der opstod problemer.

I det jødiske syn på ægteskab var der fire afgørende problemstillinger: 1) vigtigheden af brudens jomfruelighed, 2) betydningen af den seksuelle fuldbyrdelse af ægteskabet, 3) særlige regler for præsters ægteskab, og 4) spørgsmålet om skilsmisse.¹¹⁹

Alderen på piger/kvinder, der blev gift, var typisk 12½ år.¹²⁰ Det blodplettede lagen var beviset på, at hun var jomfru. Ellers skulle hun stenes, fordi hun havde bedrevet hor i sin fars hus, før hun blev forenet med sin ægtemand (5 Mos 22:13-21).

En mand kunne skaffe en hustru på tre måder: 1) ved penge, 2) ved et dokument eller 3) gennem seksuelt samliv. Svogerægteskab var enklere, idet manden kunne blot tage broderens enke til sig og indlede seksuelt samliv med hende. Hvis en hustru var utro, var der pligt til at skille sig fra hende, og hun mistede den økonomiske del, som ægteskabskontrakten forudsatte. Han måtte ikke fortsætte seksuelt samliv med hende og ej heller tage hende tilbage senere. Hvis hun havde været overfaldet og voldtaget, måtte han leve videre med hende. Dog måtte præster ikke leve videre sammen med en voldtaget hustru.¹²¹

Præster måtte kun gifte sig med en jomfru (3 Mos 21:7). En præst måtte ikke gifte sig med en skøge, en fraskilt, eller en enke (3 Mos 21:14-15), dog en præst måtte gifte sig med en enke efter en præst (Ez 44:22). Præster skulle være hellige, så hvis en præstedatter blev prostitueret, skulle hun brændes (3 Mos 21:9). Der er et kendt historisk eksempel under Agrippa I, hvor en præstedatter blev fundet skyldig i utugt, og hvor hun blev brændt levende offentligt.¹²² Agrippa I havde Judæa under sit mandat 41-44 e.Kr.

En mand måtte ikke sætte skilsmisse i værk, hvis hustruen var 1) sindssyg, 2) for ung til at forstå, hvad skilsmisse er, eller 3) taget i fangenskab. Derimod måtte en skilsmisse sættes i værk i fire følgende tilfælde: 1) Hustruen bedrev utugt. Men hvis manden beskyldte hustruen for utugt, inden

119) Abel Isaksson, *Marriage and Ministry in the new Temple: A Study with special Reference to Mt 19.12-13 and 1. Cor. 11.3-16*, (Lund: Håkan Ohlssons Boktryckeri 1965), 39.

120) Isaksson 1965, 40.

121) Isaksson 1965, 40.

122) Isaksson 1965, 41-43.

deres seksuelle samliv blev indledt, og beskyldningen var falsk, så havde manden forbud mod at iværksætte skilsmisse (5 Mos 22:19 og 21). 2) Ved 10 års barnløshed havde manden ret til skilsmisse og nyt ægteskab eller til at tage en anden hustru ved siden af den første. 3) Hvis ægteskabet var incestuøst jf. reglerne i 3 Mos 18 og 20. 4) Hvis manden havde ægtet den hustru, som han tidligere havde været gift med og var blevet skilt fra. I tilfælde 3 og 4 var ægteskabet indgået illegitimt og måtte opløses uden videre.¹²³

Kun i ekstreme tilfælde, hvor manden var spedalsk eller impotent, kunne en kvinde få ret til skilsmisse.¹²⁴

Det er værd at bemærke hvilke begreber, som Jesus bruger i denne sammenhæng. Hvis en mand ville skille sig fra sin ægtefælle af andre grunde end utugt (*porneia*), så var han årsag til, at der blev begået ægteskabsbrud (*moicheia*) med hende. Den, som ville skille sig fra ægtefællen pga. barnløshed, sygdom eller ringe evner til madlavning, begår ægteskabsbrud. Ligeledes indebærer det, at den, der giftede sig med en fraskilt, også begik ægteskabsbrud (*moicheia*) (Matt 5:32). At det er formuleret i samtidens sprog, så det var manden, der skrev under på ægteskabskontrakt og skilsmissebrev er tidsbestemt, men de åndelige og etiske substantielle størrelser *moicheia* og *porneia* er ikke tidsbestemte, og de er ej heller kønsbestemte. Både mænd og kvinder kan begå ægteskabsbrud og utugt, og personer af begge køn har ansvar for sine egne handlinger. Begrebet ægteskabsbrud indebærer, at mindst en af de involverede parter er gift eller har været gift. Ægteskabsbrud forudsætter ægteskabet mellem en mand og en kvinde som ramme for indholdet. Utugt er alle seksuelle handlinger, der er illegitime og kan begås af to personer, der ikke er gift. Selvom nogle handlinger kan være både utugt og ægteskabsbrud, så er der en principiel forskel, og derfor nævner Jesus at både utugt (*porneia*) og ægteskabsbrud (*moicheia*) udgår fra menneskets hjerte (Matt 15:19).

Jesu udsagn i Matt 5:32 er ofte blevet kaldt utugtsklausulen, og en opfattelse er, at hvis en af ægtefællerne er utro og bedriver utugt/hor, så må ægteskabet opløses ved skilsmisse, hvis den utro ikke vil omvende sig. Tilbage står den såkaldt uskyldige part. Opfattelsen er, at den uskyldige må have mulighed for at gå ind i et nyt og bedre ægteskab. Men ifølge denne antitese begår den fraskilte ægteskabsbrud ved ægteskabsindgåelsen af det andet ægteskab (*moicheia*). Ved en helbibelsk læsning skal Luk 16:18 og 1 Kor 7:10-11 inddrages.

Det græske ord *moicheia* oversættes på dansk med ægteskabsbrud. Jesus ord i den anden antitese (Matt 5:28) viser, at det ikke kun er den juridisk-faktuelle del af sagen, der er indeholdt i begrebet, men at det også rummer de aspekter, der kan føre til skilsmisse.

Det græske ord *porneia* oversættes med utugt eller hor. Det er et overbegreb, der rummer al seksuel uregelmæssighed.¹²⁵ Det er ikke kun illegitime seksuelle forhold mellem beslægtede, som Moseloven afviser, men også utroskab, udenoms- og førægteskabelige forhold, dvs. alle seksuelle forhold, der er uden for det heteroseksuelle, monogame, livslange ægteskab.

Forskellen på de to begreber kan illustreres ved, at en person passivt kan blive udsat for ægteskabsbrud, *moicheia*, hvis ægtefællens utroskab og forkastelige handlinger fører til skilsmisse. I udtrykket *porneia* ligger altid noget aktivt og forkert, uanset om det sker i følelse, tanke, ord eller

123) Isaksson 1965, 43.

124) Isaksson 1965, 44.

125) Don Carson, *Men jeg siger jer: Udlægning af Jesu bjergprædiken*, (København Credo 2000), 57.

handling.

Jesus slår fast, at enhver, der skiller sig fra hustruen af andre grunde end utugt, bliver årsag til, at den, der gifter sig med kvinden, begår ægteskabsbrud og den, der gifter sig igen, begår ægteskabsbrud. Dermed er både skilsmisse og gengifte udtryk for ægteskabsbrud (Matt 5,31-32).¹²⁶ Jesus medgiver, at hvis den ene person i ægteskabet lever i utugt, kan skilsmisse være nødvendig, hvis utugten ikke bringes til ophør.

Jesus afviser andre grunde til skilsmisse, som farisæerne på Jesu tid diskuterede. Rabbi Hillel sagde ja til skilsmisse ved barnløshed og manglende evner til madlavning. Rabbi Akiba – der levede efter Jesus – gik så vidt, at en mand måtte skille sig og gifte sig igen, hvis han fandt en smukkere kvinde. Den holdning kan have været i omløb længe, inden den fik nedslag i den skriftlige tradition. I forhold til mange var Jesus og Shammai strengere i opfattelsen.¹²⁷ Shammai mente, at skilsmisse kun var mulig ved utugt og uanstændig opførsel. Jesus afviser størstedelen af farisæernes holdninger. Gud vil ikke, at ægteskaber opløses, men det kan dog ske, hvis en person fastholder sin utugt.¹²⁸ Jesus afviser alle andre grunde til skilsmisse.

I den foregående antitese havde Jesus talt om ægteskabsbrud som juridisk størrelse og rettet opmærksomheden mod sindelaget bag begæret. I denne antitese er det ikke ægteskabsbrud, men derimod begrebet utugt, der er emnet.

Der er en tydelig sammenhæng mellem den tredje antitese og farisæernes spørgsmål om skilsmisse og gengifte senere i Matthæusevangeliet. Farisæerne spurgte Jesus, om det var tilladt at lade sig skille "*af en hvilken som helst grund?*" (Matt 19:3). Jesus er denne gang mere uddybende i sit svar, end han var i forklaringen til disciplene i Bjergprædikenen, idet Jesus forklarer Guds oprindelige skabervilje, som indebærer, at ægteskabet principielt ikke kan opløses, fordi de to er et kød, og fordi Gud har sammenføjet dem. Jesus knyttede tilbage til Guds skabelse af mennesket som mand og kvinde og slog fast: "*Hvad Gud altså har sammenføjet, må et menneske ikke adskille*" (Matt 19:6). Svaret til farisæerne er hårdere end svaret til disciplene i Bjergprædikenen, fordi Jesus siger "*Har I ikke læst, at...*" (Matt 19:4). Farisæerne burde vide bedre. Men svaret chokerede disciplene. Det er modsat Bjergprædikenen, hvor der tales til disciplene, men skarerne blev forundrede.

Baggrunden for den bibelske opfattelse af ægteskabet er forklaret af Oskar Skarsaune ud fra en række tekster i Mosebøgerne. Udgangspunktet er de grundlæggende ord om ægteskabet, som Adam sagde: "*Nu er det ben af mine ben og kød af mit kød*" (1 Mos 2:23). Dernæst siges "*Derfor forlader en mand sin far og mor og binder sig til sin hustru og de bliver ét kød*" (1 Mos 2:24). At være af samme kød indebærer at være i slægt med hinanden, og når to bliver gift med hinanden, er de i udgangspunktet ikke i slægt med hinanden. De er ikke af samme kød. Men gennem ægteskabet stiftes et socialt slægtskabsbånd, som ikke er biologisk. Lovene om de forbudte ægteskabsforbindelser i 3 Mos 18 skal ses som forbud mod seksuelle forbindelser mellem mennesker, som før ægteskabet er i slægt med hinanden, fordi de er af samme kød. Lovene imod seksuelle forhold mellem en mand og en anden mand og mellem en mand og et dyr er naturlige, fordi de aldrig vil kunne etablere en relation af samme kød gennem afkom. Forbuddene imod seksuelle forhold mellem slægtninge, mellem mænd

126) Kjær 2014, 134-140.

127) Hejne Simonsen, "Synet på loven i Matthæusevangeliet", *Dansk Teologisk Tidsskrift* 36. årg., 1973, 289.

128) Aalen 1971, 122-123.

og mellem mand og dyr var naturlige for de gamle israelitter, og de forbud var strengere end kanaanæernes og ægypternes love.¹²⁹ Bag både Moselovens regler og Jesu undervisning om ægteskab ligger en grundlæggende skabelsesteologisk bestemmelse.

Bjergprædikenens antiteser og saddukæernes spørgsmål om ægteskab i opstandelsen og farisæernes spørgsmål om skilsmisse og gengifte er spørgsmål/svar-retorik, der bruges af Jesus til at fremsættes klagende belæring.

Farisæerne stillede det spørgsmål, der optog deres egen interne diskussion: “Er det tilladt en mand at skille sig fra sin hustru af en hvilken som helst grund?” (Matt 19:3). Jesus sætter sin autoritet ind i svaret akkurat som i Bjergprædikenen: “*Jeg siger jer: ...*”, og dermed afviser han farisæernes katalog over mulige skilsmissegrunde: “*Den, der skiller sig fra sin hustru af anden grund end utugt og gifter sig med en anden, begår ægteskabsbrud*” (Matt 19:9). Farisæerne presser Jesus med spørgsmålet. Jesus afviser Hillels liberale tolkning og hans svar falder sammen med Shammais restriktive holdning til skilsmisse.¹³⁰

Endnu et detailspørgsmål skal vendes i forbindelse med spørgsmålet om skilsmisse. Matthæus beretter, at Josef og Maria var forlovede/trolovede, men endnu levede de ikke sammen seksuelt. Maria blev gravid ved Helligåndens medvirken. Josef omtales som “*hendes mand*” (Matt 1:19). Josef var retsindig og ønskede at gennemføre en skilsmisse i stilhed. Den jødiske ægteskabsindgåelse på den tid indebar, at første del var en juridisk bindende ægteskabskontrakt, der blev underskrevet af brudens far og brudgommen. I den forstand var Josef og Maria allerede gift, selv om de ikke levede sammen seksuelt. Derfor blev Jesus født i det juridiske ægteskab mellem Josef og Maria, og efter jødisk skik var han derfor ikke et uægte barn, selvom Josef ikke var hans biologiske far. Forklaringen er, at et jødisk bryllup/ægteskabsindgåelse var delt op i tre faser. Den første del var den juridiske del med ægteskabskontrakten (Ketubah), der blev signeret af brudgommen og brudens far. Anden del af ægteskabsindgåelsen måtte vente, indtil hun var kropsligt moden til, at ægteskabet kunne fuldbyrdes (Huppah). Når det var tilfældet, sørgede brudens familie for at have det blodplettede lagen efter bryllupsnatten som bevis på, at bruden var jomfru. Tredje del var en bryllupsfest, der fulgte efter foreningen.¹³¹ Ved første del skulle brudgommen betale brudeprisen til brudens far. Den var en slags økonomisk indskud, som brudens familie havde, hvis brudgommen ville skilles inden den seksuelle forening. Rabbi Simeon ben Shetah hævdes at være ophav til, at der blev indført en monogamiklausul i ægteskabskontrakterne i århundrederne, før Jesu trådte frem.¹³² I tilfældet med Maria og Josef var de gift, da trin 1 var klaret, men de var ikke blevet forenet seksuelt. I den situation viste det sig, at Maria var gravid. Josef ønskede skilsmisse, og det havde han ret til efter gældende regler. Ifølge jødisk tænkning var Maria skyldig til stening (5 Mos 22:23-24), hvis hun var utugtig. Gud ledte Josef, så han og Maria kom til at høre sammen.¹³³ Jesus blev født i ægteskabet mellem Josef og Maria,

129) Oskar Skarsaune, “Gudsfolkets renhet og hellighet i Det gamle testamente – relevant for etikken?” i Jan-Olav Henriksen, Gunnar Heiene og Svein Olaf Thorbjørnsen (red.), *Teologi for kirken: Festskrift til professor dr.theol. Torleiv Austad på 65-årsdagen*, (Oslo: Verbum 2002), 272-273.

130) Eugene Hillman, *Polygamy reconsidered*, (Maryknoll: Orbis Books 1975), 160.

131) Jesper Risbjerg, “Jødisk ægteskab gjorde Josef til Jesu legitime far”, *Tel udgives af Selskab for Bibelsk Arkæologi (SBA)* nr. 4, december 2017 (28. årgang), 10-14.

132) Ibid. 11.

133) Det forklarer de enkelte perspektiver på andre tekster i NT om bryllup. I lignelsen om de ti brudepiger, er brudgommen og bruden juridisk gift, og lignelsen handler om forberedelserne til trin to og tre, der skal finde sted i

selvom de to først blev ét kød efter, at Jesus var født.

De jødiske ægteskaber var arrangerede ægteskaber, da bruden ofte var en stor pige. Der var stærke økonomiske interesser i ægteskabsaftalen, hvilket afspejles i brudeprisen og medgiften, som stod på spil, hvis ikke ægteskabet lykkedes. Hvis en kvinde ikke ville giftes med den mand, som hendes far indgik aftale med, havde hun kun en mulighed for at undslippe imellem fase 1 og fase 2, nemlig ved at blive gravid med den mand, som hun hellere ville have. Hun ville blive upopulær både i brudgommens familie og i sin egen familie. Den, som var årsag til graviditeten, var forpligtet til at tage hende til ægte, og tage ansvar for ægteskab, familie og børn, og han har ifølge Moseloven forbud mod at skille sig fra hende (5 Mos 22:28-29).

Det er interessant, at på det punkt var Jesus og essæerne enige i, at Guds skabelse var udgangspunkt for det, som følger efter. Essæerne forbød skilsmisse med henvisning til skaberordenen.¹³⁴ Essæerne havde en snæver tolkning af ægteskabet, idet de afviste polygami, som det fandtes i den gammeltestamentlige tid. Essæerne nævner David som eksempel. Essæerne mente, at det var hor at tage to hustruer i sin levetid. Dermed afviste de ikke kun polygami men også, at enker og enkemænd kunne gå ind i et nyt ægteskab. Essæerne mente, at mennesket var skabt som par, og begrundede det med overgangen fra den gamle verden før syndfloden til den ny verden efter syndfloden: "Par for par gik de ind i arken".¹³⁵

Nogle sonderer mellem simultan polygami, hvor en mand har flere hustruer på samme tid, og successiv polygami, hvor en mand har flere koner efter hinanden som følge af skilsmisse og nyt ægteskab, men kun en kone ad gangen. De to modeller indebærer samme problem, at man gifter sig med yderligere en ægtefælle, mens den første lever.¹³⁶

Den tredje antitese i Bjergprædikenen rummer dybder, som kræver forståelse for den nytestamentlige samtids historie. Polygami er beskrevet adskillige gange i GT, men det er ikke bekræftet eksplicit i NT. Der dog eksempler på, at det er skjult til stede i teksterne. Det er sådan, at i pastoralbrevene er det et kriterie, at en menighedsleder og menighedstjener skulle være "én kvindes mand". En mand med flere koner, medhustruer/konkubiner eller slavinder, som han levede sammen med, kunne ikke kan være menighedsleder og menighedstjener (1 Tim 3:2 og 12). Der er fortolkere, der peger på, at Septuaginta bruger begrebet porneia om de tilsvarende hebræiske begreber zenuth og zonah med henblik på polygami,¹³⁷ således at polygami betragtes som en slags utugt.

I GT var polygami reguleret i Moseloven (2 Mos 21:10-11), så to hustruer ikke måtte forskelsbehandles. Børn af forskellige hustruer måtte ikke behandles dårligt i arvesager (5 Mos 21:15-17). To søstre måtte ikke være gift med samme mand (3 Mos 18:18).¹³⁸ Polygami var ikke et gode, men snarere en plage.¹³⁹ En konge måtte ikke have mange hustruer, for det fører hjertet bort fra Gud

brudens hjem. Der skal brudgommen ankomme og den seksuelle forening skal finde sted i brudens hjem, og derefter skal der være en fest, inden bruden og brudgommen skal tilbage til brudgommens hjem, hvor de skal bo og leve deres liv sammen (Matt 25:1-13). Ved brylluppet i Kana var det tredje fase, som handlingen udspiller sig (Joh 2:1f.).

134) Kvalbein 1990, 110.

135) "Sekthåndbogen" i Ejrnæs 1998, 33.

136) Hillman 1975, 159.

137) Hillman 1975, 158.

138) Moseloven rettede op på den form for ægteskab, hvor Jakob først blev gift med Lea og dernæst med Rakel, pga. Labans manipulation (1 Mos 29:15-35).

139) Beskrivelsen af Jakobs storfamilie med to hustruer og to medhustruer/slavinder er karakteriseret af misundelse,

(5 Mos 17:17).¹⁴⁰ Essæerne var kritiske til udviklingen i Israel og slog fast, at kongen kun måtte have en hustru, så længe hun levede. Hvis hun døde, måtte han dog gifte sig igen, men det måtte kun være med én fra Israels folk, ikke fra nogen udenfor patriarkernes slægt. Kongen måtte ej heller begære mark, vingård eller noget fra nogen.¹⁴¹ Det kan vanskeligt læses uden, at opfattes som kritik af David, Salomo, Akab m.fl.

Det er tydeligt, at nogle af Moselovens regler havde et rent civilretsligt perspektiv. Hvis en mand begik voldtægt mod en kvinde, der var forlovet, skulle manden lide dødsstraffen (5 Mos 22:25). Hvis en mand tiltvang sig seksuelt samkvem med en fri kvinde, skulle han være forpligtet på at tage hende til ægte, og dermed tage ansvar for ægteskab, familie og børn, og han havde ifølge Moseloven forbud mod at skille sig fra hende (5 Mos 22:28-28).

Et andet sted, hvor polygami er skjult til stede i teksten, er i forbindelse med saddukæernes spørgsmål til Jesus. Jesus har naturligvis kendt til polygami, idet jøder blev gift unge, og det var usædvanligt med enlige mænd og kvinder. Svogerægteskabet har været en kendt størrelse.¹⁴²

Saddukæerne omtalte syv brødre, der alle nåede at blive gift med den ene og samme kvinde, der blev enke seks gange. Perspektivet er dog ikke udtømt med det. Ænket om skilsmisse kunne opstå i denne situation. Teoretisk set kunne der være 7 brødre på 35, 33, 31, 29, 27, 25 og 23 år. De var alle gift med én hustru nemlig deres egen. Den ældste bror døde barnløs, og ifølge svogerægteskabsreglen (5 Mos 25:5) skulle broderen på 31 år tage enken til ægte, og deres førstefødte søn skulle have den 33 årige brors navn. Men den 31 årige døde også barnløs, og så skulle den 29 årige bror tage både den 33 årige og den 31 årige enke til ægte osv. Til sidst sad den 23 år gamle yngste bror tilbage med sin egen og sine seks ældre brødres enker, så han samlet set havde 7 hustruer. Men de forblev barnløse, ikke fordi de ikke satsede på at få børn, men fordi kvinderne ikke kunne få børn. Eksemplet er teoretisk. I praksis behøver man blot to brødre til at anskue problemet. Hvis den ældste døde, og den yngste sad tilbage med sin egen hustru og måtte tage broderens enke til ægte, så kunne der opstå store problemer. Havde han tilladelse til at skille sig fra broderens enke, fordi hun i det videre forløb viste sig at være barnløs? Hillel svarede ja, men Shammai svarede nej. Måtte manden skille sig fra sin ældre broders enke, fordi hun var dominerende og kværunderende, og var en plage for den yngre brors egen oprindelige hustru? Hillel svarede ja, og Shammai svarede nej. Når farisæerne og saddukæerne stillede kritiske spørgsmål til Jesus, så var det på den ene side Jesus imod resten, men det var på den anden side også de forskellige retninger og grupperinger imod hinanden.

Når Jesus i Matt 19 slår fast, at Guds skaberorden er den grundlæggende norm for køn, seksualitet, ægteskab og familie, så afviser han farisæernes katalog over skilsmissegrunde. Skilsmisse er et

jalousi, rivalisering og forskelsbehandling (1 Mos 29:15ff.). Det skete ikke kun, mens Jakob levede, eller mens hans børn levede, men forviklingerne følger med i resten af Israels historie i GT.

140) "Da Salomo blev gammel, havde hans hustruer vendt hans hjerte til andre guder, så han ikke var helhjertet med Herren sin Gud, som hans far David havde været" (1 Kong 11:4). Davids forhold til de mange hustruer er ikke et eksempel til efterfølgelse, snarere tværtimod. Først fik han Mikal (Sauls datter) til hustru. Hun elskede ham og hjalp ham, så han kunne undslippe med livet i behold (2 Sam 6:20). Senere kom Abigajil, Akinoam (1 Sam 25:39) og Batseba til – den sidstnævnte på uhæderlig vis. Konsekvenserne var rivalisering, magtkampe og hævngrænser. Første Kongebog begynder med magtkampen mellem Adonija, som David havde fået med hustruen Haggit, og Salomo, som han havde fået med Bathseba. Der fortælles også om en række sønner, som David fik i Hebron med en række forskellige kvinder (2 Samuel 2:3-4).

141) "Tempelrullen" i Ejrnæs 1998, 191.

142) Hillman 1975, 163.

forfaldsfænomen, der kun må finde sted i den utålelige situation, hvor en utugtig ægtefælle ikke vil omvende sig.

Jesu klare svar er, at hvad Gud har sammenføjnet, må mennesker ikke adskille. Det illustrerer, at den, som ved utugt/hor bryder et ægteskab, bryder ikke kun med ægtefællen men også med Guds plan. Guds tanke med ægteskabet er, at det er en permanent tilstand, indtil den ene af ægtefællerne dør. Jesus fastholder ægteskabets livslange varighed. Det er imod Guds vilje, når nogen har en uanstændig og usømmelig adfærd, så det frister til utroskab, utugt og hor.

Farisæerne understregede, at kvinden, der er grebet på fersk gerning, var grebet i ægteskabsbrud (moicheia) (Joh 8:3-4). Beretningen efterlader mange spørgsmål: Hvorfor tog de ikke manden med? Hvis der kun var én person, var det så fersk gerning? Var det (kun) kvinden, der var gift, og var manden ugift? Det siges i hvert fald, at kvinden var grebet i ægteskabsbrud, men hendes handling kunne med god ret også kaldes utugt (porneia). Når farisæernes kalder det ægteskabsbrud, skyldes det, at handlingen efter deres opfattelse ikke blot berettigede til skilsmisse men også til dødsstraf. Dermed stillede de også denne gang fælde for Jesus. Jesu svar er karakteristisk, idet han med tilgivelsen giver hende en chance for et nyt liv, hvor hun ikke skulle leve videre i synden: “Gå, og synd fra nu af ikke mere” (Joh 8:10-11).

På baggrund af inddragelsen af meget materiale om ægteskabet på Jesu tid og analysen af de mange aspekter i sagen må konklusionen blive, at den tredje antitese rummer meget stof, som er kompliceret. Men der er i denne antitese ikke belæg for at hævde, at Jesus gør op med Moseloven. Derimod gør han op med mange forskellige tolkninger, der var i omløb i hans samtid.

Fjerde antitese

I den fjerde antitese tager Jesus udgangspunkt i, hvad der “*er sagt til de gamle*”. Jesu udsagn: “*I må ikke sværge falsk*” er ikke et direkte citat fra Moseloven, men en forkortet og revideret udgave af ordene i 3 Mos 19:12, der handler om at aflægge løfte til Gud. Dertil kommer en tilføjelse: “*Du skal holde, hvad du har svoret Herren*” (Matt 5:33). Det forudsætter også, at de aflagte løfter skal holdes jf. 4 Mos 30:3 og 5 Mos 23:21-24. Derefter nævner Jesus en række eksempler på eder, der var i omløb på Jesu tid. Hans anliggende er, at disciplene skal tale sandt.¹⁴³ Det skal ikke være nødvendigt at opbygge et sprogligt stillads til afstivning af ens ord.

Jesu svar i antitese er en afvisning af en vulgær form for sprogbrug, som ikke handler om at aflægge løfte til Gud, men om retoriske overdrivelser, der vil forsikre modtageren af budskabet om, at det er sandt. Det er besværgelser, hvor man har sat gudserstatninger, “*ved himlen*”, “*ved jorden*”, “*ved Jerusalem*” eller “*ved dit hoved*” ind i sproget for, at det skal udtrykke kraft og styrke (Matt 5,34-36).

Antitese tager afstand fra en afsporet sprogudvikling. Blandt disciple bør det ikke være nødvendigt at sværge. Disciple af Jesus skal tale sandt, klart og konsekvent, så et ja er et ja, og et nej er et nej, så der ikke er tale om tågesnak.¹⁴⁴

Essæerne afviste også at aflægge ed. Hvis man mente, at det var nødvendigt at henvise til Gud for at forstærke sine udsagn, var man allerede dømt. Både essæerne og Shammais disciple mente, at dem,

143) Kjær 2014, 140-141.

144) Jesu svar med ja, ja og nej, nej citeres i Jakobs brev 5:12.

som faktisk havde sværget ved Gud eller loven, ikke kunne bryde eden.¹⁴⁵

I denne fjerde antitese gør Jesus op med samtidens trang til at forstærke sprogbrugen med kraftige ord, der ikke eksplicit misbruger Guds navn, men hvor sproget er fyldt med kraftudtryk, der fungerer som gudserstatninger.

Der er i denne fjerde antitese ikke belæg for at hævde, at Jesus gør op med Moseloven.

Femte antitese

Den femte antitese berører et forhold, der på den ene side handler om et juridisk princip, men som på den anden side har et åndeligt og etisk aspekt. I den forstand er den sammenlignelig med nogle af de tidligere antiteseer.

Her kunne Jesus havde sagt: I har læst, hvad der er skrevet, men han siger: "I har hørt, at der er sagt: *"Øje for øje og tand for tand"*". Også i denne antitese tager Jesus udgangspunkt i en af samtidens simple og selektive tolkninger af Moseloven. Princippet handler i Moseloven om retfærdig straf. Øje for øje og tand for tand er et juridisk princip, som siger, at strafudmålingen skal stå i rette proportioner i forhold til den forbrydelse, som er begået (2 Mos 21:24; 3 Mos 24:20; 5 Mos 19:21). Jesus peger på to forhold i den forbindelse. Det ene er, at en discipel ikke må pukke på den ydre retfærdighed. En Jesu efterfølger er kaldet til at udøve troens, kærlighedens og barmhjertighedens gerninger. Det kan nogle gange betyde, at man som enkeltperson må give afkald på retfærdighedens ligelighed. Disciple må vise kærlighedens hensyn og lide uret.

Det andet, som Jesus signalerer, er, at Moselovens jura er sat ud af kraft til fordel for den romerske besættelsesmagts lovgivning. Ifølge romersk lov kunne en romersk soldat kræve af en civil borger, at denne skulle bære soldatens oppakning en mil. Indirekte anerkender Jesus, at romersk lov var i kraft. Det har været meget provokerende for nogle jøder.¹⁴⁶

Der er altid behov for borgerlig lovgivning. Jesus afviser ikke, at der skal være jordisk og timelig straf for forbrydelser. Men i modsætning til farisæerne og de skriftkloge vil han rette opmærksomheden på den åndelige og etiske virkelighed i Himmeriget.

Der er i Jesu svar tale om ekstreme tilfælde af at give afkald på lighed og retfærdighed.¹⁴⁷ Det er eksempler, der skal illustrere intentionen: Ingen personlig hævn!¹⁴⁸ Der henvises endog ikke til, at hævnen overlades til Gud. Det sker kun indirekte senere i evangeliet (Matt 16:27), mens Paulus skriver det udtrykkeligt (Rom 12:19). Jesus lader retsordningen ligge, og retter blikket mod

145) Fornberg 1989, 98.

146) Princippet "øje for øje" handler om onde handlinger, der er forbudt, men som blev gjort i fortiden. Hillels gyldne regel "Det du ikke vil at andre skal gøre mod dig, må du ej heller gøre mod dem" handler om at forebygge dårlige handlinger i fremtiden. Den gyldne regel hos Jesus handler om gode handlinger, der er påbudt, og som skal gøres i fremtiden: "Alt, hvad I vil, mennesker skal gøre mod jer, det skal I også gøre mod dem. Sådan er loven og profeterne" (Matt.7,12).

147) Jesu ord må ikke misbruges, så hans disciple lader sig udnytte. Jesu efterfølgere siger nej til mobning, nej til dårligt psykisk arbejdsmiljø og nej til, at psykopater spreder ødelæggelse omkring sig i fællesskaber.

De sidste kapitler i ApG viser, at Paulus anerkender, ja støtter sig til hedningernes retsorden i en situation, hvor han har fået mordtrusler på sig. Beretningerne viser mange forviklinger, der fører Paulus til Rom efter skibbrud mv. Han var født med romersk borgerret. Man måtte ikke piske en romersk borger uden dom. En anklaget borger skulle stilles for en dommer og have ret til at forsvare sig imod sigtelsen. Dermed afviser Paulus, at de jøder, der ville ham til livs, kunne begå selvtægt. Paulus siger: "Jeg hører under kejserens domstol. Der bør jeg dømmes" (ApG 25:10).

148) Fornberg 1989, 98.

disciplenes attitude og adfærd overfor andre disciple.

Der er i denne femte antitese ikke belæg for at hævde, at Jesus gør op med Moseloven.

Sjette antitese

Den sjette og sidste antitese har voldt problemer særligt for dem, som hævder, at Jesus gør op med Moseloven. Hvor siges det i Moseloven, at man skal elske sin næste og hade sin fjende? Jesus siger nemlig: "I har hørt, at der er sagt: *"Du skal elske din næste og hade din fjende"*. Men jeg siger jer: *"Elsk jeres fjender..."*" (Matt 5:43).

Kærlighedsbudet er ifølge Jesus et af de to største bud i loven (Matt 22,36-37). Det er et citat fra Moseloven: *"Du må ikke hævne dig på dine landsmænd eller bære nag til dem; du skal elske din næste som dig selv"* (3 Mos 19,17-18). Noget påbud om at hade fjender finder man ikke i Moseloven.

Sprogbrugen i Bjergprædikenen giver måske hjælp til forståelse. Man kan ikke tjene to herrer. Man vil elske den ene og hade den anden (Matt 6:24).¹⁴⁹ Inden for Bjergprædikenen egen kontekst er det at hade det samme som at distancerede sig fra en person først mentalt og dernæst fysisk. Andre steder i NT er der eksempler på at udtrykket "hade" eksempelvis nikolaitternes gerninger. Det betyder at afvise deres lære (Åb 2:6).¹⁵⁰

Man kan spørge, hvem fjenderne var, som man hadede i samtidens jødedom. Farisæerne havde fjender. Romerne var fjender, fordi de var besættelsesmagt. Men farisæernes fjender var også "tolde og syndere", dvs. folk, der enten stod i besættelsesmagts tjeneste, eller som levede i åbenbar synd. Zeloterne havde fjender: Romerne og toderne, der tjente romernes sag. Essæernes fjender var folk, der var vranglærere, eller som levede i åbenbar synd, og det var primært saddukæerne/præsteskabet i templet i Jerusalem, som essæerne havde skilt sig ud fra.

Der har været mange ting i omløb på Jesu tid, som der senere blev sat ord og person på i nedskrivningsprocessen. Nogle af Shammais disciple foreskrev distancering fra hedninger og kættere. Rabbi Eliezer (90 e.Kr.), sagde: Ingen hedning har del i den kommende verden. Rabbi Tarfon (100 e.Kr.), sagde: Hvis mine sønner læser kætterske bøger, ønsker jeg, at de skal begraves (= dø). Essæerne rettede kritikken mod Gud fjender, mens zeloterne med deres jødiske nationalisme fokuserede på politiske fjender.¹⁵¹

Hverken i GT eller NT finder vi påbud om at hade nogen!¹⁵² Er der da ikke steder i GT, hvor had og hævnøst kommer til udtryk? Er det hævnssalmerne, som Jesus henviser til? Gud havde givet befaling om at udrydde de omkringboede folk. De var Guds fjender. De var afgudsdyrkere og Israels folk måtte ikke gå i fællesskab med dem ved indgåelse af ægteskab (5 Mos 7:1 ff.). Begrundelsen var, at Israels Gud er den eneste Gud (5 Mos 6:4f.), som folket ville være lydige imod. Der var befalinger om at udføre Guds dom over den kanaanæiske befolkning, for de ofrede børn til deres afguder (5 Mos 12:31).

I mange skrifter i GT kan vi læse udsagn om, at Gud elsker ret og hader uret (Sl 45,8). Der er påbud om at elske det gode og hade det onde (Sl 97,10 og 119,163; Ordsp 8,13; Amos 5,15). Hvad

149) Kjær 2014, 148.

150) Torben Kjær, *Fuldendelse – En kommentar til Johannes Åbenbaring*, (Christiansfeld: ProRex Forlag 2024), 68.

151) Fornberg 1989, 101.

152) Tværtimod: Den, der hader sin bror er i mørket og en morder (1 Joh 2:9, 3:15 og 4:20).

så med personer? Skulle Israels folk hade mennesker? I Salmerne kan vi læse, at de troende hadede Guds fjender (Sl 10,15 og Sl 17,14, Sl 26:5, Sl 31:7 og Sl 139:21f.). Disse vers beskriver, hvad der kan bo i en anfægtet og frustreret salmists hjerte i pressede situationer. Kong Saul forsøgte at slå David ihjel. Men i en situation, hvor David kunne have dræbt Saul, siger han i stedet: *“Herren skal dømme os imellem! Ja, Herren vil hævne mig, men jeg løfter ikke hånden mod dig”* (1 Sam 24,13).

Vi møder i GT talen om Guds hævn i Moses’ sang (5 Mos 32,43). Tanken om, at Gud skal hævne (Sl 99,8) står parallelt med tanken om, at Guds skal holde dom (Sl 98,9). Men der er ingen befaling om Guds folk skal hade konkrete personer! Meget tyder på, at Jesus henviser til essæerne. Da de havde skilt sig ud fra templet i Jerusalem og havde etableret deres base i Qumran, gik de meget op i at holde sig rene og afsondrede fra det vanhellige og de vanhellige. De beskriver, hvordan de elsker retfærdighedens børn og hader uretfærdighedens børn.¹⁵³ Selvom essæernes tekst er beskrivende, hvad angår at hade fjender og elske næsten, så er det meget sandsynligt, at den mundtlige version har været påbydende. Antitesen fra Jesus består i at påbyde, at man skal elske både venner og fjender, gode og onde, elske retfærdige og uretfærdige.

Antitesen er en advarsel til disciplene. De skal behandle fjender med forbøn og med kærlighedens sagtomdighed,¹⁵⁴ som David gjorde overfor Saul. Sådan bør det være i disciplenes adfærd ud fra den konkrete antitese. Samtidig er det også muligt at sige ud fra en bibelsk helhedslæsning, at det er nødvendigt at afgrænse sig fra mennesker, der er vranglærere, og som har en fællesskabsødelæggende adfærd.

Denne sjette antitese er ikke en korrektion af noget i Moseloven eller GT i øvrigt. Det er en korrektion til en påstand, der var i omløb blandt jøder i Jesu samtid. Antitesen, der tager udgangspunkt i at hade fjender, er den antitese, som tydeligst viser, at det ikke er Moseloven, som Jesus gør op med.

Opsummering af antiteserne

På baggrund af analysen af alle antiteserne i Bjergprædikenen er der ikke belæg for at hævde, at Jesus gør op med Moseloven. Derimod afviser han “de gamles overlevering” og en række opfattelser, som var i omløb i hans samtid. De antiteser, Jesus kommer med, støder an overfor alle de dominerende retninger i samtidens jødedom, saddukæerne, essæerne, zeloterne og farisæerne – både Hillels og Shammais retning. Disciple får anvist, at de skal være anderledes og have en anderledes grundholdning og livsførelse end andre i analogi til, at Israel i den gammeltestamentlige epoke skulle være anderledes end de omkringboende folkefærd.

Loven får både sin opfyldelse og sin fylde

Grundlæggende er der to typer tolkninger af antitesernes forhold til Moseloven. 1) Jesus reetablerer den originale intention i Moseloven. 2) Jesus går videre end Moseloven og ophæver (engelsk: “abrogate”) noget i Moseloven. Til den første gruppe hører Augustin, Luther m.fl. og til den anden hører en række anabaptister og NT-forskere.¹⁵⁵

153) “Sekthåndbogen” i Ejrnæs 1998, 86, 100-101.

154) Odland 1983, 101.

155) Alan F. Johnson, “Jesus and Moses. Rabbinic backgrounds and Exegetical Concerns in Matthew 5 as Crucial to the Theological Foundations of Christian Ethics” i Morris Inch and Ronald Youngblood (ed.), *The Living and Active Word of God: Studies in Honour of Samuel J. Schultz*, (Winona Lake: Eisenbrauns 1983), 85-108.

I det foregående er der argumenteret for, at Jesus søger at genetablere lovens egentlige mening i to henseender. Han er selv opfyldelsen af Moselovens løfter, og han viser tillige, hvordan det ægte liv efter lovens ord finder sted.

Det stemmer med, at Jesus om Den gyldne Regel siger, at sådan er loven og profeterne (Matt 7:12). Det stemmer også med, at Jesus sammenfatter loven og profeterne i det dobbelte kærlighedsbud (Matt 22:34-40). Svaret var banalt ud fra to citater (5 Mos 6:5, 3 Mos 19:18).

Den gyldne Regel er stærkere hos Jesus end hos andre. Der er imidlertid flere regler for gensidighed i Bjergprædikenen. *“Døm ikke, for at I ikke selv skal dømmes. For den dom, I dømmes med, skal I selv dømmes med, og det mål, I måler med, skal I selv få tilmålt med”* (Matt 7,1-2). På den baggrund mener Oskar Skarsaune, at Jesus fremsætter Gudsrigets lov. Skarsaune sætter ord på denne lov: Gør mod din næste, hvad du vil, at Gud skal gøre mod dig.¹⁵⁶ Skarsaune mener, at det er en sammenfatning af, hvad Jesus siger til disciplene om livet i Guds rige. En af hovedtankerne i Guds rige er, at fordi Gud er barmhjertig, skal disciplen også være barmhjertig mod andre.

Det er ikke svært at argumentere for, at det også er sådan ud fra Moseloven. Hele baggrunden for åbenbaringen af loven i Mosebøgerne er, at Gud førte dem ud af trældommen i Ægypten, og derfor skal de leve på en bestemt måde (2 Mos 20:2, 3 Mos 11:45, 5 Mos 5:6).

Der er forskel på GT og NT, og der er forskel på løfter og opfyldelse. Jesus er i egen person opfyldelse af løfterne fra GT, og han viser tillige lovens fylde på en måde, som ingen af de gammeltestamentlige forfattere havde set dybderne af, selv om de profeterede om ham.

I forholdet mellem Moseloven og opfyldelsen med Jesus er der tale om både kontinuitet og diskontinuitet. Den gammeltestamentlige frelseshistoriske epoke er slut med Jesus. I den forstand er der tale om diskontinuitet. Når det gælder lovens substans er der dels kontinuitet, idet Kristus findes i GT, som profetisk løfte og i NT som opfyldelse, og dels kontinuitet i hvordan Guds folk / disciple af Jesus skal leve deres liv, om end den ydre form skifter fra Israels folk i GT til den kristne kirke i NT.

Jesus kom ikke for at ophæve, men for at opfylde loven. Jesus kom ikke for at opløse loven, for at fuldende loven (Matt 5:17). Når Jesus siger, at han er kommet for at opfylde loven, bruger han det græske ord *plerosai*. Det betyder også at fuldende og at virkeliggøre.¹⁵⁷ Ved en bibelsk helhedslæsning skal det sammenholdes med, hvad der i NT står om lovens fylde. Når Paulus skriver, at *“Kærligheden er altså lovens fylde”* (Rom 13:10), bruger han det græske ord *pleroma nomou*. Den udtryksmåde bruges kun den ene gang i NT. Den autoriserede danske oversættelse fra 1992 af Rom 10:4 er om ikke fejl så alligevel misforståelig: *“For Kristus er enden på loven til retfærdighed for enhver, som tror”*. Kristus er ikke kommet for at tømme, udtømme loven, men for at opfylde den, så den står i sin fylde! Paulus bruger i Rom 10:4 det græske ord *telos*, som ikke nødvendigvis betyder ende, men snarere mål, formål, målsætning.¹⁵⁸

Kristus er lovens målsætning, så retfærdighed gives til enhver, som tror. Kristus er også lovens målsætning, så Kristustroende kan leve efter Guds gode vilje i overensstemmelse med loven, i stedet for at leve som lovovertrædere. Antiteserne i Bjergprædikenen slutter med, at disciplene formanet til

156) Skarsaune 2018, 60-65.

157) Kjær 2014, 120.

158) Peter V. Legarth, *Romerbrevet II*, (Fredericia: Kolon 2020), 86.

at stræbe efter fuldkommenheden (Matt 5:48). Det er samme besked, som den rige unge mand fik (Matt 19:21).

Misforståelsen ligger lige for, da følgende udsagn er falskt: Tro Kristi retfærdighed og lev, som du vil. Det, som derimod er sandt, lyder: Tro Kristi retfærdighed og lev, som Kristus vil.

Er der nogen, der er kommet for at ophæve loven og profeterne?

I det foregående er det påvist, at Jesus ikke ophæver loven eller udtømmer den, så den står tilbage som en tom skal. Tværtimod så både opfylder, stadfæster og forklarer Jesus lovens egentlige mening.

Det er imidlertid ikke alle, der ser sådan på sagen. Et eksempel på en afvisende holdning til Moseloven og GT findes hos Mogens Müller. Han mener, at det, som traditionelt er kaldet opfyldelsescitarer f.eks. i Mattæusevangeliet (Matt 1:22, 2:15, 2:17, 2:23, 4:14, 8:17, 12:17, 13:35, 21:4, 26:54, 26:56 og 27:9) ikke er udtryk for opfyldelse. Müller mener nemlig, at verbet *plærouv* og verbalsubstantivet *plærama* skal opfattes som en fuldstændiggørelse i den henseende, at det foregående var mangelfuldt.¹⁵⁹ For Müller betyder det, at GT er udtømt, og det brugbare er indoptaget i de tekster, som NTs forfattere skrev. Kirken fik dermed sine egne tekster, som var anderledes end synagogens.

Efter Müllers opfattelse kan opfyldelsen beskrives med en metafor: Efter opfyldelsen efterlades GT på samme måde som æggeskaller, når kyllingen er kommet ud.¹⁶⁰ Müller har ret i, at NT fremstår som opfyldelsen af GT, men han har ikke ret i, at derefter er GT at sammenligne med æggeskaller, der ikke længere kan bruges til noget. GT er snarere det kalk, som er grundmassen i kyllingens knogler, og som er en blivende struktur i kyllingens liv. Müllers egen fremstilling vidner tydeligt om, at meget stof fra GT er indlejret i NT, omend det er tolket i lys af opfyldelsen, så Müllers argumentation falder på sin egen urimelighed.

Det er Müllers kristendomsopfattelse, der styrer hans opfattelse af GT. Müller har forståelse for, at Markion fravalgte hele GT og store dele af NT nemlig det, som var jødisk præget. Markions berømte skrift hed *Antiteser* og Markions opfattelse var, at der var to forskellige guder i GT/jødedom og i hans stærkt reducerede udgave af NT/kristendom. Guden i GT var en demiurg. Markions NT var ét evangelium og 10 breve rensat for jødisk indhold. Müller mener, at Markion havde ret i én pointe nemlig, at Gud kan beskrives med ét eneste ord; godhed. Markions modstander Tertullian mente derimod, at det var en reduktion af gudsopfattelsen, idet Gud nødvendigvis må beskrives ud fra både godhed og retfærdighed. Müller nævner, at Markion var kætter. Markions kristologi var doketisk.¹⁶¹

Markion hævdede med sine *Antiteser*, at hele GT, Matthæusevangeliet, Hebræerbrevet og flere andre skrifter i NT samt alle de andre såkaldt jødiske dele af Paulus' breve ikke var med i den kristne kanon.

Markions *Antiteser* var prototypen på den opfattelse, at Jesus ophævede loven og profeterne. Det er, som der er gjort rede for, i strid med indholdet i de bibelske tekster. Markion og Müller har overordnede teologiske synspunkter, der tilsidesætter tekstens eget indhold. I Mattæusevangeliet

159) Mogens Müller, *Kirkens første bibel: Hebraica sive graeca veritas?* (Frederiksberg: ANIS 1994), 125.

160) Mogens Müller, "Frelsheshistorie i Matthæusevangeliet", *Dansk Teologisk Tidsskrift* 1993, 137.

161) Mogens Müller, "Markion – vranglæreren der ikke fik ret, men ikke desto mere havde en pointe", *Tidsskriftet Fønix* årg. 2024, 23-36.

ligger en række advarsler imod lovløshed, *anomia* (Matt 7:23, 13:41, 23:28, 24:12).¹⁶² Der er en del af den samme tekstlighed, hvor Jesus stadfæster loven og profeterne (Matt 5:17, 7:12 og 19:18-19).

Mange af dem, som mener, at Jesus ophæver loven og profeterne helt eller delvist, (engelsk *abrogate*) er næppe klar over, hvad abrogation kan føre til.

Muslimsk abrogation

Når emnet i denne sammenhæng er en kristen tolkning af Bjergprædikenen mellem en jødisk og muslimsk tolkning, er det tydeligt, at der er tale om en udfordring fra muslimsk teologi, hvad angår ophævelse af tidligere åbenbaringer. Muslimer er sammen med jøder og kristne "Bogens folk", så i udgangspunktet burde det være muligt at se de tre religioners grundlæggende tekster i forhold til hinanden.

Interessant er Aminah Tønnsens fremstilling af islam ind i en dansk kontekst.¹⁶³ Tønnsen citerer den kristne teolog, Mogens Mogensen, for, at Jesus som den eneste opfyldte Guds lov. Tønnsen nævner videre, at Mogensen ikke mener, at Jesus ophævede loven, men derimod radikaliserede han loven. Loven må nemlig ikke dømmes ude, for uden loven som baggrund giver evangeliet ikke mening.¹⁶⁴ Det er et godt citat at trække frem, når en muslim skal beskrive den kristne opfattelse af antiteserne i Bjergprædikenen. Imidlertid er Tønnsens egen tolkning ikke samsvarende med Mogensens tolkning af, hvorvidt loven/Moseloven er ophævet. I det følgende vil Tønnsens tolkning af islam blive inddraget og diskuteret, som et konkret eksempel.

Blandt muslimer er der diskussion om abrogationsprincippet. Den går på, hvorvidt profeten Muhammed abrogerer/ophæver de åbenbaringer, der var givet til Moses, David og Jesus, og i hvilken forstand han gør det.¹⁶⁵ Tønnsen nævner, at det er Koranens påstand, at Gud ophæver og bekræfter, hvad han vil (Sura 13:38-39). Allah er arabisk og betyder Gud. De ord er synonyme.

Problemstillingen er mere kompliceret, end man skulle tro. Abrogationsprincippet har ført til to omfattende diskussioner blandt muslimer. Den ene diskussion går på, om de sene åbenbaringer i Koranen ophæver nogle af de første åbenbaringer i Koranen. Den anden diskussion går på, om Muhammed ophæver åbenbaringerne, der blev givet til Moses, David og Jesus, fordi jøderne og de kristne har fordrejet disse åbenbaringer. Disse diskussioner har deres eget liv, og en muslim kan gå ind for abrogationsprincippet i begge diskussioner eller blot den ene af diskussionerne. I det følgende vil Tønnsens islamtolkning inddrages, da den er en god illustration på en dansk udgave af et koransyn og en tilhørende koranhermeneutik, der viser konsekvenserne af at antage abrogationsprincippet på Jesu antiteser i Bjergprædikenen.

Koranen viser tydelige spor af inspiration fra både GT og NT. De samme personer optræder der; Noa, Abraham, Moses David m.fl., og håndsafhugning findes formelt både hos Jesus og i Koranen. I en kristen tolkning af Bjergprædikenen og Mattæusevangeliet er håndsafhugningen tolket metaforisk, som billede på frivilligt afkald på noget, man havde kært, mens det i islamismen har fået en fysisk tolkning, så tyve får afhugget den hånd, der stjal ifølge de hududstraffe, der er en del af den islamiske

162) Hejne Simonsen, "Synet på loven i Mattæusevangeliet", *Dansk Teologisk Tidsskrift* 36. årg. 1973, 192.

163) Tønnsen 2015.

164) Tønnsen 2015, 121.

165) Tønnsen 2015, 69-70.

tolkning. I Koranen er der meget stof, der forholder sig til jøder og kristne, så det også fra den muslimske vinkel kan se perspektiverne, der er drøftet vedrørende Bjergprædikenen.

Autoritetsspørgsmålet

Tønnsens udgave af islam er en form, der er tilpasset dansk kultur. Tønnsen skriver, at det “er samme gud, vi tjener, hvad enten vi er jøder, kristne eller muslimer – og hvad enten vi opfatter Gud som treenig eller ej”.¹⁶⁶ Tønnsen mener, at efter muslimsk opfattelse er treenighedslæren ikke noget problem. Det er noget, som “er blevet overfortolket af nogle kristne”.¹⁶⁷ Det er en alvorlig fejl, der ikke tager den kristne opfattelse alvorligt. Det er ej heller i overensstemmelse med Koranen. Tønnsen nævner nemlig selv den muslimske opfattelse, at flergudsdyrkelse er syndigt.¹⁶⁸ Den kristne opfattelse af treenigheden opfattes af muslimer som et generelt udtryk for polyteisme og i det konkrete tilfælde triteisme.¹⁶⁹

Tønnsen hævder, at der er flere veje til Gud gennem jødedom, kristendom og islam. Tønnsen tolker en række udsagn om Allahs dom som velvillige overfor jøder og kristne.¹⁷⁰ Tønnsen tager afstand fra de mange imamer, der misbruger Koranens ord til polemik mod jøder. Deres afsæt er et citat fra Koranen, som omtaler jøder, der overtrådte sabbatten. Der siges: “Bliv til aber, som man kyser bort!” (Sura 2:65-66, 7:166). Tønnsen mener, at det er en metafor for åndeligt og moralsk forfald, ligesom der i NT bruges metaforer som svin og hund for slette mennesker (Matt 7:6 Jud 1:10). Når forholdet mellem jøder og muslimer også i dag er belastet, skyldes det problematikken i Palæstina, som der ikke er fundet nogen løsning på.¹⁷¹

Ifølge Koranen bliver det af Muhammed påstået, at kristne mennesker tilbeder Gud Fader, hans søn Jesus og hans moder Maria. Det er en opfattelse af treenigheden, som enhver kristen vil tage afstand fra. Koranen afviser en treenighed i Gud: ”Vantro er de, der siger: »Gud er den tredje af tre.« Der findes kun én gud” (Sura 5:73). Muhammed tillægger Jesus, at han skulle have udtalt: “Da Gud sagde: »Jesus, Marias søn! Har du sagt til menneskene: ‘Tag mig og min mor til guder foruden Gud?’« Han sagde: »Højlovet være Du! Det tilkommer ikke mig at sige noget, som jeg ikke har ret til ...«” (Sura 5:116). Det er en påstand, der ikke kan dokumenteres ud fra kristne tekster.

På hvilket kildegrundlag kunne Muhammed hævde, at de kristne var polyteister? Erik Waaler tolker det sådan, at der er muslimer, der erkender, at de kristne bekender sig til Faderen, Sønnen og Helligånden som tre guddommelige personer i den ene Gud. De muslimer tager imidlertid Muhammed og Koranen i forsvar ved at hævde, at de kristne, som Muhammed mødte i sin samtid, faktisk dyrkede jomfru Maria.¹⁷² Det rejser tvivl om indholdet af de åbenbaringer, som Muhammed hævdede, at han fik. Hvis åbenbaringerne var sande, ville de ikke gengive den afsporede kristendomsopfattelse, som Muhammed mødte i sin samtid. Det er ifølge Kurt Christensen en

166) Tønnsen 2015, 70.

167) Tønnsen 2015, 24

168) Tønnsen 2015, 70.

169) Gerd Marie Ådna, “Tror vi på samme Gud? Muslimske og kristne gudstro” i Jan Opsal og Arild Bakke (red.), *Mellom kors og halvmåne*, (Oslo: Credo Forlag 1994), 109-120.

170) Tønnsen 2015, 155-156.

171) Tønnsen 2015, 171.

172) Erik Waaler, “Indonesisk islam i møte med treenighetslæren: Et perspektiv i muslimsk apologetisk dialoglitteratur”, *Norsk Tidsskrift for Misjonsvitenskap* 2-3, (2007), 89-108.

urimelighed, at den kristne opfattelse af treenigheden skulle bestå af Gud, Jesus og jomfru Maria (Sura 5:116). Christensen peger også på, at Muhammed og Koranen tydeligvis er uvidende om en række forhold vedrørende Bibelen. Koranen hævder, at jomfru Maria var Arons og dermed Moses' søster (Sura 19:28).¹⁷³

Når Tønnsen mener, at treenighedslæren er et udtryk for kristnes overfortolkning,¹⁷⁴ er der tale om, at spørgsmålet ikke bliver taget seriøst. Niels Henrik Arendt svarer ej heller relevant på muslimernes udfordring, når han hævder, at Gud forholder sig til sin skabning ved imødekomme deres behov på "nye måder".¹⁷⁵ I mødet med islam er det ikke nok at hævde – ligesom modalisterne i oldkirken – at Gud er en stor eneherker, der blot viser sig på forskellig måder gennem Sønnen og Helligånden. Det er en imødekommelse af islam, som tilslører den reelle forskel i synet på, hvem Jesus Kristus er. Kristne tror på en treenig Gud, som er tre personer. Faderen er Gud. Sønnen er Gud. Helligånden er Gud. Der er tale om én guddom med tre personer, fordi de alle er af det samme guddommelige væsen. De har alle tre den samme guddommelige natur og den samme guddommelige vilje, så de aldrig kan blive uenige eller handle i strid med hinanden.

Det er indlysende, at Muhammed trak på kendskab til jødedom og kristendom, da Koranen blev nedskrevet. Men hvilken kristendom? I det geografiske område, hvor Muhammed befandt sig, var det en afvigende form for kristendom, der var herskende. På kirkemødet i Nikæa i 325 e.Kr. førte opgøret med Arius til, at Arius og arianerne blev kætterdømt, og derefter blev de fordrevet mod den østlige del af Romerriget. Arianerne mente, at Jesus var skabt, så han ikke var af samme guddommelige væsen som Gud Fader. På kirkemøderne i Efesus i 431 e.Kr. og i Chalkedon i 451 e.Kr. blev Nestorius fordømt, og Nestorius og nestorianerne gjorde derefter deres synspunkter, som var gældende i Mellemøsten, Arabien, Persien og mod Indien og Kina. De mente, at Jesus var et menneske, som Gud tog bolig i og brugte i sin tjeneste.¹⁷⁶ De kristne, som Muhammed mødte og kom til at lære noget af, var af ariansk og nestoriansk opfattelse, hvilket forklarer billedet af Jesus i Koranen. De betragtede Jesus som et menneske, der blev brugt af Gud, idet de afviste, at han var Gud. Oddbjørn Leirvik mener, at billedet af Jesus i islam kan ses i lyset af kristne kætterier som doketisme, arianisme og nestorianisme. I hvert fald er billedet af Jesus sådan, at det kan opfattes som polemisk rettet imod den monofysittiske opfattelse, at Jesus er Gud, hvor den menneskelige side underbetones. Koranen understreger ensidigt Jesu menneskelighed.¹⁷⁷ Han blev ganske vist til ved en jomfrufødsel (Sura 3:47), og sammenlignes med Adam, som blev skabt af Jord (Sura 3:59) med associativ referencé til (Luk 3:38, Rom 5:14, 1 Kor 15:47). Men det holdes i Koranen sammen med den bastante afvisning af, at Jesus er Gud.

En tredje misforståelse vedrørende treenigheden er, at Muhammed og Koranen identificerer Helligånden med englen Gabriel (Sura 16:102 og Sura 26:192-195). Det er en meget alvorlig fejltagelse, idet kristendommen skelner mellem Skaberen og skabningerne. Helligånden er Gud, og

173) Kurt Christensen, *Lydighed eller lovsang – Om islam og kristendom*, (Fredericia: Kolon 2013), 113-115.

174) Tønnsen 2015, 24

175) Niels Henrik Arendt, *Gud er stor! Om kristendom og islam*, (Frederiksberg: Forlaget ANIS 1994), 70.

176) Kurt Villads Jensen, *For de tørster nemlig uophørligt efter de kristnes blod*, (Odense: Syddansk Universitetsforlag 2013), 10-12.

177) Oddbjørn Leirvik, "Kristus i islam", *Norsk Tidsskrift for Misjon* 1/1994, 4-5.

englen Gabriel er en skabning.¹⁷⁸

Koranen beskylder kristne for at være flergudsdyrkere, polyteister. Hvad siger kristne til det? Der er forskellige reaktioner på det. Et svar findes i Den lutherske Kirkes bekendelse *Confessio Augustana* artikel 1, hvor muhammedanerne af gode grunde sættes i samme kategori som arianere.¹⁷⁹ Begge grupperinger afviser, at Jesus er Gud.

Der er andre forudsætninger i kristendommen. I de oldkirkelige bekendelser slås det fast, at Jesus Kristus er både sand Gud og sandt menneske på en og samme tid. Det er en påstand, som kristendommen står og falder med.¹⁸⁰ Det er tillige sådan, at den kristne opfattelse af Gud indebærer, at Gud er treenig, hvilket vil sige, at Gud Fader, Gud Søn og Gud Helligånd er tre guddommelige personer, men de er én Gud.¹⁸¹ Det var hovedemnerne i de oldkirkelige bekendelser.¹⁸²

Koranen angriber ikke kun treenighed og kristologi, men også korset som frelseslærens kernepunkt med følgende udsagn:

Kun få af dem er troende – fordi de er vantro og rettede en alvorlig og falsk anklage mod Maria, og fordi de sagde: »Vi har dræbt Messias, Jesus, Marias søn, Guds udsending« – men de dræbte ham ikke, og de korsfæstede ham ikke. Det forekom dem blot således. De, der er uenige om ham, er i tvivl om den sag. De har ingen viden derom, men kun løse formodninger. De har med sikkerhed ikke dræbt ham (Sura 4:155-157).

Der er det eneste sted i Koranen, som omtaler korsfæstelsen. Men der er forskellige tolkninger af stedet blandt muslimer.

Nogle mener, at der skete en forveksling, så det var en anden person end Jesus, som blev korsfæstet. Andre mener, at det var synsbedrag, så korsfæstelsen var en illusion.¹⁸³ Leirvik nævner yderligere én teori, som er udbredt nemlig besvimelsesteorien. Teorien består i, at Jesus besvimede, da han hang på korset. Så blev han taget ned fra korset og kom til hægterne igen.¹⁸⁴

Islams påstand er, at både jøder og kristne har forfalsket Guds åbenbaring, hvorfor det var nødvendigt at nyåbenbare budskabet gennem profeten Muhammed, så den endelige åbenbaring er nedfældet i Koranen. Muslimsk opfattelse er, at den oprindelige tekst "Skriftens Moder" (Sura 43:4, 85:21-22) fandtes fra evighed ved Allahs trone, og de glimt, som jøder og kristne havde fået af den, var forvansket, hvorfor Muhammed fik den korrekte åbenbaring, som blev til en arabisk Koran.¹⁸⁵

Tønnsens forudsætninger

Aminah Tønnsen har udgivet en del bøger på dansk og skrevet en lang række artikler i dagspressen. Tønnsen ønsker på dansk grund af fremme en tredje form for islam, der ikke er konservativ

178) Oskar Skarsaune, *Og Ordet ble kjød*, (Oslo: Luther Forlag 2001), 161-170.

179) Leif Grane, *Den danske Folkekirkens Bekendelsesskrifter*, (København: Det danske Bibelselskab 1976), 46.

180) Skarsaune 2001, 64-78.

181) Skarsaune 2001, 9-63.

182) Oskar Skarsaune, *Troens Ord – De tre oldkirkelige bekjennelsene*, (Oslo: Luther Forlag 1997).

183) Arild M. Bakke, "Jesus – en af profetene? Kristus i islam og kristendom", i Jan Opsal og Arild Bakke (red.), *Mellom kors og halvmåne*, (Oslo: Credo Forlag 1994), 124.

184) Leirvik 1994, 4.

185) Tor S. Olberg, "Guds ord – Koran eller Bibel", i Jan Opsal og Arild bakke (red.), *Mellom kors og halvmåne*, (Oslo: Credo Forlag 1994), 95-107.

formynderisk og ej heller liberalistisk kulturislam. Mange ønsker en islam, der er anderledes end den islam, som imamerne prædiker. Det er en islam, der tager afstand fra vold, forfølgelse og undertrykkelse. Det er også en udgave af islam, der kan rumme mangfoldighed, kønsligestilling, demokrati, menneskeret og religiøs pluralisme.¹⁸⁶ Det er ikke den islam, der er kendt fra medierne. Tønnsen lægger op til etisk form for islam og distancerer sig fra politisk islam og forestillingen om et verdensomspændende kalifat.¹⁸⁷ Et eksempel på den etiske vejledning er udsagnet; “Den der følger sine egne lave begær er som en hund”. Sådan er mennesker, der har ører, men som ikke hører. De er vildfarne, og de ender lukt i Helvede, citerer Tønnsen fra Koranen.¹⁸⁸

Islam er åndelig og sidder i hjertets renhed ikke i det ydre, skriver Tønnsen.¹⁸⁹ Koranen foreskriver ikke et gejstligt hierarki eller en monopolisering af fortolkning af sig selv.¹⁹⁰ Udgangspunktet for Tønnsens tolkning af islam er, at man tjener Gud ved at tjene skabelsen, og Tønnsen mener, at det er en pendant til kristendommens dobbelte kærlighedsbud.¹⁹¹ “Verden er i forandring, og Gud opfordrer menneskene til konstant at udvikle deres personlighed og udnytte de ressourcer, Han har givet dem”.¹⁹² Tønnsens tolkning er imødekommende over for dansk kultur.

Tønnsens koransyn

Tønnsen indleder sin forklaring med, at muslimer tror, at Koranens arabiske tekst rummer et gudgivent universelt budskab. Koranen er således en nøje gengivelse af Guds ord, som blev åbenbaret til profeten Muhammed i Mekka og Medina fra 610 til 632 e.Kr.¹⁹³

Det rigtige er ikke blot at lære arabisk og recitere Koranteksten, som nogle muslimer mener. Tønnsen mener, at man må læse teksten og forstå den historiske baggrund og forstå hensigten bag profetens udsagn for at kunne omsætte og anvende budskabet i sin egen samtids omstændigheder.¹⁹⁴ Tønnsen er derfor positiv overfor koranoversættelser.¹⁹⁵ Men ingen enkelttekst i Koranen må rives ud af sin sammenhæng, skriver Tønnsen. Koranen er en enhed og en helhed, selv om den er åbenbaret over et tidsrum på 23 år,¹⁹⁶ og det fører til påstanden: ”Koranen er sin egen bedste fortolker”.¹⁹⁷ Tønnsen støtter sig til Ibn Kathirs regel fra 1300’allet, at man skal “fortolke Koranen ved hjælp af Koranen”.¹⁹⁸ Koranteksten er så bredt formuleret, at der er plads for, at mennesker kan udlede regler i forhold til tidens behov.¹⁹⁹

Åbenbaringerne fra Mekka (610-622 e.Kr.) udgør 2/3 af Koranen og åbenbaringerne fra Medina

186) Tønnsen 2015, 10.

187) Tønnsen 2015, 168.

188) Tønnsen 2015, 60.

189) Tønnsen 2015, 10.

190) Tønnsen 2015, 12.

191) Tønnsen 2015, 14.

192) Tønnsen 2015, 29.

193) Tønnsen 2015, 22.

194) Tønnsen 2015, 23.

195) Tønnsen 2015, 80-81.

196) Tønnsen 2015, 62.

197) Tønnsen 2015, 23.

198) Aminah Tønnsen, “Brug Koranen i den åndelige oprustning”, kronik i *Kristeligt Dagblad* d. 16. oktober 2025.

199) Tønnsen 2015, 39.

(622-632 e.Kr.) udgør 1/3 af Koranen.²⁰⁰ Samlet set er det 9/10 af Koranen, der er etiske og spirituelle anvisninger, som er centrale for troen.²⁰¹

En af forudsætningerne er, at muslimer tror, at “deres hellige bog, Koranen – ligesom tidligere hellige skrifter såsom Mosebøgerne, Davids Salmer og Jesus’ Evangelium – har deres oprindelse i en himmelsk bog, kilden til al åbenbaring, også kaldet Bogens Moder”.²⁰² Tønnsen bemærker i en note, at Koranen taler om evangelium i ental.²⁰³ Men Tønnsens fremstilling har en svaghed på dette punkt for Tønnsen nævner ikke det sted i Koranen, hvor udtrykket ”Jesus’ Evangelium” er nævnt. Var Muhammed ikke orienteret om, at der var 4 evangelietekster, eller kendte Muhammed blot et af de mange kætterske evangelietekster, som var af gnostisk observans? Eller var Muhammed påvirket af tænkning, der havde udspring hos kætteren Markion, der hævdede, at der kun var ét evangelieskrift? Eller var Muhammed kun orienteret ved mundtlig overlevering?

Det vanskeliggør en komparativ analyse af jødernes, de kristnes og muslimernes hellige tekster, når Koranen ikke anerkender NT som en hellig tekst. Muslimernes opfattelse er, at Koranen er en recitation af “Bogens moder”, den himmelske urvejledning, og recitationen (qur’an) var en gradvis mundtlig gengivelse af urvejledningen via ærkeengelen Gabriel til profeten Muhammed.²⁰⁴

Muhammed døde i 632 e.Kr. og først i 650 e.Kr. sammenstillede kaliffen Uthman åbenbaringerne i den orden, som suraerne (= kapitlerne) har i Koranen.²⁰⁵ Et problem er der dog. Muhammed hævdede, at han fik åbenbaringerne fra englen Gabriel. Men han fik nogle åbenbaringer, som han ikke var tilfreds med. Det var en åbenbaring, der muliggjorde, at muslimer kunne henvende sig til Allahs tre døtre med bøn om, at de vil være forbedere hos Allah. Allah er det arabiske navn på gud, og den tidligere religion på stedet indebar, at der var lavere guder, gudens/Allahs døtre. Muhammed forkastede efter en tid denne åbenbaring. Han mente, at den kom fra Satan. De vers kom ikke med i Koranen.²⁰⁶ Massoud Fourouzandeh og Marianne Søndergaard mener, at de vers, som kaldes de sataniske vers, blev taget ind i Koranen af Muhammed for at skabe forlig med modstanderne i Mekka, da Muhammed søgte tilflugt i Abyssinien. Senere besluttede Muhammed, at de vers alligevel ikke skulle med i Koranen.²⁰⁷ Der er stadig en henvisning til de tre arabiske guder, Allahs tre døtre i Koranen (Sura 53:19-20). Problemet var, at Muhammed først medgik, at disse tre gudinder kunne anmodes om at gå i forbøn hos Allah. Det vendte Muhammed sig senere imod, da det stred mod den rene monoteisme.²⁰⁸

Muhammed har været i tvivl om åbenbaringerne, og han har vurderet og fældet en dom, som enten var godkendelse eller forkastelse af de åbenbaringer, han fik. Det svækker tilliden til den indre konsistens og til den hårdhed, hvormed man hævder Koranens ufejlbarlighed.

Koranen hævdes at være evig. Det har ført til diskussion blandt muslimer. Hvis Koranen er lige så

200) Tønnsen 2015, 48-49.

201) Tønnsen 2015, 50.

202) Tønnsen 2015, 31.

203) Tønnsen 2015, 31.

204) Tønnsen 2015, 43.

205) Christer Hedin, *Bibelen & Koranen*, (Stockholm: Verbum 2002), 55.

206) Hedin 2002, 53.

207) Massoud Fourouzandeh og Marianne Søndergaard, *Islam og kristendom: Ligheder og forskelle*, (Christiansfeld: ProRex Forlag 2008), 43.

208) Fourouzandeh og Søndergaard 2008, 100.

evig som Allah, fører det til, at der fra evighed er to guder. Det strider mod den grundlæggende monoteistiske forudsætning. Koranen er ej heller skabt i tiden, så Koranens status rummer et uløseligt paradoks. I 800'tallet førte det til, at nogle muslimer, mutaziliterne, hævdede, at Koranen var skabt i tiden,²⁰⁹ ligesom arianerne i kristendommen hævdede, at Guds Søn var skabt i tiden.

I forhold til NT relaterer Koranen ikke relevant til NTs tekster. Det tyder ikke på, at Muhammed har kendt de fire evangelietekster. Koranen forholder sig ej heller relevant til GTs tekster. Tønnsen bruger et afsnit på Abraham som troens forbillede,²¹⁰ hvor hun nævner en bøn, som Abraham bad til Gud om at sende en efterfølger, der kunne genoprette den rene monoteistiske tro (Sura 2:128-129 og 14:35-41). Tønnsen nævner også, at Abraham var den første, der modtog åbenbaringer, der blev nedskrevet (Sura 87:18-19). Tønnsen redegør ikke for, hvordan de åbenbaringer blev bevaret i nedskrevet form i tiden fra Abraham og frem til Muhammed skrev om det. Det står derfor svagt. En udokumenteret påstand er, at Abraham sammen med sin førstefødte søn Ishmael opførte det første bedehus til dyrkelsen af den ene sande Gud. Det er Kabaen, hævder Koranen (Sura 2:125-129).

Koranen opfordrer ikke til at søge informationer om Abraham andetsteds end i Koranen (Sura 6:114), for Koranen forklarer alt (Sura 16:89), og intet er udeladt (Sura 6:38).²¹¹ Det er forbudt at kritisere Koranen, og det er forbudt at diskutere Koranen.²¹² Frygter man, at tilliden til Koranen vil svækkes hvis der laves sammenlignende kildestudier?

Koranen er ifølge sin egen opfattelse af sig selv endegyldig, og det fremgår af udsagnet: "Når Gud og hans udsending har truffet beslutning om en sag, tilkommer det ingen troende mand eller kvinde at vælge frit i den sag. Den, der trodser Gud og hans udsending, befinder sig i åbenlys vildfarelse" (Sura 33:36). Det er efter muslimsk opfattelse ikke kun Gud, der skal adlydes. Muhammed skal også adlydes.²¹³

Når Niels Henrik Arendt hævder, at muslimerne i store træk anerkender jødernes og de kristnes hellige bøger,²¹⁴ så er det sådan i nogle men ikke alle sammenhænge. Det er glædeligt, at nogle muslimer fascineres af Koranens billede af Jesus, så de søger tilbage til Bibelen for at få det autentiske billede af Jesus. Hvis muslimer anerkender jødernes og de kristnes hellige bøger, er det i strid med Koranen. Tormod Engelsen taler derfor om apartheid i de muslimske lande, hvor ikke-muslimer forfølges og diskrimineres.²¹⁵ Engelsen gør opmærksom på, at de etiske bud, som kristne og muslimer synes enige om, dækker over store uenigheder, hvad angår livssyn.²¹⁶

Tønnsens princip "Koranen alene" er en distancering fra mange onde forhold i den globale verden, som er baseret på forhold fra Koranen og Hadith. Samme princip er også en beskyttelse imod jødernes og de kristnes hellige bøger.

209) Hedin 2002, 47.

210) Tønnsen 2015, 52-56.

211) Tønnsen 2015, 54.

212) Christensen 2013, 101.

213) Fourouzandeh og Søndergaard 2008, 45

214) Arendt 1994, 73.

215) Tormod Engelsen, "Tverrkulturel verdiformidling i kristen misjon", i: Lars Østnor (red.): *Mange religioner én etikk?*, (Oslo: Universitetsforlaget 1995), 126.

216) Tormod Engelsen, "Kan kristne og muslimer stå sammen?", i: Jan Opsal og Arild Bakke (red.): *Mellom kors og halvmåne - Kristne perspektiver på møtet med islam*, (Oslo: Credo 1994), 169-179.

Abrogation

I det følgende vil den samme problemstilling blive undersøgt i Koranen som i antiteserne i Bjergprædikenen, om end det vanskeliggøres af, at Muhammed ikke citerer fra GTs og NTs tekster, selvom han adskillige gange refererer til stof fra Skriften. Et vigtigt princip at undersøge i tolkningen af Koranen er abrogationsprincippet. Det er fremsat i slutningen af 900-tallet, men der har aldrig været enighed om princippet og dets anvendelse. Abrogation kommer af latin *abrogatio* og betyder afskaffelse; fuldstændig ophævelse af love.²¹⁷

Det kritiske spørgsmål er, om Muhammed selv forudsætter abrogation af både GT og NT til trods for, at han adskillige gange refererer til stof derfra.

Er Koranen en konsistent enhed?

Tønnsen bruger en del spalteplads for drøftelsen af, om der er abrogation internt i Koranen. Abrogationsprincippet omtales ofte som “det, der ophæver og det, der ophæves” forstået sådan, at en tidlig åbenbaring kan være ophævet af en senere åbenbaring.²¹⁸ Diskussionen, om hvad der i givet fald er ophævet, er uafgjort. Det svinger fra 5 til 500 vers i Koranen. Det er Sura 2:106 og 16:101, der antyder, at Gud kan ophæve budskaber og erstatte det med bedre budskaber.²¹⁹ Her er der to spor i diskussionen om den mulige interne abrogation i Koranen. Det ene spor handler om, hvorvidt nogle koranvers ophæver andre vers, der stadig står i Koranen. Det andet spor handler om, hvorvidt der under redigeringen af Koranen blev taget vers ud, der tidligere var med. Fouroozandeh og Søndergaard nævner, at op til 225 koranvers er erstattet af senere vers i Koranen. I tilfældet med de sataniske vers var de først med i en tidlig udgave, men blev taget ud af en senere udgave af Koranen.²²⁰ Umar ibn al-Khattab har ifølge Hadith flere gange hævdet, at Muhammed havde reciteret et vers, hvor Gud krævede, at voksne mænd og kvinder, som bedrev hor, skulle stenes. Det vers skulle erstatte Sura 24:2, som angiver, at utugtige skal have 100 piskeslag. Fouroozandeh og Søndergaard nævner, at Uthman i Hadith indrømmer, at han selvstændigt traf beslutning vedrørende redigeringen af Sura 8 og 9. Muhammeds enke Aisha hævder ligeledes i Hadith, at Sura 33 havde 200 vers, men at der blot kom 73 vers med i Uthmans udgave. Fouroozandeh og Søndergaard nævner tillige, at man i Yemen har fundet pergament- og bogrester, der viser, at der har været afvigende Koranudgaver.²²¹

Tønnsen afviser, at der kan være tale om abrogation internt i Koranen, fordi de vers, som angiveligt skulle være ophævet, stadig står i Koranen. Tønnsen kommer ikke ind på redigeringen af Koranen, men fortæller, at de første åbenbaringer er fra tiden i Mekka (610-622), og de senere åbenbaringer er fra Medina (622-632).²²² Koranens selvvidnesbyrd er derfor problematisk, når den siger, at Koranen blev sendt ned i en bestemt måned ramadan (Sura 2:185).

I oversættelser af Koranen angives ofte ved kapitlernes begyndelse, om det er åbenbaring fra Mekka eller Medina. Men problemstillingen er ifølge Tønnsen ikke enkel. Tønnsens forklaring er, at der i kapitlerne fra Mekka er vers, der stammer fra Medina, og i kapitlerne fra Medina er vers, der

217) http://denstoredanske.dk/Sprog,_religion_og_filosofi/Sprog/Fremmedord/a-ak/abrogation

218) Tønnsen 2015, 63.

219) Tønnsen 2015, 62-63.

220) Fouroozandeh og Søndergaard 2008, 56.

221) Fouroozandeh og Søndergaard 2008, 95-96.

222) Tønnsen 2015, 48-49.

stammer fra Mekka. Den længste sura står først og den korteste til sidst. 86 suraer er fra Mekka, og 28 suraer er fra Medina.²²³ De længste suraer står først, men Christer Hedin mener, at man skal læse de sidste suraer først for at få et billede af åbenbaringernes indhold.²²⁴

Der har været forsøg på at tolke Koranen kronologisk, men efter Tønnsens vurdering kan de kun give et fingerpeg om kronologien. Kronologien er derfor ikke afgørende for Tønnsen, hvis opfattelse er, at Koranen er en enhed og en helhed, der ikke kan splittes op. Intet vers kan stå alene. De enkelte vers skal tolkes af andre passager rundt i Koranen. Det fører til, at ujævnheder i teksten i Koranen skal harmoniseres, så der opstår en forståelse uden modsætninger. "Koranen er sin egen bedste fortolker", slår Tønnsen fast.²²⁵

Tilhængere af abrogationsprincippet påstår, at den trinvis åbenbaring betyder, at det sidst åbenbarede vers ophæver de første, men gør de nu også det? spørger Tønnsen, der i stedet mener, at versene supplerer hinanden. Det afgørende er, at Koranen er en helhed og en enhed.

Så vidt jeg forstår Aminah Tønnsens argumentation, afviser hun, at noget som helst koranvers kan være ophævet med henvisning til Koranen (Sura 10:15). Det vil medføre straf på dommedag, at ophæve koranvers. Abrogationsprincippet, teorien om ophævelse af nogle koranvers, strider imod Koranen, konkluderer Tønnsen.²²⁶ Da Koranen er den endegyldige fuldkomne ufejlbarlige åbenbaring, er der ikke brug for abrogationsprincippet,²²⁷ men blot for fortolkning.

Et konkret eksegetisk problem skal nævnes nemlig Koranen befaling om, at dræbe dem, der sætter andre ved Guds side, dvs. de kristne (Sura 9:5). Det er det såkaldte sværdvers. Ifølge Tønnsens forklaring vil abrogationstilhængerne, at dette sværdvers ophæver mere en 100 fredelige vers i Koranen. Tønnsens forklaring er, at det såkaldte sværdvers angår retten til at forsvare sig mod angreb fra flergudsdyrkere, der har brudt tidligere fredsaftaler. Det kan ikke bruges til uhæmmet angreb og drab på anderledes tænkende, som ekstreme tilhængere af abrogationsprincippet hævder.

Fra begyndelsen mente Muhammed, at jødernes skrifter var autentiske, og Fouroozandeh og Søndergaard begrundet det med mange henvisninger til Koranens ord.²²⁸ Det er de sene budskaber fra Medina, der er mest kritiske overfor jøderne. I 627 e.Kr. henrettede Muhammed over 600 medlemmer af den jødiske stamme i Medina. Man overtog deres ejendom inklusive kvinder og børn ifølge Hadith, som Fouroozandeh og Søndergaard henviser til.²²⁹

Det, som er en afgørende forskel på Koranen i forhold til GT og NT, er, at der ikke er noget kærlighedsbud i Koranen. Der føres en konsekvent opgør med, at Jesus er Gud og den grundlæggende tanke, at Gud er kærlighed, hvorfor kristne skal stræbe efter at elske endog fjender (Matt 5:43-48). Den kærlighedstanke, der findes i Koranen består i, at man kan fortjene sig til Guds kærlighed (Sura 2:190, 2:192, 2,195).²³⁰ På den baggrund er det problematisk, når Tønnsen hævder, at tjenesten for

223) Christensen 2013, 105.

224) Hedin 2002, 52.

225) Nogle af Tønnsens principper for tolkning af Koranen minder påfaldende om Luthers principper for fortolkning af Bibelen. Luther 1) Sola Scriptura, 2) Skriften er sin egen fortolker 3) De dunkle passager skal tolkes i lys af de klare.

226) Tønnsen 2015, 74-75.

227) Tønnsen 2015, 76.

228) Fouroozandeh og Søndergaard 2008, 99.

229) Fouroozandeh og Søndergaard 2008, 44-46.

230) Kirsten Birgitte Juul, "Jesusfiguren i Koranen og det koraniske opgør med Jesus som verdens frelser 2:2", *Præsten: Præsteforeningens Blad* #21, 24. maj 2019, 501.

Gud ved at tjene skabelsen, er en pendant til kristendommens dobbelte kærlighedsbud.²³¹ I Koranen forbindes Jesus aldrig med kærlighed, og kærligheden findes ikke som et påbud, eller som en forudsætning hos Gud.

Abrogation af jødiske og kristne kanoniske tekster

Muslimere mener, at jøderne og de kristne har forvansket Moseloven og Jesu evangelium. De henviser til Sura 2:75, der udtrykkeligt siger, at en del af jøderne og de kristne har hørt Guds ord, men forfalsket det. Der er mere kritik af jøderne i Sura 4:46 og Sura 5:12-13ff., og de kristne får læst og påskrevet i Sura 5,14-18 ff. Der står blandt andet om de kristne: “Vantro er de, der siger: »Gud er messias, Marias søn.«”.

Tønnsen tolker ikke de tre tekstsamlinger som successive åbenbaringer; den hebræiske bibel/GT, NT og Koranen. Tønnsen betragter ikke NT som en åbenbaringstekst, men blot som en videreførelse af åbenbaringen til Jesus. Mattæusevangeliet med Bjergprædikenen er relevant for Tønnsens opfattelse, mens den øvrige del af NT ikke har betydning. Tønnsens opfattelse sat i skema:

<i>Åbenbaring</i>	→	<i>Videreførelse af åbenbaring</i>
Jesus	→	NT
Koranen	→	Hadith

Muslimere regner både Jesus og Muhammed som profeter. Muhammed er den profet, der modtog de endegyldige åbenbaringer. Derfor burde Tønnsens skema se således ud:

<i>Åbenbaring</i>	→	<i>Videreførelse af åbenbaring</i>
Jesus	→	NT
Mohammed	→	Koranen

I kristendommen betragtes Jesus Kristus både som Guds Søn og Menneskesønnen, og som de oldkirkelige fædre præciserede, havde han både en guddommelig og en menneskelig natur. I den forstand var han åbenbaringen, den ultimative åbenbaring fra Gud. Men det er en misforståelse, hvis man frakender NT status som åbenbaret tekst.

Det er derfor mere rammende, når Anne Sender sætter de tre monoteistiske religioner på en fælles formel, så de er sammenlignelige: 1) Mennesket mangler noget uden for sig selv for at blive fuldkomment. 2) Gud kom udefra og gjorde mennesket bevidst om sin eksistens og sit mål. 3) Det var et skrift, som blev resultatet af mødet mellem Gud og menneske.²³²

Religion	Åbenbaringstekst	→	Videreførelse af åbenbaring
Jødedom	Den hebræiske bibel	→	Misjna, Talmud mv.
Kristendom	GT og NT	→	Didaché, de oldkirkelige bekendelser mv.
Islam	Koranen	→	Hadith mv.

231) Tønnsen 2015, 14.

232) Anne Sender, “Menneskerettigheder i jødisk perspektiv”, i Inge Eidsvåg og Lena Larsen (red.), *Religion, livssyn og menneskerettigheder i Norge*, Nansenskolens årbok 1997, (Oslo: Universitetsforlaget 1997), 125.

Lige så afvisende Tønnsen er overfor abrogation internt i Koranen, lige så åben er Tønnsen for abrogation i forhold til jødernes og de kristnes hellige tekster, fordi åbenbaringen ifølge Tønnsen er sket “trinvis”.²³³ Inden vi ser på abrogation af jødernes og de kristnes tekster, skal vi se på muligheden for abrogation internt i Koranen.

Abrogation internt i Koranen?

Tønnsen gør opmærksom på, at tilhængerne af abrogationsprincippet internt i Koranen hævder, at de koranvers, der er inkluderende overfor jøder og kristne, er ophævet af de koranvers, der er ekskluderende overfor jøder og kristne.

De inkluderende vers siger, at de, som tror på Koranen, jøderne, sabierne og de kristne, der alle tror på en Gud og handler ret, intet har at frygte på dommens dag (Sura 2:62 og 5:69). Tønnsen finder den holdning bekræftet i Sura 3:83-84, der omtaler alle, der hengiver sig til Gud, og som tror på åbenbaringerne til Abraham, Ishmael, Isak, Jakob og stammerne og det, som blev givet ved Moses, Jesus og profeterne.²³⁴ Tilhængerne af abrogation internt i Koranen hævder, at de inkluderende vers er ophævet af Sura 3:85, der siger, at alle, der afviger fra den tro, der er gudshengivelse (al-islam), vil i det hinsidige være blandt de fortabte. I disse vers, der tilsyneladende divergerer, er der tale om de samme monoteister. Tønnsen forklarer, at Sura 5:69 er givet som åbenbaring nr. 112 af 114 åbenbaringer, mens Sura 3:85 åbenbaret som nr. 89 af de 114 åbenbaringer. Tønnsen konkluderer, at en tidlig åbenbaring ikke kan ophæve en senere, og deraf følger, at abrogationstilhængerne er på afveje, når de anfører, at Sura 22:17 er ophævet af Sura 3:85.

Det forekommer imidlertid som om Tønnsens forklaring kolliderer med henvisningen til Sura 22:17, som hun henregner blandt de inkluderende. I den forbindelse skærper Tønnsen retorikken imod tilhængerne af abrogationsprincippet, men Tønnsen forklarer ikke selv, om Sura 22:17 hører til en tidlig eller en sen åbenbaring.

Den danske oversættelse af Koranen angiver, at Sura 22 er fra Medina altså den sene gruppe åbenbaringer, men Sura 2:62 og 5:69 er også fra Medina, så i Medina blev der givet både inkluderende og ekskluderende åbenbaringer. Det er svært at se, at Sura 22:17 er inkluderende, som Tønnsen hævder. Den angiver, at Gud på opstandelsens dag vil dømme mellem på den ene side dem, som tror, og på den anden side de andre, nemlig jøderne, sabierne, de kristne, magerne og flergudsdyrkerne. Dommen sætter endeligt skel mellem de troende muslimer og alle andre.²³⁵ De, som dømmes, skal få tilskåret klæder af ild. De skal få skoldhedt vand hældt over deres hoveder, så deres indvolde og hud smelter. Der venter dem krumstave af jern og flammernes straf (Sura 22:19-22). Den inkluderende tolkning, som Tønnsen hævder, står således svagt.

Som ikke-muslimsk læser er det vanskeligt at forstå Tønnsens begrundelse, at Sura 3:85 er en tidlig ekskluderende åbenbaring, og som angiveligt skulle ophæves bl.a. af den sent åbenbarede Sura 22:17, der ifølge den danske oversættelse er ekskluderende. Ydermere må det påpeges, at alene det

233) Tønnsen 2015, 65.

234) Tønnsen 2015, 66.

235) I hele denne drøftelse henviser jeg til Ellen Wulfs danske oversættelse: *Koranen oversat af Ellen Wulff*, 3. udgave, 1. oplag, (København Forlaget Vandkunsten 2009).

at diskussionen føres og tillige måden den diskussion føres på, svækker Tønnsens vedholdende hævde af, at Koranen er en modsigelsesfri enhed og helhed.

Abrogation af jødernes og de kristnes tekster

De, som før var muslimer, men som bliver kristne, rammes af Koranens ord:

“De, der er vantro blandt Skriftens folk, og de, der sætter andre ved Guds side, bryder sig ikke om, at noget godt bliver sendt ned til jer fra jeres Herre. Men Gud udmærker i sin barmhjertighed, hvem ham vil. Gud er fuld af vældig gunst. Når vi ophæver et vers eller lader det gå i glemme, bringer Vi noget, der er bedre end det, eller noget magen til. Ved du ikke, at Gud er i stand til alt?” (Sura 2:105-106).

Det er en kritik af jøder og kristne, som ifølge muslimsk opfattelse er vantro og har en afvigende gudsdyrkelse. “Den, der bytter tro ud med vantro, har forvildet sig bort fra den rette vej” (Sura 2:108). Det følges op med udsagn om, at jøder og kristne vil blive misundelige nu, hvor de endelige åbenbaringer er kommet til Muhammed (Sura 2:109). Hvis en muslim bliver jøde eller kristen, er hun/han frafalden. Tønnsen forstår naturligvis, at det er kristne, der er utilfredse med påstanden om, at der kom nye åbenbaringer med Muhammed, “der abrogerer/ophæver nogle af de åbenbaringer, som tidligere profeter såsom Moses, David og Jesus fik”.²³⁶

Koranen siger, at loven blev givet ved Moses (Sura 2:87), og evangeliet blev givet ved Jesus (Sura 3:3), og det siges udtrykkeligt, at Jesus skulle bekræfte Moseloven/Toraen, som forelå, og evangeliet skulle være retledning og bekræftelse af Moseloven/Toraen (Sura 5:46). Kristne anvises at tro på Bibelen (Sura 5:46-47 og 5:68). Det kan vække undren i betragtning af, hvad der også siges om Bibelen og de kristne. Koranen hævder, at ville stadfæste den bibelske åbenbaring (Sura 2:136, 3:3, 3:84, 4:136, 5:48). Imidlertid kritiserer Koranen særlig jøderne for at have forfalsket budskabet (Sura 2:40-103, 4:46), og de kristne kritiseres for at have fortiet budskabet (Sura 2:140 og 5:14). Det er tydeligt, at Koranen udviser mistillid til jøder og kristne. Påstanden er, at først med Koranen fik muslimerne en “forvrængningsbeskyttet” version af åbenbaringen.²³⁷

Koranen nævner 28 navngivne profeter, hvoraf de 25 er bibelske. Koranen regner med de 6 store profeter; Adam, Noah, Abraham, Moses, Jesus og Muhammed.²³⁸ Da Koranen er evig, er Adam den første profet.²³⁹ David er imidlertid også en stor profet i islam.²⁴⁰

Hvordan er så den muslimsk opfattelse med Moseloven/GT og Bjergprædiken/NT? Ifølge det, frembragte, kunne der opstilles tre antiteser fra Muhammeds pen: 1) I har læst, hvad Moses har skrevet, men jeg, Muhammed skriver nu det rigtige i Koranen. 2) I har læst, hvad David har skrevet, men jeg, Muhammed skriver nu det rigtige i Koranen. 3) I har læst, hvad de fire evangelister har skrevet, hvad Jesus sagde, men jeg, Muhammed skriver nu det rigtige i Koranen.

Disse tre antiteser ville kun være rigtige, hvis jødernes, de kristnes og muslimernes primære tekstsamlinger kunne sammenlignes direkte. Der er som nævnt i det ovenstående intet, der tyder på,

236) Tønnsen 2015, 69.

237) Hedin 2002, 48.

238) Christensen 2013, 93.

239) Hedin 2002, 16.

240) Hedin 2002, 11.

at Muhammed har kendt hverken GT eller NT som tekst. Muhammed vidste ikke, at der var 4 evangelietekster. Derimod har Muhammed været i kontakt med både jøder og afvigende kristne af ariansk og nestoriansk observans. Koranen forholder sig ikke positiv til jødernes læsning af GT og de kristnes læsning af GT og NT. Formuleringerne i de tre antiteser bør derfor rettelig være:

1) I har hørt det forkerte rygte om, hvad Moses skrev, men jeg, Muhammed skriver nu det rigtige i Koranen. 2) I har hørt det forkerte rygte om, hvad David skrev, men jeg, Muhammed skriver nu det rigtige i Koranen. 3) I har hørt det forkerte rygte om, hvad Jesus sagde og gjorde, men jeg, Muhammed skriver nu det rigtige i Koranen.

Det afgørende problem ved Koranen er, at Muhammed ikke har læst hverken GT eller NT, selvom Koranen bevæger sig rundt i den bibelske forståelseshorizont. Koranen rummer mundtligt overleveret stof fra GT, GTs apokryfer, GTs pseudoepigrafer, NT og NTs apokryfer, men den rummer ingen citater. Derfor er der udsagn, der forekommer meningsløse f.eks. "Læs beretningen om Adams to sønner ..." (Sura 5:27) og "Læs beretningen om Noa op for dem ..." (Sura 10:71). Et udsagn som "Idris i Skriften! Han var en sandfærdig mand og profet" (Sura 19:56) forekommer ligeledes besynderligt.²⁴¹ Hverken i GT eller NT er der omtalt nogen person ved navn Idris. Den muslimske tradition har ment, at Idris er Enok, som er omtalt i GT (1 Mos 4-5).

Der er folk, der mener at have en forklaring på, at Muhammed havde et vist kendskab til jødernes og de kristnes tekster, og kunne gengive noget stof derfra i fordrejet udgave. Noget kendskab kom fra den nestorianske munk Bahira,²⁴² mens andet stof kom ved Muhammeds lytten til andres højtlesning af jødernes og kristnes tekster.²⁴³

De tre antiteser illustrerer Muhammeds anliggende at kritisere jødernes og de kristnes grundlæggende tekster til trods for, at han ikke selv har læst disse tekster og vil gengive indholdet på en retvisende måde. Det er problematisk, og det vanskeliggør samtalen om disse tekster.

Koranen alene – ifølge Tønnsen

Det er Koranen alene, der er afgørende for Tønnsens opfattelse af islam. Det er meget afgørende for Tønnsen, at Koranen og Hadith holdes principielt adskilt. Hadith er en mundtlig tradition efter Muhammed, som først blev nedskrevet i århundrederne efter Muhammeds død. Tønnsen relativiserer Hadith til sekundærlitteratur.²⁴⁴ Tønnsen nævner eksempler på, at Hadith både modsiger Koranen og sig selv. Hadith er en fejlbehæftet menneskelig tradition, hvoraf noget er utroværdigt og falsk. Man skal dog ikke forkaste al Hadith, men vurdere indholdet på baggrund af princippet "Koranen alene".²⁴⁵

Tønnsen kan tale om "*Guds lov* i betydningen Guds etiske vejledning til menneskene".²⁴⁶ Tønnsen mener for sin del, at Moseloven (Sura 2:53), Evangeliet (Sura 3:4) og Koranen (Sura 2:185, 8:29), alle bekræfter, at der skal sondres mellem godt og ondt, mellem ret og uret. Tønnsen mener, at vi er enige om, at etik skal der til for, at livet kan blive godt her i verden. Tønnsens anliggende er at

241) Mogens Müller, "Koranen som "bibelsk genskrivning", *Collegium Biblicum Årsskrift* 2012, 71-81.

242) Fouroozandeh og Søndergaard 2008, 42.

243) Fouroozandeh og Søndergaard 2008, 51.

244) Tønnsen 2015, 90-96, 116-117.

245) Tønnsen 2015, 103, 113-117.

246) Tønnsen 2015, 121.

fremme en form for islam, der kan rumme mangfoldighed, kønsligestilling, demokrati, menneskeret og religiøs pluralisme.²⁴⁷ Intentionen kan ligne Hans Küngs global etik, der var et forsøg på at give FNs menneskerettighedserklæring fra 1948 et religiøst supplement.²⁴⁸ Tønnsen nævner ikke Küng, men kunne givetvis tilslutte sig både humanitetskriteriet og menneskeværdsprincippet, som er en del af denne global etik.²⁴⁹ Både Küng og Tønnsen har en intention om religionsudfoldelse, der er fredelig og omgængelig på samfundsplanet. Problemet er, at de dele, der bruges til at fremme etikken, er koblet sammen med en gudsforståelse. Når man vil fremme en liberal religionsforståelse med henblik på et fredeligt samfund, så er der en del religiøse elementer, som løsrives fra deres originale sammenhæng.²⁵⁰

Bjergprædikenen og vejledningen

I Bjergprædikenen vejleder Jesus sine disciple/efterfølgere om, hvordan de skal leve deres tro og overbevisning ud i det konkrete liv i mødet med andre mennesker. Det har en parallel i islam. Tønnsen redegør for, at sharia er den muslimske levevis, som anvist af Allah, og som fører til et harmonisk liv både her og hisset. Sharia og afledninger er ifølge Tønnsen nævnt fem steder i Koranen (Sura 5:48, 7:163, 42:13, 42:21 og 45:18).²⁵¹ Det er vigtigt for Tønnsen, at understrege, at sharia er ikke en konservativ islamisk straffelov, som det ofte præsenteres i vestlige medier. Der er i Koranen ikke belæg for at oprette et kalifat eller en verdensomspændende muslimsk politisk enhed. Der er ej heller foreskrevet et præsteskab i Koranen, hvorfor et teokrati er umulig.²⁵² Da Koranen afviser tvang i trosanliggender (Sura 2:256) afviser Tønnsen de nævnte forhold og forklarer, at sharia er et personligt forhold til Allah “uanset hvilken af de monoteistiske religioner mennesket bekender sig til”.²⁵³ Koranens sharia er en samling etiske principper og normer for den bevidst troende. Hvis man fjerner sharia, fjerner man den muslimske tro og den dertil knyttede praksis. I Tønnsens fortolkning vil fjernelsen af sharia fra islam svare til at fjerne Bjergprædikenen fra kristendommen.²⁵⁴ Eller det vil svare til at fjerne De ti Bud fra jødedommen.

Konkrete eksempler

Efter behandlingen af de overordnede spørgsmål, som vedrører tolkningen af Bjergprædikenen i mødet med muslimsk tænkning vil en række konkrete eksempler blive trukket frem. Det er eksempler, hvor der er fælles stof i Bjergprædikenen og Koranen.

Tønnsen argumenterer ud fra Sura 2:106, at Koranen ophæver tidligere åbenbarede forskrifter på samme måde, som Jesus i Bjergprædikenen ændrer flere af Det gamle Testaments levregler ved at

247) Tønnsen 2015, 10.

248) “The Parliament of the World’s Religions Declaration Toward a Global Ethic”, i Hans Küng and Karl-Josef Kuschel (ed.), *A Global Ethic: The Declaration of the World’s Religions*, (London: SCM Press Ltd. 1993), 11-39

249) Carsten Elmelund Petersen, “Den gyldne regel som basis i global etikken – Er etikken grundlag kompatibelt hos Jesus af Nazareth og Immanuel Kant?”, *Theofilos* Vol. 11, Nr. 2 2019, 148-149.

250) Carsten Elmelund Petersen, “Monoteistiske brikker til etikken puslespil”, *Dansk Tidsskrift for Teologi og Kirke* 2017/01, 53-67.

251) Tønnsen 2015, 119.

252) Tønnsen 2015, 137.

253) Tønnsen 2015, 121.

254) Tønnsen 2015, 118-125.

sige: "I har hørt, at der er sagt til de gamle Men jeg siger jer ...".²⁵⁵ Tønnsen mener, at Koranen ophæver bibelvers. Koranen bekræfter tidligere åbenbaringer som Moseloven, Davids salmer, Jesu evangelium men ophæver gyldigheden af nogle af Moselovens forbud. Ifølge Tønnsen indebærer det, at det "befrier menneskene for de tyngende byrder, som er blevet dem pålagt" (jf. Sura 7:157, 3:50). Det, som er ophævet, er ifølge Tønnsen sabbatsbudet, spiseregler og retningslinjer for kvinders urenhed under menstruation. Sådanne retningslinjer er mindre omfattende i Koranen end i Moseloven.²⁵⁶

Alligevel er det sådan, at madregler og monoteisme forener jøder og muslimer trods store forskelle.²⁵⁷ I jødedommen er der en lang række renhedsforskrifter, der indebærer spiseregler. Man skal spise kosher-mad, hvis man er rigtig jøde. I islam er der regler for mad.²⁵⁸ Hvis man spiser uren mad, bliver man selv uren (Sura 5:1-3, Sura 5:88-89).²⁵⁹ Muslimer må ikke spise selvdøde dyr, blod og svinekød (Sura 2:173, 5:3). Muslimer må ikke drikke vin og spille hazard. Begge dele er en stor synd (Sura 2:219). Forbuddet mod indtagelse af alkoholiske drikke stadfæstes gentagne gange (Sura 2:219, 5:90-91, 16:67). De nævnte problematikker findes både i jødedom og islam, men ifølge kristendommen er det adiafora-spørgsmål, hvor kun en regel gælder, at noget ikke må tage magten over mennesket. Hvad angår mad og drikke er det ret brug, der tæller, i modsætning til misbrug.

Disse forhold er ikke til drøftelse i Bjergprædikenen, hvorfor den diskussion ikke skal forfølges her. I stedet fokuseres på de forhold, der er nævnt i Bjergprædikenen.

Eksempel 1 - Den gyldne regel

Den gyldne regel er kendt i mange religioner og filosofiske systemer. I jødedommen er den kendt fra et apokryft skrift (Tobit 4:5) og fra farisæeren Hillel. Det er forbudsversionen, mens Jesus fremsatte påbudsversionen i Bjergprædikenen (Matt 7:12). Efter min opfattelse er det uholdbart at fremsætte påbudsversionen, hvis ikke tilgivelsen også fremsættes.²⁶⁰ Derfor står Jesus i en unik situation.

I islam er der debat om Den gyldne Regel. Den gyldne Regel står ikke i Koranen men derimod i Hadith. Det fremgår af konteksten i den pågældende Hadith, at det er en regel for hvem, der er ret muslim. Det er derfor en broderskabsregel,²⁶¹ som ikke har universel gyldighed.

De forskellige versioner af Den gyldne Regel hører til i hver deres kontekst, og til den kontekst hører en specifik gudsforståelse. Den kristne gudsforståelse indebærer troen på en treenig Gud, hvilket løfter den påbudsversion, som Jesus fremsætter, op på et andet niveau, selvom Den gyldne Regel er forståelig i både jødiske og muslimsk sammenhæng.

Eksempel 2 – Øje for øje

255) Tønnsen 2015, 70.

256) Tønnsen 2015, 70.

257) Hedin 2002, 11.

258) Ali Peter Nicolaisen, *En vejledning i muslimske kostregler*, (København: Alif Bogforlag 1999).

259) Kirsten Birgitte Juul, "Jesusfiguren i Koranen og det koraniske opgør med Jesus som verdens frelser 2:2", *Præsten: Præsteforeningens Blad* #21, 24. maj 2019, 499.

260) Carsten Elmelund Petersen, "Den gyldne regel som basis i global etikken – Er etikken grundlag kompatibelt hos Jesus af Nazareth og Immanuel Kant?", *Theofilos* Vol. 11, Nr. 2 2019, 148-149.

261) Jamaal al-Din, *Commentary on the Forty Hadith of Al-Nawawi*, Vol 1, (Denver: Al Basheer Publications & Translations 1997), 493-505.

Hvor Den gyldne Regel handler om handlinger, der skal udføre i fremtiden, så handler gengældens lov om handlinger, der er begået i fortiden. Princippet øje for øje finder vi i Moseloven og Jesus kommenterer det i antiteserne i Bjergprædikenen. Det kaldes ofte gengældens lov, *lex talionis*. I Moseloven er det nævnt tre gange (2 Mos 21:24; 3 Mos 24:20, 5 Mos 19:21), og der fremstår det som et princip for strafudmåling, så straffen for en forbrydelse skal stå i rimelige proportioner med forbrydelsen. Princippet gælder i samfundslivet, at mord straffes med døden (3 Mos 24:17). Reglerne for straf/erstatning er nuancerede, og der sondres mellem, hvad der sker ved uheld, som er utilsigtet, og hvad der sker med vilje, så det er tilsigtet. Det sidste kræver strengere straf. Ved hændeligt uheld skal compensationen være 1-til-1, så den skadelidte holdes skadefri. Ved tyveri, som sker med vilje, skal der ydes en compensation enten 5-til-1 eller 4-til-1 afhængigt af det stjåltes værdi (2 Mos 21:37). Det er tydeligt i både GT og NT, at der var folk, der havde forstået princippet, eksempelvis David (2 Sam 12:5-6) og Zakæus (Lukas 19:8).

I Bjergprædikenen gør Jesus opmærksom på, at hans disciple ikke må være fyldt af hævnthirst men i meget vid udstrækning skal lade nåde gå for ret (Matt 5:38-39). Der er dog intet, der tyder på, at Jesus er modstander af, at forbrydere straffes. Men det er ifølge resten af NTs opfattelse øvrighedens opgave (Rom 13:1-7, 1 Pet 2:13-17). Men der er ikke udstukket retningslinjer fra compensation og strafudmåling i NT.

I Koranen er der en kobling tilbage til Toraen/Moseloven, hvor der siges, at de, som ikke fulgte Toraen/Moseloven, er vantro. Kort efter er der en kobling til de kristne, der fik bragt evangeliet ved Jesus til retledning og lys (Sura 5:43-46). Mellem udsagnene til de to grupper står: “Deri har vi foreskrevet dem: Liv for liv, øje for øje, næse for næse, øre for øre, tand for tand og for sår skal der være gengældelse. Men for den, der eftergiver det som almisse, vil det være som udsoning. De, der ikke dømmer efter det, som Gud har sendt ned, handler uret” (Sura 5:45). Det er det udsagn, som er tættest på at være et citat fra Moseloven uden at være et citat. I det kompakte udsagn siges tre ting: 1) Strafudmålingen i Moseloven står ved magt. Der skal være gengældelse. 2) Men der er også en mulig udvej, nemlig eftergivelse ved almisse. Det er muligt at betale sig ud af straffen gennem almisse. Straffen kan udsones ved gode gerninger. 3) De, som ikke retter sig og dømmer efter det, handler uret.

Koranen anser også gengældelse for onde handlinger som noget, der er ondt. Gud ønsker ikke uret men, at der skabes forlig, og overbærenhed fremhæves som afgørende (Sura 42:40-43).

I kristendommen er det ikke overbærenhed og eftergivenhed, der er afgørende, hvis nogen har gjort andre uret. Det er derimod retfærdighed. Kristne oplever ikke altid retfærdighed i denne verden men hviler i, at Gud er retfærdig på dommens dag. Hvad angår den personlige livsstil, anviser Jesus, at det er vejen frem at afstå fra hævn og gengæld (Matt 5:38-42).

Sondringen mellem hvad den enkelte troende og hvad samfundet skal gøre, hvis der sker noget, som foruretter nogen, er ikke tydelig i islam. Som eksempel kan nævnes et citat fra Koranen fra Medina vedrørende straf/gengældelse: “Gengældelsen for dem, der fører krig mod Gud og Hans udsending og stræber efter at skabe fordærv i landet, er, at de bliver dræbt eller korsfæstet eller får deres hænder og fødder hugget af i modsat side eller bliver fordrevet fra landet. Sådan er det. Der tilkommer dem vanære i denne verden, og i den hinsidige har de en vældig straf i vente” (Sura 5:33).

Når Tønnsen afviser teokrati, kalifat og islam som en verdensomspændende enhed,²⁶² står der et problem tilbage. Hvem skal dræbe, korsfæste, håndsafhugge eller landsfordrive dem, som fører krig mod Allah og Muhammed?

Det nævnte citat giver kun mening, hvis der står muslimsk magt bag ordene. Citatet forudsætter, at det er muslimske/islamiske magthavere, der manifesterer Allahs og Muhammeds dominans i tanke, tale og handling inden for et vist geografisk område, og som udøver den nødvendige sociale, politimæssige og militære kontrol, så straffen/gengældelsen kan blive eksekveret. Tønnsen kommer for let om ved, at gengældelsen lov i Koranen ikke er formuleret på det personlige plan.

Eksempel 2: Du må ikke slå ihjel

I Bjergprædikenen tager Jesus emnet om drab op, og gør gældende, at vreden og motiverne, som kan føre til drab, også er moralsk og åndelig forkastelige (Matt 5:21-26). Som nævnt er det øvrighedens opgave at straffe forbrydere, uanset om øvrigheden er et kejserdømme, kongedømme eller en demokratisk retsstat (Rom 13:1-7).

Den generelle regel i islam er formuleret i Koranen: "I må ikke tage et menneskes liv, med mindre det sker med rette. For det har Gud erklæret forbudt. Hvis nogen bliver dræbt med urette, giver Vi den, der står ham nærmest, bemyndigelse; men denne skal ikke gå for vidt med drab; den anden bliver hjulpet!" (Sura 17:33). Det er bemærkelsesværdigt, at der ikke er noget absolut forbud imod drab, sådan som i De ti Bud i Moseloven. Det er åbenbart muligt at dræbe en person med rette. Selvforsvar, gengæld eller hævn synes at være indbygget i formuleringen, men det skal ikke gå for voldsomt til.

I Koranens omtale af drab er der flere forhold, der også peger på islam som et broderskabsforhold. Vreden mod og drab på en troende må ikke finde sted. Det er på det punkt, at der er et absolut forbud. Det fremgår af Sura 4:93, at den troende pådrager sig Allahs vrede og forbandelse og Helvedes vældige og evige straf venter den, som med overlæg dræber en troende. Hvis en kommer til at dræbe en troende uoverlagt, er der mulighed for, at der kan betales blodpenge, at det kan eftergives ved almisse eller ved at frigive en troende slave (Sura 4:92).

Generelt gælder: "Ved at gengælde lige for lige sparer I liv, I forstandige!" (Sura 2:179). "I, der tror! Jeres forskrift er at gengælde et drab, lige for lige: En fri mand for en fri mand, en slave for en slave, en kvinde for en kvinde". Der er dog en mulighed for lempelse, som skyldes Allahs barmhjertighed, men der skal ske en betaling, der hviler på ret og rimelighed (Sura 2:178).

Ifølge Koranens ord har mennesker ikke samme værdi. Gengældelsen skal ramme en person på samme niveau i hierarkiet. Grundprincippet i lex talionis er imidlertid sammenfaldende i Moseloven og Koranen.

Tønnsen forklarer, at der ikke er belæg for æresdrab i Koranen.²⁶³ Drab på børn er forbudt, også selvom forældrene er tynget af fattigdom (Sura 17:31). Tønnsen tager afstand fra den form for kønsselektion, der frarøver piger livet i Indien og Kina.²⁶⁴ Det er egentlig en form for drab.

Spørgsmålet er så, hvem må gengælde og straffe? Hvem må tage en andens liv "med rette"? De steder, der er trukket frem, afklarer ikke om gengældelse ved selvtægt er i orden, eller om der kræves

262) Tønnsen 2015, 137.

263) Tønnsen 2015, 209-214.

264) Tønnsen 2015, 206.

en muslimsk øvrighed, der skal udføre gengældelsen/straffen.

Spørgsmålet intensiveres, når det gælder den dødsstraf, der er nævnt i ovenstående (Sura 5:33). Spørgsmålene er mange: Hvem afgør, om nogen fører krig mod Allah og Muhammed? Er det den enkelte muslim, en stammehøvding, en kalif eller en demokratisk øvrighed i samfundet? Hvem skal dræbe, korsfæste eller håndsafhugge eller landforvise?

Blandt muslimer er der uenighed om, hvordan frafald fra islam skal straffes. Nogle muslimer henviser til Sura 9:66, hvor straf for frafald antydes. Det angives ikke, hvordan straffen skal være. Derimod er der angivet dødsstraf for frafald fra islam i Hadith.²⁶⁵ Mogens Mogensen henviser til Sura 5:32-33, som ikke angiver dødsstraf for frafald.²⁶⁶ Der anvises dødsstraf for at skabe fordærv i landet, og når der drives mission, og der er muslimer, der omvender sig fra islam til kristentroen, så tolkes det som fordærv. Sådan er det i mange muslimske lande.

Tønnsen slår fast, at det er i strid med Koranen, når såkaldte islamiske lande opererer med dødsstraf for frafald fra islam.²⁶⁷ En del af Tønnsens forklaring er, at der er tale om metaforer og Tønnsen nævner metaforer fra dansk dagspresse f.eks. en “massakre i Socialdemokratiets top” og et “blodbad på Det Kongelige Teater”. Det er metaforer, som ikke forstås voldeligt, men som udtryk for konflikter med konsekvenser,²⁶⁸ f.eks. ved at personer mister deres position eller job.

Det er en relevant overvejelse, idet Jesus i Bjergprædikenen bruger metaforer, som ikke skal forstås ligefremt eller bogstaveligt, når han nævner tre legemsdele, som udtryk for, at en kristen må give afkald på noget, som kan være til anstød for den kristne selv eller for andre. Det første af de tre metaforer er det højre øje (Matt 5:29). Om den højre hånd siger Jesus: *“Og hvis din højre hånd bringer dig til fald, så hug den af og kast den fra dig; for du er bedre tjent med at miste et af dine lemmer, end at hele dit legeme kommer i Helvede”* (Matt 5:30), og om den højre fod siger Jesus: *“Hvis din hånd eller fod bringer dig til fald, så hug den af og kast den fra dig; du er bedre tjent med at gå lemlæstet eller vanfør ind til livet end med begge hænder eller fødder i behold at kastes i den evige ild”* (Matt 18,8). Hos Jesus er øje, hånd og fod metaforer, som må tolkes som udtryk for, at en kristen skal give afkald på at se, handle og færdes på steder, i situationer og sammenhænge blandt mennesker, som bringer til fald.

Det er imidlertid ikke entydigt, at det kun er metaforer, når Koranen siger: “Gengældelsen for dem, der fører krig mod Gud og Hans udsending og stræber efter at skabe fordærv i landet, er, at de bliver dræbt eller korsfæstet eller får deres hænder og fødder hugget af i modsat side eller bliver fordrevet fra landet. Sådan er det. Der tilkommer dem vanære i denne verden, og i den hinsidige har de en vældig straf i vente” (Sura 5:33). Det bemærkes, at det også “i denne verden” skal de tilføres vanære, og kropslemlæstelse er vanærende, når det er en form for straf.

Det er sympatisk, at Tønnsen vil fremme en ikke-voldelig form for islam, men problemet er, at Koranen foreskriver voldelige og legemsbeskadigende straffe, som vanskeligt kan forklares som metaforer: “En tyv, mand eller kvinde, skal I hugge hænderne af som gengældelse for, hvad de har

265) <https://www.aftenposten.no/norge/i/yV1g/Derfor-er-det-vanskelig-for-muslimer-a-forlate-islam> (læst 2025-11-25).

266) <https://www.religion.dk/fra-bloggen/koranen-siger-intet-om-d%C3%B8dsstraf-frafald-fra-islam> (læst 2025-11-25).

267) Tønnsen 2015, 149.

268) Tønnsen 2015, 57.

begået, og som et advarende eksempel fra Gud! Gud er mægtig og vis. Hvis nogen omvender sig efter at have handlet uret og forbedrer sig, vil Gud tilgive ham. Gud er tilgivende og barmhjertig” (Sura 5:38-39). Her bemærkes, at det er begge hænder, der skal hugges af. Allahs barmhjertighed er imidlertid en formildende omstændighed, der er åben for fortolkning.

Handsafhugning er mulig straf ved tyveri ifølge Koranen, men der er en mulighed for anger, idet Allah er tilgivende og barmhjertig (Sura 5:38-39). Tønnsen pointerer, at Koranen gør gældende, at straffen skal stå i rimelighed i forhold til forbrydelsen (Sura 16:126).²⁶⁹ I Danmark må der findes andre måder at straffe tyve på end gennem kropslemlæstelse.

Blandt de muslimske retslærde og kendere af islam er der diskussion, om det er 4 eller 6 tilfælde, der nævnes i Koranen, som kræver hududstraf. Det er overtrædelser, som krænker Allahs grænser.²⁷⁰ Tønnsen slår fast, at der i Koranen kun er 6 tilfælde med de såkaldte hudud-straffe:

1) Tyveri kan straffes med handsafhugning. 2) Utugt kan straffes med 100 slag. 3) Falsk anklage om utugt kan straffes med 80 slag. 4) Oprør, lovløshed kan straffes med dødsstraf, korsfæstelse, amputation, landsforvisning eller tilgivelse. 5) Mord, drab kan straffes med dødsstraf. 6) Uagtsomt manddrab kan straffes efter princippet liv for liv.²⁷¹

Tønnsen ønsker at gøre op med fejlslutninger. Der er ikke dekretet dødsstraf for frafald fra islam i Koranen. Det er ellers en opfattelse, der ofte har været fremsat i vestlige medier. I Koranen er der kun angivet dødsstraf for overlagt mord og oprør. Der er ikke angivet dødsstraf for frafald fra islam, homoseksualitet, blasfemi og kønslig omgang uden for ægteskabet, ægteskabsbrud, blasfemi, prostitution, narkokriminalitet osv.²⁷²

Ved mord er der angivet mulig dødsstraf (Sura 2:178-179), og der peges på, at det fører til både timelig og evig straf (Sura 4:92-93). Tønnsen nævner, at ifølge Sura 5:45 er der mulighed for eftergivelse af gengælden gennem almisser. Tønnsen påpeger, at også gengælden for en ond handling er ond, og det lønner sig at slutte forlig med Guds tilgivelse som reference (Sura 42:40). Det er tydeligt, at hvis gengældelsen har karakter af hævn, er den ond.

Ved oprør mod Allah og hans profet, Muhammed, så der opstår lovløshed, er der foreskrevet henrettelse, korsfæstelse eller afhugning af en hånd eller fod eller landsforvisning. Oprørere stilles hård straf i vente både i det dennesidige og i det hinsidige, men der er en undtagelse for dem, der angår. Her henvises til, at Gud er tilgivende og barmhjertig (Sura 5:33-34).²⁷³

Det udestående spørgsmål, som Tønnsens redegørelse ikke afklarer, går på Koranens strafudmåling og eksekvering af domme. Muslimer i Danmark må give afkald på store og betydelige dele af Koranens lære, fordi Danmark er et demokratisk land, hvor muslimsk strafferet ikke gennemføres.

Tønnsen peger på, at der ikke er tvang i trossager (Sura 2:256, 18:29). Men problemet er, at abrogationstilhængerne hævder, at disse vers er ophævet af andre vers, der peger i retning af dødsstraf for frafald fra islam. Tønnsen medgiver, at frafald fordømmes, men det er ikke som en kriminel

269) Tønnsen 2015, 232.

270) Kari Vogt, “hudud” i Det store Norske leksikon om Hudud-straffe <https://snl.no/hudud> (læst 2025-11-25) og Mogens Mogensen, “Hudud-straffe – en varm kartoffel” <https://mogensmogensen.wordpress.com/2016/03/07/hudud-straffe-en-varm-kartoffel/> (læst 2025-11-25).

271) Tønnsen 2015, 193-194.

272) Tønnsen 2015, 199.

273) Tønnsen 2015, 200-201.

handling.²⁷⁴ Tønnsen nævner selv koranord, der stiller Guds vrede i udsigt for frafald fra islam. I Hadith-litteraturen er der udsagn fra Muhammed, der lyder: “Dræb den, der skifter tro”.²⁷⁵ Tønnsen nævner, at udsagnet i sig selv forekommer absurd, for det vil indebære, at en jøde eller en kristen, der skifter til islam, skal straffes med døden.²⁷⁶ Det forekommer imidlertid ikke oplagt at følge den tolkning, som er selvmodsigende, da udsagnet er sagt i en bestemt historisk sammenhæng. Nogle muslimer tolker det som en videreførelse af anliggendet i 5 Mos 13, hvor der dødsstraf ved stening for afgudsdyrkelse. Tønnsen mener selv, at det var efter Muhammeds død, at der blev praktiseret dødsstraf for frafald fra islam. Det er efter Tønnsens overbevisning i strid med Koranen.²⁷⁷

I en humanistisk demokratisk dansk kultur er der koranvers, der lyder meget forkert, men de står alligevel i Koranen, f.eks. “Hvis nogen begår overgreb mod jer, skal I begå overgreb mod ham svarende til, hvad han har begået mod jer” (Sura 2:194). Det er ikke den måde, som man løser problemer på i Danmark.

Eksempel 3 - Utugt

I Bjergprædikenen har emnerne ægteskab, utugt, ægteskabsbrud, skilsmisse og spørgsmålet om gengifte en del plads ligesom i resten af Matthæusevangeliet.

Muslimske mænd opfordres til at blive gift med en eller flere personer af modsat køn. I islam anses ægteskabet for et livslangt engagement.²⁷⁸ Ægteskabet betragtes som en social og juridisk kontrakt, der rummer både ret og pligt for ægtefolk, forældre og børn. Manden har forsørgerpligt. Blandt muslimer betragtes ægteskabet som obligatorisk.²⁷⁹ Cølibatet anses derfor at være negativt.²⁸⁰

Der er regler for, hvem man må gifte sig med, hvis man er muslim. Der er incestlovgivning (Sura 4:20-28), som på nogle punkter ligner reglerne i Moseloven (3 Mos 18). Der er forbud mod at gifte sig med kristne kvinder, for de sætter andre, dvs. Jesus Kristus og Helligånden, ved Allahs side (Sura 2:221). Udøvelsen af homoseksualitet er en syndig og pervers afvigelse fra normen. Det forudsættes, at mennesker af natur er heteroseksuelle. Koranen afviser homoseksualitet som skamløshed, og henviser flere steder til Lot og den by, som han boede i, som Allah måtte ødelægge (Sura 7:81-84, 11:77-83, 26:165-174, 27:51-58). Her er tugt en mulighed (Sura 4:16).

Muslimer må leve i to tilstande angående køn og seksualitet; enten afholdende eller i ægteskab. Utugt afvises konsekvent og principielt: “I må ikke nærme jer utugt! Det er en skamløs handling og en ond vej” (Sura 17:32). Det er ikke kun utugt som handling, men også at gøre tilløb til utugt betragtes som skamløst og ondt. Det kan læses som afsmitning fra Jesu ord i Bjergprædikenen (Matt 5:28). Seksualitet, dvs. kønslig omgang, hører hjemme i ægteskabet.²⁸¹ Der er to absolutte regler: 1) Førægteskabelig sex er ikke tilladt. 2) Utroskab er forbudt og er en af de svære overtrædelser mod

274) Tønnsen 2015, 215.

275) Tønnsen 2015, 216.

276) Tønnsen 2015, 217.

277) Tønnsen 2015, 218.

278) Jan Samuelsson och Åsa Brattlund, *Kærlighed og familieliv enligt islam: Fakta och värderingar kring islam*, (Stockholm: Natur och Kultur 1996), 60.

279) Fourouzandeh og Søndergaard 2008, 129.

280) Samuelsson och Brattlund 1996, 28.

281) Fourouzandeh og Søndergaard 2008, 104-106.

Allah.²⁸²

Utugt – frivillig kønslig omgang uden for ægteskabet – straffes både på kvinden og manden med 100 slag. Straffen skal være offentlig og uden medlidenhed (Sura 24:2). Der er blandt muslimske lovskoler uenighed om, hvorvidt utugt skal straffes med prygl, 100 piskeslag eller stening. Tønnsen forklarer, at slagene kan være med flad hånd, stok, pisk, palmegren eller sko. Muslimske tolkere mener, at det er mildere straf end Moseloven, der foreskriver stening (5 Mos 22:23-24). Der er imidlertid forskrifter i Hadith, der anviser stening ved utugt.²⁸³ Der er imidlertid forskellige konsekvenser for mand og for kvinde (Sura 24:1-3). Det er i praksis vanskeligt at straffe, da det kræver fire vidner for at straffe en kvinde for utugt (Sura 4:15). Mulighed for tugtelse findes i Koranen (Sura 4:15-16).

Der er en hellighedskode for de troende muslimer, og der skitseres mulighed for tilgivelse i mødet med Allahs barmhertighed, når mennesker omvender sig og forbedrer sig (Sura 24:5). Alligevel har utugt konsekvenser for personen resten af livet. “Den mand, der har bedrevet utugt, må kun gifte sig med en kvinde, der har bedrevet utugt, eller med en kvinde, der sætter andre ved Guds side; og den kvinde, der har bedrevet utugt, må kun en mand, der har bedrevet utugt, eller en mand, der sætter andre ved Guds side, gifte sig med. For de troende er dette forbudt” (Sura 24:3). En mand eller kvinde, der har bedrevet utugt har lavere status, og han/hun kun må gifte sig med en anden utugtig eller en kristen.

I sammenligningen med Moseloven er der foreskrevet stening for en gift kvinde, der bedriver utugt og for manden (5 Mos 22:22). Den ugifte, som har førægteskabelig kønslig omgang, har pligt til at gifte sig med den anden part og drage omsorg for denne (2 Mos 22:15). I sammenligningen med Jesus, så anviser Jesus ikke dødsstraf, men møder mennesker med tilgivelsens mulighed og formaning til ændret livsførelse (Joh 8:3-11). I Bjergprædikenen fremsætter han høje krav til sine efterfølgere, hvad angår ægteskab og troskab (Matt 5:27-32).

I vesteuropæisk kontekst, hvor kristendommen fik sit historisk stærkeste nedslag, har der også fra tid til anden været dødsstraf for hor. Kejser Augustus udstedte 18 f.Kr. den berømte lov *Lex Julia et adulteriis*, der gav en mand ret til at dræbe den fremmede mand, hvis manden tog hustruen på fersk gerning sammen med den fremmede mand. I modsætning til tidligere praksis måtte manden ikke dræbe hustruen. Denne opfattelse af hor som et privatretsligt anliggende levede længe. I middelalderen kommer både kirken og staten ind som aktører i det retslige forhold. Kirken kunne bandlyse en person for hor. Den skyldige kunne søge absolution inden for et år, før staten trådte til med henrettelse. Man sondrede mellem synd og forbrydelse. Efter reformationen indførte Christian III i 1537 dødsstraf for hor. De kristne konger og fyrster fandt intet i NT som inspiration til at straffe, men vendte sig til GT. Med oplysningstidens sekularisering adskiltes igen opfattelserne af synd og forbrydelse.²⁸⁴

I islam er der mulighed for polygami, idet en mand tillades at have op til 4 hustruer, hvis han behandler dem ligeværdigt (Sura 4:3). Det indrømmes dog, at denne ligeværdighed er urealistisk

282) Samuelsson och Brattlund 1996, 32.

283) Tønnsen 2015, 236.

284) Per Ingesman, “Om hor og andre åndelige sager: Dødsstraf for ægteskabsbrud I kirkhistorisk perspektiv”, *Kirke og Kultur* 4/2009, 297-307.

(Sura 4:129). Oprindeligt var det muligt for en mand at købe flere slavinder (Sura 33:52).²⁸⁵ Fattige mænd kunne gifte sig med slavinder (Sura 4:25). Måske skyldes godkendelsen af polygami, at kampene ved udvandringen fra Mekka kostede mange mænd livet, og at der i tiden efter var mange unge kvinder uden udsigt til at få en ægtemand.²⁸⁶ Polygami er ikke meget udbredt i islam. Det er simpelthen for dyrt. Polygami fungerede hos rige herskere. Polygami bliver dog stadig diskuteret blandt muslimer.²⁸⁷

I GT findes polygami beskrevet gennem personer som Abraham, der fik børn med en hustru og en trælkvinde, og om Jakob, der fik børn med to hustruer og to trælkvinder. Kongerne David og Salomo havde mange hustruer. Muhammed levede i mange år i et monogamt ægteskab med Khadidja. Efter hendes død fik Muhammed flere hustruer, hvoraf Aishia antages at være hans favorithustru. Man mener, at Muhammed havde 11 hustruer, hvortil yderligere kan tilføjes konkubiner f.eks. jødinden Raihana bint Zaid.²⁸⁸ Set i forhold til GT og NT er Koranens syn på polygami et skridt tilbage til den gammeltestamentlige tids regler. I kirkens historie tog man Jesus ord til efterretning og anerkendte kun monogamiet. Det var ikke mindst den muslimske opfattelse af polygami, som den første kristne islamkritiker Johannes af Damaskus opponerede imod.²⁸⁹

Ifølge islams normer er skilsmisse mulig for manden efter to separationer (Sura 2:229). Kvinden kan få skilsmisse ved mandens forsømmelser. To til tre måneder uden seksuelt samkvem giver hustruen ret til skilsmisse.²⁹⁰ Generelt er skilsmisse lettere at opnå for manden (Sura 65:1) end for kvinden.²⁹¹

Sammenholder man Moseloven og Koranen er der en bemærkelsesværdig regel i Koranen, at en mand ikke må tage en hustru tilbage efter skilsmissen, før hun har været gift med en anden i mellemtiden (Sura 2:230). Det er omvendt logik i forhold til Moseloven, hvor det forbydes, at en fraskilt hustru vender tilbage til sin første mand efter at have været gift med en anden (5 Mos 24:1-4). I forhold til Moseloven og Koranen peger Jesus i Bjergprædiken og i Matthæusevangeliet på at utugt, skilsmisse og gengifte er i strid med Guds gode skabervilje med menneskelivet.

Sura 2 - Koen

For at illustrere Muhammeds afhængighed af det jødiske og kristne stof, som han gengiver i forvrænget form, vil vi til slut se på Sura 2, som er et kapitel fra Medina-tiden. Det forekommer ikke klart, hvorfor det sene åbenbarede kapitel skal stå som det første egentlige kapitel i Koranen efter Sura 1, som blot er et indledningsord. Det fremgår imidlertid, at Sura 2 er en redegørelse, der på den ene side viser, at der er forudsætninger i jødedom og kristendom, som Muhammed tager for givet, og på den anden side viser, at hans gengivelse af jødedom og kristendom er en fordrejet version af, hvad der fremgår af GT og NT. Sura 2 er en konfrontation med jøder og kristne.

285) Fouroozandeh og Søndergaard 2008, 131.

286) Kurt Christensen, *Lydighed eller lovsang – Om islam og kristendom*, (Fredericia: Kolon 2013), 118.

287) Samuelsson och Brattlund 1996, 65-68.

288) Samuelsson och Brattlund 1996, 86.

289) Joachim Braun, "Johannes von Damaskus als Koranexeget" i Anselm Blumberg und Oleksander Petrynko, (Hrsg.), *Historia magistra vitae: Leben und Theologie der Kirche aus ihrer Geschichte verstehen: Festschrift für Johannes Hofmann zum 65. Geburtstag*, (Regensburg: Pustet 2016), 103-108.

290) Samuelsson och Brattlund 1996, 34, 79.

291) Fouroozandeh og Søndergaard 2008, 132.

Flere gange bruges tiltaleformen “Israels børn” (Sura 2:40, 2:47, 2:122). En del af denne Sura er et forsøg på at genfortælle GT fra skabelsen og frem til Kong Saul, David og Goliat (Sura 2:29ff., 2:249-251). Moses og Abraham er vigtige skikkelser, og hvad angår Abraham, er hans trosbekendelse vigtig for jøder og kristne. Koranen præciserer imidlertid, at Abraham ikke var “en af dem, der sætter andre ved Guds side” (Sura 2:135). Sagt i Koranens kontekst, så er dem, som sætter andre ved Guds side, netop de kristne, der tror, at Jesus Kristus er Gud, og at Helligånden er Gud, så Fader, Søn og Helligånd er én Gud i tre personer. Muhammed bruger standardformuleringen om dem, der “sætter andre ved Guds side” fire gange for at opstille en form for social kontrol, så muslimske mænd ikke gifter sig med kristne kvinder (Sura 2:221).

Sura 2 har navnet “Koen”, og det fremgår af Muhammeds gendigtning, at Moses sagde til sit folk, at Gud befalede, at de skulle slagte en ko. Det skulle ifølge Muhammed være “en ko, der hverken er for gammel eller for ung og endnu ubedækket. Det skal være en mellemting” (Sura 2:67-68). Farven på den såkaldte ko skal være “klar gul”, og det skal være en ko, der ikke har været brugt til pløjning eller vanding af marker, dvs. “en ko uden plet og lyde” (Sura 2:69-71). Det er ikke her anliggendet at analysere det arabiske grundprog, men en ko, der er ung og ubedækket er ikke en ko, men derimod en kvie.²⁹² Koranen bruger begrebet ko som en artsbestemmelse. Den episode, som Koranen beskriver, indeholder også, at koen slagtes, en person bliver slået ihjel og et efterfølgende skænderi, hvor en person bliver slået med et stykke af kvien efterfulgt af et gådefuldt udsagn om, at Gud giver de døde liv (Sura 2:73).

Med en god portion velvilje kan det ligne en dårlig gengivelse af 5 Mos 25:1-9, hvor en kvie, der ikke har været brugt som arbejdsdyr og trukket åg, bruges som offer, der får betydning af udsoning af et drab, som var svært at opklare og dømme om i det gamle Israel. I en anden tekst fra Moseloven skal en rød ko bruges som slagtoffer (4 Mos 19:2). Hvis det er sandt, at Muhammed ikke selv læste jødernes tekster men lyttede til dem ved andres højtlesning,²⁹³ kan det være forklaringen på, at meget i Koranen forekommer at have associativ karakter i forhold til Moseloven og fremtræder i fordrejet form.

Der er mange eksempler, der viser, at Muhammed har fået noget overleveret fra GT og fordrejet det. Muhammed hævder, at det var Gabriel, der sendte Koranen ned til ham. Det ligner noget fra Daniels bog, hvor englen Gabriel er meddeler fra Gud til Daniel (Dan 8:16, 9:21).

Sura 2 er rettet til muslimer med front imod jøder og kristne. Der advares indirekte imod, at nogen vender sig fra Muhammed i kritik, ligesom nogle tidligere vendte sig fra Moses, og advarslen lyder: “Den, der bytter troen ud med vantro, har forvildet sig bort fra den rette vej” (Sura 2:108). Med front mod jøder og kristne siges: “Mange af Skriftens folk ville gerne, efter at I er blevet troende, få jer til at blive vantro igen, af misundelse på egne vegne, da nu sandheden er blevet tydelig for dem” (Sura 2:109). Muhammed formulerer, at det at tro indebærer at følge Allah og hans sendebud Muhammed, og det er udtryk for vantro at være jøde og kristen og afvise Muhammed. Ligeledes hævdes, at hvis man følger jødernes og de kristnes trosretning, har man ingen hjælp over for Gud (Sura 2:120). Derfor er Tønnsens tolkning af, at jøder, kristne og muslimer dyrker samme Gud i strid med Koranen. De jøder og kristne, som har tidligere trosfæller, der gik over til islam, ønskede, at deres gamle trosfæller

292) <https://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=kvie> (læst 2025-11-22).

293) Fouroozandeh og Søndergaard 2008, 51.

skulle komme tilbage, men de stemples som vantro af Koranen. Muhammed hævder, at Allah gav Skriften til Moses, og at Jesus Marias søn fik klare beviser fra Allah (Sura 2:87). Det står i modstrid med, at Muhammed afviser, at Jesus er Guds søn (Sura 2:116). I forsøget på at legitimere sig som den sande aftager af Abrahams tro hævder Muhammed, at Abraham “var ikke en af dem, der sætter andre ved Guds side” (Sura 2:135). Hverken GT med sine Messiasprofetier eller NT med opfyldelsen i Jesus Kristus tages alvorligt.

Polemikken imod jøder og kristne gennemføres ved at spille dem ud imod hinanden i forsøg på at fremstille dem som pinlige: “Jøderne siger: »De kristne har intet at støtte sig til« og de kristne siger: »Jøderne har intet at støtte sig til!« Og dog læser de alle op af Skriften” (Sura 2:113). Denne påstand er urimelig, idet Muhammed ikke selv var i stand til at bringe et eneste citat fra GT eller NT. Det er en helt afgørende fejl af Muhammed, at han hævder, at jødernes og de kristnes uenighed medfører, at begge tager fejl. Det er en metodisk fejlslutning. Det var også på dette ømme punkt, at den første kristne kritiker af islam satte sin finger.²⁹⁴ Der ligger en selvmodsigelse i, at Muhammed trækker på jødisk og kristent stof, samtidig med at han hævder, at både jøder og kristne tager fejl. Muhammed hævder, at Gud har sendt sandheden ned med Skriften, men hans strategi er at sige: “De, der er uenige om Skriften, er i dyb splid” (Sura 2:176). I betragtning af, at han gengiver både jødisk og kristen stof på en fordrejet måde, er det en stærk anklage Muhammed kommer med, når han siger: “De der skjuler, hvad Gud har sendt ned af Skriften, ..., de fylder maven med ild. På opstandelsens dag vil Gud hverken tale til dem eller rense dem. De har en pinefuld straf i vente” (Sura 2:174).

Princippet lige for lige har Muhammed overtaget fra den mundtlige overlevering af jødisk stof, og det princip spiller en stor rolle i Sura 2. Tønnsen forklarer, at en del vers, som lyder voldelige, er udsagn, der legitimerer, at muslimer har ret til at forsvare sig imod onde mennesker, der bryder aftaler. Men uden at den historiske kontekst angives, hævdes at muslimer skal kæmpe for Allahs sag imod dem, som kæmper imod muslimer. Det skal blot ske uden at begå overtrædelser, for Allah elsker ikke overtrædelser (Sura 2:190). Men det er ikke blot forsvar. Det er også generobring, der står på spil. Befalingen lyder: “Dræb dem, hvor I møder dem, og fordriv dem derfra, hvor de har fordrevet jer. Fristelse til frafald er værre end drab” (Sura 2:191). Muslimer skal ikke kæmpe på hellige steder, med mindre de bliver angrebet. Men angreb anses for sandsynligt, og i så tilfælde gælder: “Men hvis de gør det, skal I dræbe dem. Sådan er gengældelsen for de vantro” (Sura 2:191). Jøder og kristne, som er de to fjender i Sura 2, udgør en fristelse for muslimer. Og befalingen med det videre perspektiv lyder: “Kæmp imod dem indtil der ikke er fristelse til frafald og indtil religionen er Guds!” (Sura 2:193). Det er “Israels børn” og dem, der har fået “Skriften”, der er fjenden (Sura 2:211, 213). Forskriften er at kæmpe (Sura 2:216) og fjendebilledet er tydeligt: “De vil blive ved med at bekæmpe jer indtil de får jer til at opgive jeres religion, hvis de kan”, og det er derfor nødvendigt for muslimer at kæmpe også i den fredhellige måned for: “Fristelse til frafald er mere alvorligt end drab” (2:217).

Tønnsen ønsker at fremme en fredelig form for islam, og fravælger Hadith som normativ størrelse. Det, som er trukket frem, er ikke fra Hadith men fra Koranen, og det er ikke kun forsvar, men også generobring. Det er ikke blot i Hadith, at der er sådanne bud.

Det nævnte handler om, hvordan man bevarer liv, når livet er på spil, og måske, hvordan man tager liv med rette som tidligere nævnt (Sura 17:33). Hvad det angår, er der et hovedprincip i Koranen,

294) Torben Christensen, “Johannes Damaskenos’ opgør med Islam”, *Dansk teologisk Tidsskrift* 1/1969 34.

som angiver, at hvis man slår et menneske ihjel, så slår man hele menneskeheden ihjel. Det er metodisk at drage slutning fra det partikulære til det universelle. Det pågældende afsnit med princippet lyder i Sura 5:32: “På grund af dette har Vi foreskrevet Israels børn, at hvis nogen dræber et menneske, uden at det sker som hævn, lige for lige, eller for at have skabt fordærv i landet, er det, som om man har dræbt alle mennesker. Og hvis nogen skænker et menneske livet, er det, som om han har skænket alle mennesker livet. Vore udsendinge har bragt dem de klare beviser. Alligevel gik mange af dem for vidt på jorden” (Sura 5:32).

Påstanden er, at det, der er foreskrevet “Israels børn”, står udokumenteret. Det er ikke et citat fra GT. Men det kan ligne en associativ gengivelse af noget indhold fra 1 Mos 4:10ff., hvor Gud siger noget til Kain efter, at han havde slået sin bror Abel ihjel. Det kan overvejes om Guds ord til Noa i 1 Mos 9:5-6 spiller med, idet gengældelsesprincippet fremsættes. Det er imidlertid ikke sagt til Israels børn, da Israels historie først begynder med kaldelsen af Abraham (1 Mos 12).

Med princippet om at drage slutning fra det partikulære til det universelle er der risiko for hvad som helst. Hvis det er tolkningsprincip for Koranen, kan et hvilket som helst koranord bruges uanset sammenhængen, det er skrevet i. I striden om Israel og Palæstina, som Tønnsen nævner,²⁹⁵ forekommer det umuligt at finde en løsning. Den ene part Israel hævder at have ret til landområdet ifølge GT (4 Mos 34:1-10; Josva 1:4). Jøderne var i slaveri i Ægypten, i fangenskab i Babylon, besat af perserne og dernæst af grækerne. I hasmonæertiden ca. 100 år frem mod 63 f.Kr. havde jøderne selvstændighed og deres leder Simon sagde: “*Vi har hverken taget fremmed land eller bemægtiget os fremmed ejendom; men vi har overtaget vor fædrene arv, som vore fjender i sin tid uretmæssigt tilrev sig. Og nu, da vi har mulighed for det, vil vi holde fast ved vor fædrene arv*” (1 Makk 15:33-34). Muslimerne hævder, at de har ret til at generobre det land, som de havde i århundrederne, da jøderne var spredt (Sura 2:191). Set i Bjergprædikenens lys er der ingen kristne, som har ret til at stille territoriale krav. Kristne er kaldet til at søge fredens løsning (Matt 5:9). Kristne anses som fremmede og udlændinge uanset, hvor de bor eller i hvilket folkeslag, de er sat (Hebr 11:13).

Tønnsens fredsommelige tolkning af Koranen er sympatisk, men den løser ikke Koranens vedhæftede problemer. Der ligger fjendebilleder indbygget, som følgende citat illustrerer: “... og blandt dem, der har fået Skriften, skal I bekæmpe dem, der ikke bekender sig til den sande religion, indtil de kuet er rede til at betale skat! Jøderne siger: »Ezra er Guds søn!« Og de kristne siger: »Messias er Guds søn!«. Det er de ord de tager i deres mund. De efterligner, hvad de, der er vantro, sagde tidligere. Måtte Gud bekæmpe dem! Hvor kan de være så forløjede?” (Sura 9:29-30). Islams påstand er, at kristne er forløjede, når de hævder, at Messias er Guds søn.

Udsagnet om, at jøderne hævder, at Ezra er Guds søn er meningsløst. Der er næppe nogen reflekteret jøde, der har hævet, at Ezra var Guds søn. Så ville den pågældende nemlig ikke være jøde. Derfor er beskyldningen selvmodsigende. Hvis Muhammed har hørt nogen fortælle det, så har det været en forvirret person, der ikke vidste, hvad jødedom er. Hvis Allah var alvidende og almægtig, så burde Allah have sørget for, at Muhammed ikke tog den slags fejl med i Koranen. Beskyldningen underminerer Koranens troværdighed og bestyrker kritikken af Muhammed. Kritikken går på, at de såkaldte åbenbaringer, han hævdede at få, var fantasifulde overbygninger på vandrerhistorier og erindringsforskydninger i forhold til den mundtlige overlevering, han modtog fra jøder og

295) Tønnsen 2015, 103.

nestorianske kristne. Med sin kritik rammer Muhammed hverken normativ eller repræsentativ jødedom, og han rammer ej heller hverken normativ eller repræsentativ kristendom.

Tønnsen kritiserer Hadith, fordi det er mundtlig overlevering, som senere blev nedskrevet og tolket af mennesker, som hverken er hellige eller ufejlbarlige.²⁹⁶ Den kritik ligner den kritik, som Jesus fremførte imod “de gamles overlevering”. Men kritikken kan med god ret rettes imod selve Koranen, fordi den så åbenlyst fordrejer det stof fra NT og NT, som den refererer til på en associativ måde. Tønnsen bringer selv eksempler på sådan fordrejning, idet nogle af dem, som Koranen kalder profeter, rettelig er patriarker i GT.²⁹⁷ Koranens beskyldning mod jøderne er, at jøderne “bevidst har mistolket” (Sura 2:75), og at “Israels børn forvansker” betydningen af det åbenbarede ord (Sura 5:13). Muhammeds kritik af andre rammer ham selv, når han ikke er i stand til at gengive andres stof på en redelig måde.

Jesus er på et højere niveau, når han i Bjergprædikenen siger: *“For den dom, I dømmes med, skal I selv dømmes med, og det mål, I måler med, skal I selv få tilmålt med. Hvorfor ser du splinten i din broders øje, men lægger ikke mærke til bjælken i dit eget øje?”* (Matt 7:2-3).

Opsamling på Bjergprædikenen i muslimsk belysning

Den kritik af “de gamles overlevering”, som Jesus i Bjergprædikenen retter mod sin samtids jødedom, rammer i endnu højere grad Muhammeds ord i Koranen. Der er tydeligvis tale om mundtlig overlevering af jødisk og kristent stof, som Muhammed derefter har nedfældet i Koranens tekst. I Koranen bringer Muhammed ikke et eneste ordret citat fra GT eller NT. Muhammeds gengivelse af Jesus afspejler Muhammeds kontakt med ariansk og nestoriansk prægede kristne. Muhammeds henvisninger til stof fra GT har associativ karakter og er præget af en fordrejet gengivelse.

Når det specifikt gælder Bjergprædikenen, viser det undersøgte materiale, at Koranen på en række punkter viderefører materiale fra Moseloven, men det sker på en fordrejet måde. Princippet lige for lige spiller en stor rolle i strafudmåling i Moseloven og Koranen. Jesus viser en anden vej for disciplene (Matt 5:38-46). Det er imidlertid påfaldende, at i spørgsmålet om ægteskab, utugt, ægteskabsbrud, skilsmisse er der en del lighedspunkter i etikken, men det særligt bemærkelsesværdige er, at i Moseloven afvises, at en kvinde kan vende tilbage til sin oprindelige ægtemand, hvis hun efter skilsmissen har været gift med en anden (5 Mos 24:1-4), mens Koranen netop anviser, at en fraskilt kvinde kun må vende tilbage til sin oprindelige mand, hvis hun i mellemtiden har været gift med en anden (Sura 2:230). I Bjergprædikenen anviser Jesus et højere ideal for sine følgere (Matt 5:27-32).

Den kritik af “de gamles overlevering”, som Jesus retter i Bjergprædikenen, kunne på muslimsk område rettes imod Hadith, som var en mundtlig tradition, der blev skrevet ned en tid efter Muhammeds død. Men selvsamme kritik kan med rimelighed rettes imod Koranen. Hvis Muhammeds påstand om, at det var åbenbaringer fra Allah, som blev skrevet ned i Koranen, hvorfor er der så mange fejl i gengivelserne af stof fra GT og NT? Det rejser tvivl om, hvorvidt muslimernes gud kan finde ud af at genåbenbare noget, som har været åbenbaret tidligere.

Tønnsens tolkning af islam søger at være fredsommelig og tilpasset dansk kultur. Flere af

296) Tønnsen 2015, 70.

297) Tønnsen 2015, 71.

Tønnsens tolkningsprincipper lyder som et ekko af Luthers principper; Koranen alene og Koranen er sin egen fortolker. I Tønnsens udgave er det en form for beskyttelse imod den relevante og berettigede kritik, der kan rettes imod Koranen.

Der er uløste problemer, idet det er uafklaret, hvem som skal eksekvere de foreskrevne straffedomme, som Koranen kræver. Her er Moseloven og Koranen i samme båd, specielt når det gælder dødsstraf. Moseloven forudsætter, at der er en jødisk autoritet i det jødiske fællesskab, der kan eksekvere dødsstraffen. Koranen forudsætter, at der er en muslimsk arabisk autoritet i det muslimske fællesskab, der kan eksekvere dødsstraffen. Kristne skal ikke selv straffe men overlader den sag til øvrigheden.

Muslimere drøfter, om der er tale om abrogation internt i Koranen. Dem, der tilslutter sig denne form for abrogation, tillægger Hadith stor betydning. Tønnsen afviser denne form for abrogation, idet Koranen hævdes at være en harmonisk enhed. Imidlertid forudsætter Muhammed, Koranen og den muslimske tradition, at både GT og NT er abrogeret til fordel for Koranen og Hadith. Tønnsen forudsætter, at GT og NT er abrogeret til fordel for "Koranen alene".

Konklusion

Når Jesus i Bjergprædikenen siger: "*I har hørt, at der er sagt: ... Men jeg siger jer...*", så er det en kritik af den mundtlige overlevering og de overbygninger, som jøderne havde tilføjet Moseloven. Antiteserne støder an overfor alle de dominerende retninger i samtidens jødedom, saddukæerne, essæerne, zeloterne og farisæerne – både Hillels og Shammais retning. Disciple får anvist, at de skal være anderledes og have en anderledes grundholdning og livsførelse end andre i analogi til, at Israel i den gammeltestamentlige epoke skulle være anderledes end de omkringboende folkefærd.

Den kritik rammer også den mundtlige overlevering, som Muhammed har fået, og som han bringer videre med sine egne fordrejede tilføjelser. Når man læser Koranen og sammenholder den med GT og NT, viser det sig, at Muhammed har skævvredet meget af det stof, han har fået mundtligt overleveret.

Abrogationsproblematikken i Koranen illustrerer, hvor alvorligt det er at fravige den stadfæstelse af Moseloven, som Jesus manifesterer i antiteserne i Bjergprædikenen. De kristne, som abrogerer/ophæver Moseloven – helt eller delvis – eller GT – helt eller delvis – eller som forholder sig selektivt til de bibelske skrifter, arbejder med et tvivlsomt princip.

De jødiske retninger på Jesu tid og Muhammed/Koranen anerkender ikke, at Jesus er Gud af samme guddommelige væsen som Gud Fader. Selvom han også er menneske af samme menneskelige væsen som os, dog uden synd, så taler han med guddommelig autoritet. Afgørende er, at han gør en forskel som Guds Søn, der bragte frelse til mennesker med sin forkyndelse af Guds rige, sin død og opstandelse. Dermed stadfæstede Gud, at hans ord er sande og konklusionen, som Jesus udtrykker i Bjergprædikenen lyder: "*Den, der bryder blot ét af de mindste bud og lærer mennesker at gøre det samme, skal kaldes den mindste i Himmeriget. Men den, der holder det og lærer andre at gøre det, skal kaldes stor i Himmeriget*" (Matt 5:19).